

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

ВІСНИК

**НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ХПІ»**

Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства

№ 63(1105) 2014

Збірник наукових праць

Видання засноване у 1961 р.

Харків
НТУ «ХПІ», 2014

Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Збірник наукових праць. Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Х. : НТУ «ХПІ». – 2014. – № 63(1105). – 164 с.

Державне видання

Свідоцтво Держкомітету з інформаційної політики України

КВ № 5256 від 2 липня 2001 року

Збірник виходить українською та російською мовами.

Координаційна рада:

Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф. (голова);

К. О. ГОРБУНОВ, канд. техн. наук, доц. (секретар);

А. П. МАРЧЕНКО, д-р техн. наук, проф.;

Є. І. СОКОЛ, д-р техн. наук, чл.-кор. НАН України;

Є. Є. АЛЕКСАНДРОВ, д-р техн. наук, проф.; А. В. БОЙКО, д-р техн. наук, проф.;

Ф. Ф. ГЛАДКИЙ, д-р техн. наук, проф.; М. Д. ГОДЛЕВСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.;

А. І. ГРАБЧЕНКО, д-р техн. наук, проф.; В. Г. ДАНЬКО, д-р техн. наук, проф.;

В. Д. ДМИТРИЄНКО, д-р техн. наук, проф.; І. Ф. ДОМНІН, д-р техн. наук, проф.;

В. В. ЄПІФАНОВ, канд. техн. наук, проф.; Ю. І. ЗАЙЦЕВ, канд. техн. наук, проф.;

П. О. КАЧАНОВ, д-р техн. наук, проф.; В. Б. КЛЕПІКОВ, д-р техн. наук, проф.;

С. І. КОНДРАШОВ, д-р техн. наук, проф.; В. М. КОШЕЛЬНИК, д-р техн. наук, проф.;

В. І. КРАВЧЕНКО, д-р техн. наук, проф.; Г. В. ЛІСАЧУК, д-р техн. наук, проф.;

О. К. МОРАЧКОВСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.; В. І. НІКОЛАЄНКО, канд. іст. наук, проф.;

П. Г. ПЕРЕРВА, д-р екон. наук, проф.; В. А. ПУЛЯЄВ, д-р техн. наук, проф.;

М. І. РИЩЕНКО, д-р техн. наук, проф.; В. Б. САМОРОДОВ, д-р техн. наук, проф.;

Г. М. СУЧКОВ, д-р техн. наук, проф.; Ю. В. ТИМОФІЄВ, д-р техн. наук, проф.;

М. А. ТКАЧУК, д-р техн. наук, проф.

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор: А. В. КІПЕНСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.

Заст. відповідального редактора: Л. В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. філос. наук, проф.

Відповідальний секретар: Н. В. ФРАДКІНА, канд. філос. наук, доц.

Члени редколегії:

А. А. БАДАН, канд. філол. наук, проф.; О. Н. БАРДІН, канд. філос. наук, доц.;

М. Д. ГОДЛЕВСЬКИЙ, д-р техн. наук, проф.; О. Р. ДАШКОВСЬКА, д-р юр. наук, доц.;

О. П. ДЗЬОБАНЬ, д-р філос. наук, проф.; В. В. ДУБІЧИНСЬКИЙ, д-р філол. наук, проф.;

В. Я. ЗАРУБА, д-р економ. наук, проф.; В. Б. КЛЕПІКОВ, д-р техн. наук, проф.;

В. А. МІЩЕНКО, д-р економ. наук, проф.; О. Ю. ПАНФІЛОВ, д-р філос. наук, доц.;

П. Г. ПЕРЕРВА, д-р економ. наук, проф.; О. О. ПЕТУТІНА, канд. філос. наук, доц.;

О. М. ПОСТУПНИЙ, канд. філос. наук, проф.; В. А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф.;

В. М. ТІМОФЕЄВ, д-р економ. наук, проф.; М. П. ТРЕБІН, д-р філос. наук, проф.;

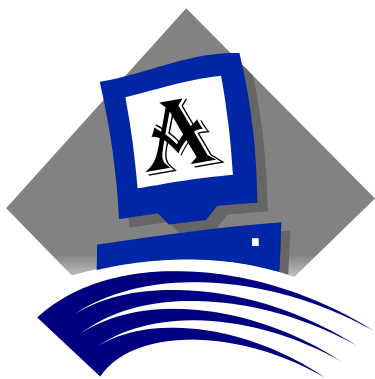
Н. В. ШАРОНОВА, д-р техн. наук, проф.; В. І. ШТАНЬКО, д-р філос. наук, проф.

Збірник наукових праць «Вісник» НТУ «ХПІ» серія «Актуальні проблеми розвитку українського суспільства» включено до довідника періодичних видань бази даних Ulrich's Periodicals Directory (New Jersey, USA) та бази даних ВІНІТІ РАН (Росія).

Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «ХПІ».

Протокол № 11 від 22 грудня 2014 р.

© Національний технічний університет «ХПІ», 2014



ПЕРЕДМОВА

Уважаемые авторы и читатели!

Прежде всего, сообщаем Вам, что серия «Актуальные проблемы развития украинского общества» сборника научных трудов «Вестник» НТУ «ХПИ» включена в базу данных ВИНТИ РАН (Россия).

В настоящем сборнике рубрика «Летопись: даты, события, личности» посвящена основным событиям в жизни факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ». Это создание Академии военно-исторических наук и казачества, пятилетний юбилей ученого совета факультета, мероприятия, проведенные к 70-летию освобождения Украины от немецко-фашистских захватчиков, городской межвузовский научно-практический семинар «Философия в современном мире», который был посвящен 360-летию со дня основания города Харькова и основателям харьковского философского общества – профессору Александру Михайловичу Кривуле и профессору Владимиру Васильевичу Шкоде.

В остальных рубриках сборника опубликованы статьи преподавателей и студентов НТУ «ХПИ» и других высших учебных заведений, посвященные определению проблем развития украинского общества и поиску путей их решения. Здесь анализируются принципы создания правового государства и гражданского общества, проблемы взаимной ответственности государства и личности в истории политических учений Нового времени, рассматривается концепция украинского православия, обсуждаются вопросы восприятия экологии с позиции философии науки, инвестирования предприятий оборонно-промышленного комплекса.

В заключительной части сборника приведены поздравления с юбилеями доцента кафедры философии Бардина А.Н. и заведующей кафедрой права профессора Переваловой Л.В.

Обращаем внимание будущих авторов сборника на то, что правила оформления статей несколько изменились. В разделе «Памятка авторам» можно найти ответы на все вопросы по подготовке статей к печати.

*Ответственный редактор
А. Купенский*



ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ

АКАДЕМИЯ ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИХ НАУК И КАЗАЧЕСТВА: ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ

Академия военно-исторических наук и казачества была создана в этом году решением учредительного собрания, в котором принимали участие сотрудники факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ». На учредительном собрании было утверждено положение об Академии и избраны ее первые действительные члены – академики.

Академия является структурным подразделением Общественной организации «Слобожанское казачье войско». Она предназначена для объединения на добровольных началах энтузиастов, специалистов и ученых в области военной истории, истории казачества и в смежных областях.

Цель Академии, ее создатели видят в консолидации интеллектуального потенциала общества в интересах повышения эффективности научно-исследовательской деятельности, направленной на изучение вопросов построения будущего без войн и вооруженных конфликтов, и выполнении благородной миссии – оставить в истории и в памяти людей события и имена героев разных исторических эпох.

Основными задачами Академии являются:

– определение проблем развития гражданского общества и поиск путей их решения за счет совершенствования действующего законодательства, духовного роста наций, уважения православной веры, развития культуры, науки, образования, улучшения отношений в семье и воспитания молодежи;

– изучение причин возникновения войн и военных конфликтов, событий военного времени, биографий полководцев, военных деятелей и героев боевых действий, вооружения, атрибутики, геральдики и наградных систем;

– комплексное изучение истории и культуры казачества (нравы, обряды, песни и т.д.), использование лучших традиций в воспитании подрастающего поколения;

– изучение истории, культуры и традиций Харькова и Слобожанского края, участие в проектах и мероприятиях, направленных на организа-

цию, координацию и проведение военно-поисковой работы, работ по охране памятников военной истории и археологии, братских могил воинов Великой Отечественной войны, экспедиций, фестивалей, конкурсов, выставок, семинаров и конференций;

– рациональное использование научного потенциала и финансовых ресурсов во благо общества, укрепление научных связей, взаимодействия научных сообществ и научных школ, развитие прогрессивных форм организации науки;

– популяризация информации о достижениях представителей науки и практики, обобщение и распространение передового опыта в области военной истории и истории казачества, оценка и поддержка лучших ученых и талантливой молодежи.

Академия предполагает только индивидуальное членство. Членами Академии могут быть граждане любой страны, успешно занимающиеся научной деятельностью, имеющие ученые степени и звания, и изъявившие желания участвовать в работе Академии. Члены Академии имеют право: избирать и быть избранными в руководящие органы Академии; принимать участие во всех мероприятиях Академии; пользоваться методической, правовой и моральной поддержкой, помощью Академии. Основной обязанностью членов Академии является активное содействие достижению целей и выполнению задач, стоящих перед Академией.

Основой Академии являются функциональные отделения по направлениям научно-исследовательской и организационной работы, а высшим руководящим органом – Конференция членов Академии. Рабочий орган Академии – Президиум, работу которого возглавляет Президент Академии.

На собрании действительными членами Академии были избраны:

– Аврунин Олег Григорьевич, д-р техн. наук, профессор Харьковского национального университета радиоэлектроники;

– Бардин Александр Николаевич, канд. филос. наук, доцент Национального технического университета «ХПИ»;

– Горбунов Николай Петрович, канд. экон. наук, доцент Национального технического университета «ХПИ»;

– Горкунов Борис Митрофанович, д-р техн. наук, профессор Национального технического университета «ХПИ»;

– Зарицкий Валерий Иванович, канд. техн. наук, ведущий научный сотрудник Харьковского национального университета радиоэлектроники;

– Кипенский Андрей Владимирович, д-р техн. наук, профессор, декан факультета интегральной подготовки Национального технического университета «ХПИ»;

– Перевалова Людмила Викторовна, канд. филос. наук, профессор, заведующая кафедрой права Национального технического университета «ХПИ»;

– Петутина Елена Александровна, канд. филос. наук, доцент, заведующая кафедрой этики, эстетики и истории культуры Национального технического университета «ХПИ»;

– Чернай Валерий Федорович, канд. техн. наук, старший научный сотрудник, Харьковский Губернский Предводитель Дворянства;

– Шамардина Вера Николаевна, канд. техн. наук, профессор, декан немецкого технического факультета Национального технического университета «ХПИ».



Учредители Академии военно-исторических наук и казачества

Почетным академиком Академии был избран Виктор Тимофеевич Долбня, д-р техн. наук, профессор, заслуженный работник высшей школы Украины, почетный доктор Национального технического университета «ХПИ», пожизненный стипендиат Президента Украины, ветеран Великой Отечественной войны, автор книги «1418 дней: военный дневник».

Адъюнктом Академии был принят инженер Национального технического университета «ХПИ» Стысло Богдан Александрович.

На собрании учредителей президентом Академии был избран Кипенский А.В., вице-президентом – Бардин А.Н., ученым секретарем – Стысло Б.А.

9 сентября состоялось общее собрание членов Академии, где им были вручены дипломы и удостоверения академиков, Реестровые грамоты Слобожанского казачьего войска и медали в честь создания Академии. Кроме того, на собрании были избраны новые члены Академии, обсужден и уточнен план мероприятий на ближайшее время.

*Декан факультета ИП
проф. А.В. Кипенский*

ВЧЕНІЙ РАДІ ФАКУЛЬТЕТУ ІНТЕГРАЛЬНОЇ ПІДГОТОВКИ – П'ЯТЬ РОКІВ

Сучасний університет – це гарно організована та складна робота багатьох факультетів. Кожний факультет існує як основний організаційний і навчально-науковий підрозділ університету. Факультет інтегральної підготовки (ФІП) Національного технічного університету «ХПІ» вже багато років здійснює організацію навчання за двома спеціальностями водночас – за денною та заочною формами. З 2008 року факультет очолює декан проф. Кіпенський А.В.

У 2009 р. до складу факультету були введені три кафедри: кафедра права, кафедра філософії та кафедра етики, естетики та історії культури, діяльність яких спрямована на гуманітарну підготовку студентів всього університету, проведення наукової, виховної та організаційної роботи. Згідно з «Положенням НТУ «ХПІ» про факультет» на ФІП було створено вчену раду під головуванням декана проф. Кіпенського А.В. Перший склад вченої ради було затверджено наказом ректора НТУ «ХПІ» проф. Товажнянського Л.Л. від 15 липня 2009 року.

Вчена рада факультету є колегіальним органом управління, тому до її складу входять як за посадами, так й виборні представники з різних кафедр факультету. Сьогодні до вченої ради факультету інтегральної підготовки окрім декана входять його заступники – ст. викладач Прохоренко О.В., доц. Горбунов М.П. та доц. Годзь Н.Б., завідувачі кафедрами – проф. Перевалова Л.В., проф. Тарароєв Я.В., доц. Петутіна О.О., голова профбюро факультету ас. Ткачов М.М. та учений секретар ради доц. Вандишева-Ребро Н.В. До складу вченої ради входять також науково-педагогічні працівники, які були обрані на конференції колективу факультету за пропозиціями кафедр. Серед них доц. Бардін О.М., проф. Дольська О.О., доц. Кузьменко О.В. Крім того, до вченої ради факультету свого часу були обрані представники випускаючих кафедр: Єршова Н.Ю. (каф. економічного аналізу та обліку), викладач Писаренко З.О. (каф. ділової іноземної мови та перекладу). Технічним секретарем ради призначено інженера деканату Пухаренко А.І.

Спектр питань, які розглядаються на засіданнях вченої ради факультету є доволі широким, але можна визначити ті, що найбільш часто обговорюються – ці питання пов'язані з навчальною, науково-дослідною та виховною роботою. Періодично декан та його заступники звітують про підсумки нового набору студентів, хід ліквідації академічних заборгованостей, переддипломну практику, дипломне проектування та захисти студентами дипломних проектів і робіт. Куратори академічних груп доповідають про проведені організаційно-виховні заходи. Завідуючі кафедрами виносять на розгляд вченої ради проекти навчальних планів та програм, звітують про навчально-методичну та науково-дослідну роботу кафедр. Викла-

дачі, які працюють над дисертаційними роботами, доповідають про свої здобутки. Дуже важливою є також робота вченої ради факультету, яка пов'язана з обговоренням кадрових питань – це проведення конкурсів та обрання на посади, присвоєння вчених звань, підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу факультету та багато іншого.



Вчена рада факультету інтегральної підготовки

16 вересня 2014 р. відбулося урочисте засідання вченої ради факультету інтегральної підготовки, яке було присвячене її п'ятій річниці. Голова вченої ради проф. Кіпенський А.В. поздоровив усіх присутніх з ювілеєм та вручив їм подяки і грамоти за багаторічну плідну працю у складі ради.

*Секретар вченої ради ФІП
доц. Н.В. Вандишева-Ребро*

70 ЛЕТ ОСВОБОЖДЕНИЯ УКРАИНЫ ОТ НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКИХ ЗАХВАТЧИКОВ

28 октября 2014 г. исполнилось 70 лет со дня освобождения Украины от немецко-фашистских захватчиков в ходе Великой Отечественной войны. Эта война нанесла колоссальный урон всем народам европейских государств и Советского Союза. Только в Украине погибло 8,5 миллиона человек, их них 5,5 миллиона – мирных жителей. Фашистские оккупанты сильно разрушили большую часть городов и поселков, уничтожили свыше 28 тысяч сел и деревень, лишив жилья 10 миллионов человек. В руины были превращены свыше 16 тысяч промышленных предприятий и более

200 тысяч зданий производственного назначения. Было разрушено 47 доменных и 117 мартеновских печей, 135 прокатных станов. Оккупанты разрушили и разграбили 27725 колхозов, 873 совхоза, свыше 1200 машинно-тракторных станций, 32930 школ, техникумов и высших учебных заведений. Из библиотек и музеев были похищены редкие книги и ценнейшие экспонаты. Только прямые материальные потери народного хозяйства Украины составили 285 миллиардов рублей в довоенных ценах.

Первая попытка освобождения Украины от фашистских захватчиков была сделана советскими войсками Юго-Западного и правого крыла Южного фронтов в мае 1942 г. Эти войска должны были произвести боевые действия с целью разгрома харьковской группировки противника, освобождения Харькова и создания условий для дальнейшего наступления на Днепропетровск. Однако противник нанес контрудары и часть советских войск оказалась в окружении. Только благодаря удару извне кольцо окружения было прорвано, и из него удалось вывести около 22 тысяч человек.

Следующая попытка освобождения Украины была сделана советскими войсками в начале 1943 г. после разгрома немецко-фашистских войск под Сталинградом. Перехватив стратегическую инициативу, советское командование провело широкомасштабное наступление, в ходе которого войска Юго-Западного и Воронежского фронтов вступили на территорию Украины и даже освободили Харьков. Однако гитлеровцы, учитывая колоссальное значение для них господства на Украине, ввели в бой танковые дивизии СС и вернули себе часть освобожденных территорий, включая и город Харьков. Летом 1943 года фашистские войска создали в районе Харькова мощный укрепленный район из восьми рубежей, который удерживали 15 пехотных и 6 танковых дивизий.

Новый этап освобождения Украины начался после разгрома немецких войск на Курской дуге. В ходе Белгородско-Харьковской наступательной операции 23 августа 1943 г. был освобожден Харьков. В сентябре советские войска начали широкомасштабное наступление на Донбассе и в северной части Украины. К концу сентября была освобождена практически вся левобережная Украина и советские войска вышли к Днепру. Немецкие части отчаянно сопротивлялись, и освобождение Украины стоило Красной Армии больших потерь. Тем не менее, была проведена Киевская наступательная операция и 6 ноября части 1-го Украинского фронта освободили столицу Украины – город Киев.

В начале 1944 г. советские войска продолжили наступление на правобережной Украине. В ходе Корсунь-Шевченковской операции было окружено и уничтожено большое количество немецких войск. Кроме того, был проведен еще целый ряд наступательных операций: Ровно-Луцкая, Никопольско-Криворожская, Одесская, Львовско-Сандомирская. В результате весеннего наступления была освобождена большая часть правобережной Украины.



На высоте маршала И.С. Конева

В результате операции «Багратион» войска 1-го Украинского фронта окружили и разгромили под Бродами 8 гитлеровских дивизий, включая 14-ю гренадерскую дивизию СС «Галичина». 28 октября 1944 года с окончанием стратегической наступательной Восточно-Карпатской операции гитлеровские захватчики были изгнаны с территории Украины.

Немеркнущим символом боевого единства, массового героизма, мужества и стойкости стали подвиги защитников городов Одессы, Севастополя, Киева и Керчи, которые были удостоены высшей степени отличия – город-герой.

В этом году 18 октября, в честь 70-летия освобождения Украины от немецко-фашистских захватчиков, по инициативе декана факультета интегральной подготовки А.В. Кипенского, при поддержке профсоюзной организации НТУ «ХПИ» был проведен выездной семинар. Сначала участники семинара прибыли в Национальный мемориальный комплекс «Высота маршала И.С. Конева», а затем посетили полтавскую землю, где проходили бои, которые внесли большой вклад в Великую Победу. Участники семинара были ознакомлены с отдельными этапами освобождения Украины и особенностями проведенных операций. Они услышали много интересного о мужестве и о героизме советских солдат, о военном искусстве советских полководцев, о роли партизан в освобождении Украины.

Посещение Национального мемориального комплекса «Высота маршала И.С. Конева» оставило неизгладимое впечатление у участников семинара, которыми они охотно поделились.

Старший преподаватель кафедры философии В.И. Мищенко: «С каждым годом становится все меньше ветеранов Великой Отечественной, которые спасли человечество от мировой катастрофы. Когда мы сегодня говорим об их подвигах, следует вспомнить, что было поставлено на кон, и какие планы вынашивал фашизм. На таких маленьких кусочках земли, на известных и безымянных высотах решалась судьба планеты и цивилизации. Национальный мемориальный комплекса «Высота маршала И.С. Конева» – это «живой» музей, здесь витают тени минувших сражений, здесь земля полита кровью наших бойцов. Этот реалистичный музей, даёт возможность понять цену величайших жертв, которые пришлось заплатить нашему народу. Поколения, пришедшие в этот мир, должны помнить о подвигах своих дедов и отцов, знать об узниках Равенсбрюка, Освенцима, Дахау, о камерах пыток СС, помнить о подвиге своих дедов и отцов, о драматизме в истории освобождения города Харькова».

Ведущий инженер кафедры философии Е.А. Головина: «Последние прощальные письма, вера в Победу и самопожертвование, сила духа советских людей поражают. В то время было огромное желание не сдаться врагу, многие не дождались Дня Победы... После оккупации Харькова осталась лишь пятая часть населения, город был сожжён и разрушен. Война коснулась каждой семьи. В моей – воевал дедушка Костин Николай Ели-

сеевич, боец 252 стрелковой дивизии, участвовавшей в освобождении Харькова. Его имя, в числе других высечено на мемориальной плите на высоте Конева».

Старший преподаватель кафедры этики, эстетики и истории культуры, канд. ист. наук В.В. Маликов: «Велика Вітчизняна війна в нашій країні тривалий час вшановувалася як переможна війна, саме тому головним святом у пам'ять про неї до нашого часу залишається День Перемоги. Згадаємо, що найперші пам'ятники Великої Вітчизняної війни – це надмогильні пам'ятники і кенотафи. У них бачимо зовсім іншу пам'ять про війну. Ми пам'ятаємо про жертви, страждання і смерть, які приносить війна. Саме така пам'ять, на мою думку, варта увіковічення».

Инженер кафедры этики, эстетики и истории культуры Е.В. Андриенко: «Национальный мемориальный комплекса «Высота маршала И.С. Конева» оставил неизгладимое впечатление: экспозиционному ряду музея нет равных, многие экспонаты уникальны. Нам просто повезло участвовать в этом семинаре, где мы получили много новой информации. Лично я узнала о существовании в Сокольниках детского концлагеря, а также о том, что рядом с нами, в Украинской инженерно-педагогической академии ещё трудится узник одного из концлагерей, с ужасающим номером на руке».

Ведущий инженер кафедры экономического анализа и учёта В.П. Колонтаевская: «Посетив экспозицию «Операция Анадыр», я имела возможность ознакомиться с информационными материалами и фотографиями жителей Харьковщины, которые в составе группы советских войск принимали участие в проведении военно-стратегической операции «Анадыр». Изучить сведения о деятельности Харьковской областной организации украинского союза воинов-интернационалистов – «кубинцев». Запомнилась экспозиция «Подвиг, обреченный на бессмертие», где были уникальные предметы: обмундирование сотрудников рабоче-крестьянской милиции, войск НКВД 1930-1940 гг., документы, фотографии сотрудников милиции и пожарной охраны – участников Великой Отечественной войны. Кроме того здесь были представлены боевая одежда и снаряжение пожарного и обезвреженные боеприпасы времен войны. Вечная Слава Героям, павшим в Великой Отечественной войне!».

После Высоты маршала И.С. Конева семинар был продолжен на Полтавской земле. Здесь участники семинара побывали у «Памятника Непокоренным Полтавчанам», который установлен в честь молодёжной группы, погибшей в застенках гестапо. Затем посетили Мемориальный комплекс солдатской славы, где покоятся воины, отдавшие свои жизни при освобождении Полтавы от фашистских захватчиков. Через несколько дней участникам семинара были вручены именные памятные сертификаты.

***Профорг кафедры философии
Е.В. Волошко***

НЕЗАБУТНЄ

28 жовтня у читальній залі кафедри етики, естетики та історії культури НТУ «ХП» відбулося відкриття виставки «Незабутнє» за результатами фотоконкурсу «Пам'ятники військової слави. 1941-1945». Організаторами цього заходу, присвяченого 70-річчю визволення України від німецько-фашистських загарбників, виступили Етнографічний музей «Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича НТУ «ХП» й Академія військово-історичних наук і козацтва Генерального Штабу Слобожанського Козацького війська (президент Академії А.В. Кіпенський – декан факультету інтегральної підготовки НТУ «ХП»). Проведення конкурсу підтримали профспілковий комітет студентів та орган студентського самоврядування «Студентський альянс» нашого університету.

У конкурсі взяли участь 70 студентів та співробітників з ЕК, МТ, О, ЕМ, БФ, ЕІМ та АП факультетів. Справжньою окрасою виставки стали два планшети з колекцією календариків, присвячених пам'ятникам Великої Вітчизняної війни. Її представив керівник Кімнати бойової слави Покотилівського ліцею «Промінь» В.Ф. Зінченко. Володимир Федорович привітав усіх присутніх зі святом та розповів про цю унікальну колекцію. Це, наприклад, календарики з піснями та плакатами воєнних років, з зображенням міст-героїв та ін.



Під час відкриття виставки «Незабутнє»

На виставці були знімки пам'ятників з різних регіонів України, але переважно – зі східних областей. Мета проекту – звернути увагу на пам'ятники тієї страшної війни – місця скорботи та поваги до загиблих. На жаль, в останній час у деяких представників сучасної молоді притупилося сприйняття цих сакральних місць – почастишали випадки варварського ставлення до цих пам'яток історії. Але це жодним чином не стосується учасників конкурсу. У своїх есеях та історичних довідках про пам'ятники вони виражають пошану до героїв, тих, хто ціною свого життя завоював мир на нашій землі.



Деякі з фоторобіт, які були представлені на конкурс «Незабутне»

Дуже цікаві думки висловили переможці конкурсу Марія Куценко (ЕК-54), Дар'я Грибинюк (ЕК-54), Володимир Якунін (МТ-33б), Валентин Рябоштан (МТ-33а), Альбіна Шейн (ЕК-54) та Анастасія Арестова (ЕК-14), а також старший викладач кафедри етики, естетики та історії культури, кандидат історичних наук В.В. Маліков.

Усі студенти та співробітники університету, які представили свої роботи на виставку, отримали від Академії військово-історичних наук і козацтва ГШ СКВ дипломи переможців та сертифікати учасників виставки «Незабутнє».

Безумовно, виставка має величезний історичний та інформаційний потенціал. Це унікальна можливість для молоді дізнатися про трагічне історичне минуле країни, пов'язане з роками Великої Вітчизняної війни.

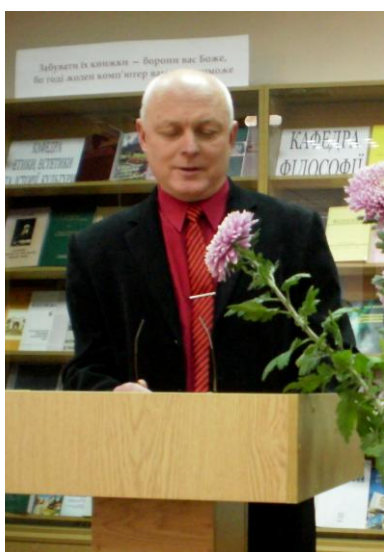
*Директор Етнографічного музею
«Слобожанські скарби» ім. Г. Хоткевича
доц. М.М. Красиков*

ФИЛОСОФИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

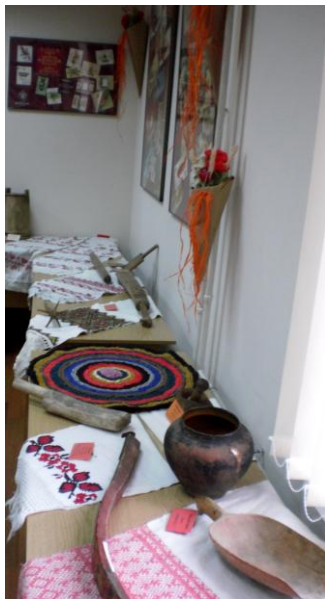
День философии празднует весь мир в третий четверг ноября. Философия привлекает практически всех, кто бережно относится к интеллектуальным способностям обсуждать мир и человека. Философия символизирует мудрость, к которой тянется каждый, кто удивляется, восхищается, задает вопросы. Аристотель утверждал, что философия возникла как результат удивления. И это действительно так. Даже если человек не считает себя философом, то процесс удивления тянет за собой целую вереницу вопросов, попыток поиска ответов на них, что прямо или косвенно погружает человека в философский дискурс.

С 2002 года ЮНЕСКО в нашу жизнь официально был введен праздник – День Философии. Он позволяет в разнообразии мира увидеть то, что способствует его сближению, – интеллектуальные возможности, способности, связи, приобщающие людей к философскому наследию. Любой вызов – природный, социальный, культурный, политический – мы воспринимаем как точки наивысшего напряжения мысли. Поэтому неслучайно Аристотель связывал состояние постоянного вопрошания с работой мысли. Именно философия учит нас мыслить о наших знаниях, чувствах, позициях, мечтах и о нас самих.

Если обратиться к истории философии, то на протяжении всего своего существования философия предлагает человечеству категории, над которыми задумывается она сама и приглашает к их обсуждению всех, у кого они вызывают интерес.



Докладчики и участники Городского межвузовского научно-практического семинара «Философия в современном мире»



Експозиція етнографічного музею «Сокровища Слобожанщини»
імені Г. Хоткевича

Для человечества философия вырабатывает и концептуально важные основы, без которых мир не мыслим. Такие термины, как «человек», «общество», «демократия», «красота», «справедливость», «открытость» дают возможность прикоснуться к философским основаниям. В то же время без обращения к ним невозможно обсуждение жизни на земле, обсуждение процессов, прямо или косвенно связанных с развитием человеческой цивилизации.

Все чаще философия задает и пытается ответить на такие вопросы, как «Кто мы?», «Что представляет мир для нас?», «Как жить, когда рядом Другой, непохожий на нас?». Некоторые вопросы «сотрясают» нашу жизнь, найти ответы на них достаточно сложно. Складывается традиция выносить подобные вопросы на обсуждение, размышлять над ними. Именно поэтому и важен такой день – День Философии.

Этот день принадлежит тем, кто ценит и любит философию. Вот уже несколько лет подряд усилиями харьковских университетов устраиваются праздники философии. В этом году честь принимать гостей выпала нам – политехникам. Кроме Национального технического университета «ХПИ» в качестве организаторов Городского межвузовского научно-практического семинара «Философия в современном мире» выступили Харьковский национальный университет строительства и архитектуры, Академия военно-исторических наук и казачества и Харьковский научно-исследовательский институт казачества.

На заседании оргкомитета было принято решение посвятить этот семинар 360-летию со дня основания города Харькова и основателям харьковского философского общества – профессору Александру Михайловичу Кривуле и профессору Владимиру Васильевичу Шкоде.

На адрес оргкомитета было прислано 45 докладов, авторы которых представляют 17 организаций. С учетом тематики присланных докладов проведение семинара было запланировано в рамках четырех секций:

- философия и современность;
- философия образования: трансформация философско-педагогического дискурса;
- философские проблемы права и государства;
- культурные традиции казачества Украины и современность.

На пленарном заседании семинара, которое состоялось 20 ноября, был заслушан доклад «Харьков на рубеже держав и тысячелетий». В наглядной форме проф. Перевалова Л.В. обозначила наиболее значимые этапы и события из истории Харькова. Слушатели с трепетом и благодарностью вспомнили самые яркие эпизоды из жизни харьковчан, не оставившие никого равнодушными.

Доклад о деятельности харьковского философского общества подготовила проф. Дольская О.О. В своем докладе она отметила, что Александр

Михайлович и Владимир Васильевич – люди активной творческой позиции. Каждый считал, что процессы, которые способствуют изменению нашего города, должны инициироваться нами самими. Жизнь этих людей подтверждает тезис о том, что Харьков – это город для начинаний и для тех, кто хочет перемен в нем, тем самым еще раз оправдывая необходимость поисков и каждодневного творческого усилия каждого из нас. Однажды, побывав в усадьбе Григория Савича Сковороды, А.М. Кривуля был поражен красотой тех мест. Долго бродив по домику-музею украинского философа, он произнес: «Да ведь это наш отец-покровитель». Александр Михайлович принимает решение организовать в Харькове мероприятие, которое вошло бы в память наших потомков и дало бы новый толчок для развития философии на Слобожанщине. В 1992 году он инициирует конференцию под названием «Сковородиновские чтения». Со временем этот проект превратился в настоящий бренд Харьковщины. С 1996 года конференция проводится ежегодно, а ее участниками становятся философы различных стран мира. Темы каждой конференции Александр Михайлович тщательно продумывал и обосновывал во вступительных статьях материалов. Ни одно философское событие, значимая историческая дата не проходили мимо его внимания. Люди, находящиеся рядом с ним, хотели Харьков сделать лучше. Он притягивал к себе всех, кому были не безразличны проблемы современности.

Чуть позже вместе со Шкодой В.В., заслуженным деятелем образования Украины, они принимают решение организовать в Харькове товарищество «Философское образование», которое объединило бы всех тех, кто интересуется философией и кто готов обсуждать актуальные вопросы нашего времени, обращаясь к философскому наследию. Возле них собрался огромный круг людей, искренне поддерживающих их начинание, которых можно охарактеризовать как одержимых философией. Среди них – Мамалуй А.А., Бусова Н.А., Кораблева Н.С., Подольская Е.А., Алексеенко А.П., Чаплыгин А.К., Култаева М.Д., Заветный С.А., Руденко Д.А., Панков Г.Д. и многие, многие другие.

Два этих события – Сковородиновские чтения и создание философского общества – резко изменили всю философскую жизнь города Харькова. Мы вспоминаем с благодарностью имена Кривули А.М. и Шкоды В.В. – основателей новых форматов обсуждений философских тем и проблем. Была организована выставка трудов и ценных памятных вещей этих прекрасных представителей философской жизни города. Публике были предоставлены для обозрения издания материалов первых Сковородиновских чтений.

Международный характер семинару придало заочное участие в нем ведущего бахтиноведа, профессора Принстонского университета Кэрл Эмерсон. Принципиальное согласие о ее участии в работе семинара было достигнуто при содействии профессора А.В. Голозубова в ходе пятнадца-

той международной Бахтинской конференции, которая проходила в Стокгольме в этом году. Профессор К. Эмерсон любезно предоставила для перевода свой текст, посвятив его феноменам карнавальности и карнавала, объединяющим настроением творчества, обновления и свободы всех своих участников. М. Бахтин, который ввел понятие «карнавала» в гуманитарную науку, своим творчеством подчеркивает междисциплинарный, межкультурный характер философии. Последняя, в свою очередь, дала рождение и обозначила предметное поле таких разных областей научного знания, как логика, эстетика, этика, наконец, культурология. В то же время сама философия стала объединяющим началом для участников семинара, своего рода карнавалом научной мысли и творчества. В этом контексте с особой силой прозвучали доклады профессора Панкова Г.Д. и старшего преподавателя Мищенко В.И. Вопросам взаимоотношения религии и культурных практик постмодерна было посвящено выступление профессора Голозубова А.В. Кроме того, на семинар свой доклад прислал Хруль В.М., который представлял сразу две организации – Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова и Университет Роберта Морриса (Питтсбург, США).

Философия – такой вид знаний, который опирается в своих размышлениях на различные формы и виды знаний. Источник постоянной «подпитки» философии – культура. Культурное пространство формирует личность, мировоззрение, национальную и другие виды идентичности. Основные компоненты национально-культурной идентичности давно установлены: это историческая память и фольклорное наследие, повседневная жизнь народа, его быт, обряды, традиции, верования, зафиксированные в устном народном творчестве.

На семинаре все кафедры факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ» – философии, этики, эстетики и истории культуры и кафедра права продемонстрировали свои научные достижения. Жемчужиной кафедры этики, эстетики и истории культуры является этнографический музей «Сокровища Слобожанщины» имени Г. Хоткевича, вдохновителем и руководителем которого с момента создания является доцент М.М. Красиков. Подобным музеем может похвастаться далеко не каждый классический университет или даже гуманитарный вуз, а тем более технический университет. Среди экспонатов этого музея – различные предметы быта Слобожанщины. Наиболее интересная часть этих артефактов была предложена вниманию участников семинара во время его проведения.

Вместе с философскими проблемами обсуждали вопросы культуры казачества, и это обсуждение удивительным образом влилось в праздничный день. Было сделано несколько докладов об истории возникновения этого феномена нашей культуры, исследованиях в этой области. В докладах Журавлева Ю.В., Евсеева С.Е., Яценко О.Н., Маликова В.В. были обсуждены не только вопросы истории казачества, но и современные проек-

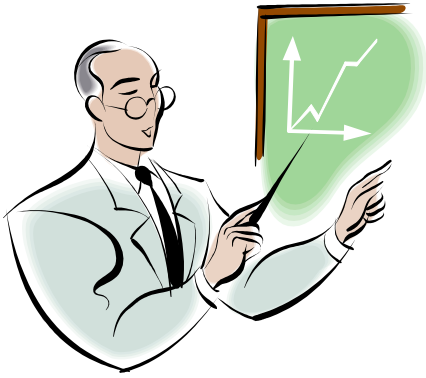
ты реанимации интереса рядового слобожанина к материальной и духовной культуре слободского казачества.

Особый интерес вызвала выставка наград казачества, любезно предоставленных деканом факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ» проф. Кипенским А.В. и деканом механико-технологического факультета ХНУСА доц. Журавлевым Ю.В. Ордена и медали, выдержанные в традиционной для казаков цветовой гамме, поразили гостей количеством и бережным хранением.

Теплый прием, интеллектуально насыщенная атмосфера, замечательные аудитории нового корпуса Центральной научной библиотеки НТУ «ХПИ» способствовали открытому диалогу и оставили незабываемые впечатления о нашем празднике. Образование, наука и культура «нуждаются» в таких мероприятиях, как семинары, посвященные Дням Философии. Надеемся, что здесь формируются и будут формироваться в дальнейшем гуманистические принципы, способствующие укреплению мира, свободного от ненависти и фанатизма.

Выступления нашли свое отражение в научных публикациях, представленных в сборнике материалов, который был выпущен непосредственно ко Дню Философии.

*Профессор кафедры этики, эстетики
и истории культуры А.В. Голозубов,
профессор кафедры философии
О.А. Дольская*



ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 37.015

О. В. КУЗЬМЕНКО, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХП»;
Н. Б. РЕШЕТНЯК, канд. екон. наук, доц., НТУ «ХП»

ЗАРУБІЖНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ВМІНЬ

У статті викладено методику формування громадянських вмінь в учнів старших класів середніх шкіл США. Обґрунтовується доцільність її використання в школах і вищих навчальних закладах України. Аналізуються дидактичні та методичні аспекти формування в учнів двадцяти чотирьох вмінь свідомого компетентного громадянина, що поділяються на три види: суто громадянські, дослідницькі і навички критичного мислення. Кожна група вмінь містить вісім узагальнених дій, якими суб'єкти навчально-пізнавальної діяльності повинні усвідомлено володіти. Зазначена методика формування громадянських вмінь описана у підручнику з громадянознавства, що застосовується у старших класах сучасних американських шкіл.

Ключові слова: методика формування, громадянські вміння, зарубіжна педагогіка, навички критичного мислення, дослідницькі вміння, свідомий громадянин.

Вступ. Важливим завданням середньої та вищої шкіл України є виховання патріота і свідомого громадянина. Навчальні дисципліни гуманітарної спрямованості, що викладаються в українських школах і вищих навчальних закладах спрямовані, зокрема, на засвоєння учнями і студентами вмінь і навичок, необхідних в умовах демократії, правової держави і цивілізованого громадянського суспільства. Цю специфіку відбивають державні документи в галузі освіти, сучасні дидактичні дослідження, педагогічна практика. Українські педагоги активно обговорюють зазначену проблему, дискутують стосовно номенклатури вмінь і навичок компетентного громадянина України, методики їх формування. З огляду на це певну цінність для дослідників, викладачів і методистів набуває відповідний педагогічний досвід провідних демократичних країн, зокрема, США.

© О. В. Кузьменко, Н. Б. Решетняк, 2014

Аналіз досліджень і публікацій. В американській педагогіці проблема формування громадянських вмінь розробляється досить давно, існують різні точки зору щодо їх номенклатури, змісту, технології цього процесу. У даній статті ми зосередимось на вивченні американського шкільного підручника з громадянства як засобу формування зазначених вмінь. При цьому будемо спиратися на навчальну книгу: Fraenkel J.R., Kane F.T., Wolf A. *Civics: Government and Citizenship* // Needham – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 2012. – 554p. Цей підручник застосовується у старших класах і має на меті, зокрема, забезпечення засвоєння (вдосконалення) учнями 24 вмінь. Автори підручника поділяють їх на три види: суто громадянські (citizenship skills), вміння, пов'язані з критичним мисленням (critical thinking skills) та пізнавальні, дослідницькі вміння (study skills). Кожна група вмінь містить рівну кількість (вісім) узагальнених дій, якими учні повинні усвідомлено володіти. Ця класифікація досить умовна і, як буде далі видно, суперечлива.

Метою даної статті є вивчення зарубіжного педагогічного досвіду в аспекті формування у старшокласників громадянських вмінь та навичок, критичне його осмислення і пошук шляхів використання найкращих здобутків американських педагогів у навчально-виховному процесі середньої і вищої школи України.

Основні результати дослідження. До *суто громадянських* вмінь автори підручника відносять: аналіз повідомлень засобів масової інформації; написання листа представникові влади; вміння правильно реєструватися для голосування; знаходження доступної юридичної допомоги; пошук оперативної інформації про діяльність уряду; проведення соціологічного опитування; навички спільної роботи в групах; обґрунтований вибір професії. *Вміння, пов'язані з критичним мисленням:* виокремлення основної ідеї в тексті; прийняття раціональних рішень; порівняння явищ соціальної дійсності; розрізнення фактів і думок; правильне формулювання запитань; розпізнавання політичної упередженості; вміння оцінювати ступінь обґрунтованості інформації; визначення тенденцій і передбачення наслідків подій. Як *пізнавальні* вміння автори розглядають: дослідження інформації; використання таблиць і схем; правильний аналіз політичної фотографії; вміння працювати з графіками; складання плану; вивчення інформації, пов'язаної з виборами; стислий виклад інформації; тлумачення політичної карикатури. Текстовий та наочний матеріал підручника, безпосередньо пов'язаний із формуванням того або іншого вміння, розташований у ньому під рубрикою «Удосконалення твоїх вмінь». Цей матеріал має стандартний обсяг – одну сторінку, розміщується після певних параграфів кожного розділу підручника і не завжди відповідає його змісту.

У багатьох випадках робота учнів над засвоєнням або вдосконаленням того чи іншого вміння сприяє більш глибокому розумінню ними базо-

вої інформації розділу. Наприклад, навчальний матеріал, призначений для опрацювання навички писати листа члену законодавчого органу, входить до розділу «Конгрес». В деяких випадках зазначена робота переважно розширює відомості, які містить підручник. Так, вміння працювати із ЗМІ формується в межах розділу «Конституція США». Слід зазначити, що згадані 24 вміння засвоюються школярами у ході послідовного вивчення 84 параграфів підручника. Навчальний матеріал, призначений для формування відповідного вміння, має у більшості випадків трикомпонентну структуру: невеликий текст мотиваційного характеру; поради щодо ефективного засвоєння цього вміння; декілька завдань для його опрацювання. Перейдемо до характеристики *методики* формування деяких із зазначених вмінь, яку пропонують автори підручника.

Мабуть не випадково з-поміж суто громадянських вмінь на перше місце вони ставлять *роботу школярів із ЗМІ*. Учням нагадують, що у світі щоденно відбуваються тисячі важливих подій. Вказується також, що поінформованість людей значною мірою залежить від преси, радіомовлення, телебачення, Інтернету. Громадянин повинен вміти аналізувати їх повідомлення. Газети, кажуть учням, містять більш деталізовану інформацію, ніж телебачення, однак теленовини і Інтернет відбивають події оперативніше. Зазвичай газетні статті мають досить стандартний формат. Заголовок публікацій, як правило, віддзеркалює їх головну ідею. Найактуальніші статті та репортажі друкуються на перших шпальтах. Перші їх речення часто несуть найважливішу інформацію. Автором матеріалу може бути як окрема людина, так і агенція новин. Побудова теленовин нагадує розташування газетної інформації: повідомлення про головні події передують іншим і, як правило, супроводжуються відеорепортажами.

Школярам дають поради, які, на думку авторів, повинні допомогти їм стати критичними споживачами інформації. Зокрема, вказується, що коли газети подають новини, то нерідко їх оцінки викладаються окремо, в колонці редактора. У теленовинах таку роль можуть відігравати спеціальні коментарі. Новини мають часові та просторові обмеження. Жодна газета або телеканал не здатні охопити всього. Той, хто хоче бути більш поінформованою людиною, мусить знайомитися з більш ніж одним джерелом інформації. Увагу школярів також звертають на те, що новини – це бізнес. Газети хочуть, щоб їх тираж зростав, а телеканали зацікавлені у підвищенні свого рейтингу. Тому редактори відбирають новини, значною мірою виходячи з їх цікавості (привабливості). Наприклад, драматичне врятування когось на морі може зайняти більше місця, ніж суха (але важлива) політична промова. Учням пропонуються два наступні завдання. 1. Треба відповісти, до якого засобу масової інформації доцільніше звернутися, якщо громадянин хоче мати повний опис нової урядової пропозиції щодо бюджету? 2. Необхідно подивитися вечірню інформаційну програму по теле-

приймачу і записати суть головної новини. Потім слід прочитати про те ж саме на наступний день в газеті та зробити порівняння.

Написання листа конгресмену. Повідомляється, що будь-яка людина може письмово звернутися до представника свого штату у вищому законодавчому органі країни. Деякі офіси конгресменів щотижнево отримують до 10 тис. листів від виборців. Більшість сенаторів і членів Палати представників Конгресу приділяють значну увагу думкам виборців щодо законопроектів. Їхні помічники ведуть підрахунок того, скільки листів надходить «за» та «проти». Написавши законодавцю, кажуть учням, можна безпосередньо вплинути на політичне рішення. Вказуються інформаційні джерела, до яких вони можуть звернутися, щоб з'ясувати прізвище та службову адресу представника свого штату у Конгресі. Школярам також радять під час написання листа дотримуватися наступних рекомендацій. Не слід його друкувати, доцільніше акуратно написати. На тому ж аркуші необхідно зазначити дату і свою адресу. Звертаючись до політика, треба виявити повагу. В основній частині листа слід чітко визначити свою позицію щодо законопроекту або певного його положення. Доцільно точно послатися на номер і назву документу, про який ідеться. Необхідно впевнитися, що конгресмен отримує лист своєчасно, тобто, до початку голосування. Важливо також поцікавитися, яку точку зору він має щодо законопроекту – це буде означати, що на його відповідь чекають. Закінчуючи лист, треба знову виявити пошану до адресату. Послання слід закінчувати власним підписом. Насамкінець доцільно впевнитися, що адреса конгресмена написана правильно. Школярам пропонуються два наступні завдання. 1. Треба віддати вмотивовану перевагу одному з двох фрагментів листа сенатору: «Я пишу на підтримку законопроекту «Про чисту воду», який би забезпечив гроші для очистки озера Бун. Я наполегливо раджу Вам підтримати цей законопроект»; «Будь ласка, очистіть озеро Бун, бо Ви розумієте, що рибалка та купання в ньому заборонені ось вже два роки». 2. Слід дізнатися імена та прізвища місцевих обранців народу і написати комусь з них листа з приводу гострої місцевої або загальнонаціональної проблеми.

Пошук інформації про діяльність уряду. Учням говорять, що свідомий громадянин потребує оперативну інформацію про рішення, які приймає або планує ухвалити влада. Звертається увага на наявність трьох рівнів влади у США: федерального, штатів та місцевого самоврядування. Громадянина важливо також знати, які послуги суспільству надають різноманітні уповноважені органи та агенції. Наприклад, він має право отримати відомості щодо правил дорожнього руху, доставки пошти, прибирання сміття. Школярам пропонують перелік різних установ і служб (муніципалітет, управління шкіл, пожежна охорона, медична допомога, служба пошт, служба у справі ветеранів та ін.). Їх просять уявити, що вони хочуть розв'язати конкретну проблему, яка знаходиться у компетенції місцевої

влади. Насамперед слід визначити службу або посадову особу, з якою прийдеться зв'язатися телефоном. Пропонуються рекомендації, що сприятимуть ефективності розмови. Так, спочатку треба назвати свої ім'я, прізвище, місто або селище. Необхідно пояснити мету, з якою робиться дзвінок. На початку розмови може з'ясуватися, що необхідно зв'язатися з іншим департаментом або людиною. Слід бути ввічливим, терплячим і, за необхідності, наполегливим. На останок треба подякувати співбесіднику за допомогу. Його прізвище бажано запам'ятати – на випадок можливого дзвінка або зустрічі у майбутньому. Учням пропонується два наступні завдання. 1. Необхідно переписати у зошит наведений у підручнику перелік місцевих служб і установ. Потім – виписати з телефонної книги їх номери. 2. Слід визначити, до якої служби доцільно звернутися, якщо на вулиці прорвало трубу? Якщо учень хоче зайнятися тим або іншим видом спорту?

Проведення соціологічного опитування. Школярам пропонується уявити себе керівником виборчого штабу свого друга Сема Ханта, який балотується на посаду президента органу учнівського самоврядування. Вибори відбудуться за місяць і треба з'ясувати його шанси на перемогу. Для цього доцільно провести вивчення громадської думки. Слід зробити це в межах чотирьох основних етапів. Спочатку необхідно вирішити, кого опитувати, тобто, визначити коло респондентів. Підкреслюється, що можливість досліджувати думки всіх людей виникає рідко. Наводиться приклад, як перед загальнонаціональними виборами соціологи враховують точки зору членів політичних партій, безпартійних, чоловіків та жінок різного віку, представників багатьох професій, мешканців усіх регіонів країни. Школярам кажуть, що у випадку з Семом Хантом можна опросити учнів різних класів (хлопців і дівчат), представників неформальних груп. На другому етапі треба підготувати запитання. Вони не повинні мати рис упередженості, прихильності до того або іншого кандидата, впливати на відповіді респондентів. Наприклад, не слід формулювати запитання таким чином: «Чи не думаєте Ви, що Сем Хант буде хорошим президентом?» Більш доречно буде так: «За якого з кандидатів Ви б віддали голос, якщо б вибори відбулися сьогодні?» Запитання мусять бути прямими і вимагати конкретних відповідей. Також підходять запитання, які мають багато варіантів відповіді. На третьому етапі необхідно зібрати дані. Учням говорять, що окрім безпосереднього спілкування із респондентами можна скористатися телефоном. Але такий спосіб опитування забирає багато часу. Можна також використати поштові картки. При цьому слід мати на увазі, що якщо пропонувати респондентам письмово відповідати на листівках, то значна їх частина зазвичай не повертається. Інколи доцільно надіслати респондентам поштові картки із заздалегідь написаними варіантами відповіді, потім їх зібрати. Підкреслюється, що останній спосіб краще за все спрацьовує, коли вибіркова сукупність є відносно невеликою. На останньому етапі опиту-

вання треба проаналізувати зібрані дані. Школярам радять їх ретельно фіксувати і під час осмислення інформації шукати закономірності. Наприклад, вдалося встановити, що учні, які хочуть підтримати Сема Ханта, віддають перевагу вирішенню майбутнім президентом спортивних питань. Знаючи це, Сем міг би пояснити «виборцям», чому він вважає важливими також інші проблеми. Тоді його «виборча кампанія» була б більш вдалою. Увагу учнів звертають на те, що добре сплановане і проведене опитування дозволяє вивчати громадську думку досить точно. Але завжди є певна імовірність похибки. Опитування відбиває лише загальну тенденцію. Школярам пропонуються два наступні завдання. 1. Треба визначити, які ще два важливих запитання учні включили б у своє опитування під час «передвиборної кампанії» Сема Ханта. 2. Необхідно обґрунтувати, яке з питань найбільш підходить для соціологічного опитування: «Що, на Вашу думку, є найважливішою проблемою навколишнього природного середовища?»; «Оскільки забруднення є актуальною екологічною проблемою, чи не слід проголосувати за кандидата, який розглядає боротьбу з ним як своє пріоритетне завдання?»

Прийняття рішень. Учням кажуть, що громадянам щодня доводиться приймати різноманітні рішення. При цьому нерідко треба робити певний вибір. Їм також нагадують, що батьки-засновники США теж приймали рішення, причому такі, які мали значення для майбутнього нації. Увагу школярів звертають на те, що вже зараз вони приймають рішення, важливі для їх «дорослого» життя. Наприклад, велике значення має вибір між поглибленими зайняттями з мистецтва та у комп'ютерному класі. В іншому випадку важливо почати тренуватися у спортивному клубі. Деякі рішення, які приймають громадяни, мають економічний, інші – політичний характер. У першому випадку людина може мати на меті покупку автомобіля, в другому розмірковувати, якого кандидата на пост Президента США варто підтримати. Незалежно від характеру рішення, говорять учням, процес його прийняття припускає певний алгоритм (див. рис. 1).



Рис. 1 – Процес прийняття рішення

Увагу школярів звертають на те, що окремі проблеми одразу мають очевидне рішення. Інші вимагають більших роздумів, наприклад, чи поступати у коледж. Іноді проблема є більш складною, ніж здається. Якщо «розділити» її на складові, розв'язання полегшується. Доцільно, радять учням, шукати витоки проблеми. Має також сенс поговорити з іншими людьми, бо вони можуть знайти більш просте рішення проблеми. Коли її суть з'ясовано і є перелік можливих рішень, доцільно зібрати додаткову інформацію. Після цього варіанти ймовірних рішень можуть бути уточненими. Школярам кажуть, що порівнюючи переваги та недоліки того чи іншого рішення, доцільно фіксувати їх на різних боках паперу. Зазначається також, що вибір, який є правильним для одних людей, може виявитися недоречним для інших. Це пов'язано з їх різними цінностями та цілями. Далі рекомендується підготувати план необхідних дій, намітити реалістичні кроки для реалізації рішення. Пропонуються два наступні завдання. 1. Треба уявити, що після крадіжки в школі за розпорядженням дирекції було обшукано учнівські шафочки для речей. Необхідно підготувати перелік можливих рішень, які може прийняти «обшуканий» учень, вважаючи свої права порушеними. 2. Слід порівняти переваги та недоліки кожного з цих рішень, беручи до уваги свої цілі та цінності. Треба обґрунтувати вибір кінцевого рішення.

Розрізнення фактів і думок. Школярі знайомляться з фрагментом діалогу між адвокатом і свідком. Захисник запитує, де був свідок в ніч на 12 травня. Останній відповідає, що знаходився вдома і дивився разом з братом телепередачу. Школярів запитують: чи є твердження свідка фактом? Або це думка? Як можна визначити різницю між ними? Підкреслюється, що, наприклад, під час судового засідання факти мають вирішальне значення. Суддя та присяжні не можуть ґрунтувати свої рішення на припущеннях. Громадянин повинен вбачати різницю між фактами та думками, зокрема, читаючи газетну статтю або слухаючи політичну промову. Пояснюється, що факт – це те, істинність чого може бути доведена. Він є реальністю незалежно від того, вірять в нього чи ні, знають про нього або нічого не чули. Факти нерідко можуть супроводжуватися інформацією, яка їх обґрунтовує. В свою чергу, думка – це дещо таке, в що людина або група людей вірить. На відміну від фактів, думки можуть бути не лише істинними, а й помилковими. У першому випадку думки спираються на факти, у другому – на бажання людей або забобони. Увагу школярів звертають на існування певних слів-підказок, завдяки яким можна відрізнити факт від думки. Так, твердження, яке містить словосполучення «я думаю (вважаю)», супроводжує думку. З іншого боку, речення, яке починається зі слів «дослідження показують» – напевно факт. Учнів просять проаналізувати два наступні твердження і аргументовано визначити, яке з них є фактом? 1. «Сандра Дей О'Коннор – перша жінка, яка працювала у Верховному Су-

ді США». 2. «Верховному Суду слід було б мати принаймні чотирьох жінок-суддів». Далі пропонуються ще два завдання. 1. Яке з наступних тверджень є думкою: «м.Вашингтон розміщений між Вірджинією і Мерілендом»; «Вашингтон є найкрасивішим містом США»? 2. Спираючись на матеріал минулих уроків, слід визначити, яке з двох тверджень містить невірну інформацію: «американські суди переважно мають справу з вбивствами та політичними скандалами»; «суди головним чином розбирають мало-значні тяжби між громадянами». Останнє завдання супроводжується коментарем, що громадянин повинен критично сприймати інформацію навіть тоді, коли вона містить факти.

Висновки. Наведені елементи досвіду зарубіжних педагогів у сфері громадянської освіти школярів свідчать про доцільність цілеспрямованої, педагогічно обґрунтованої роботи в напрямку формування спеціальних (громадянських) вмінь. Умовами ефективності цієї роботи є: врахування вікових й індивідуальних особливостей суб'єктів навчання, дидактично доцільна організація їх ділового спілкування, забезпечення позитивної стійкої мотивації пізнавальної діяльності учнів і створення проблемних ситуацій на занятті. Найважливішими громадянськими вміннями, зокрема, є навички критичного мислення і самостійного дослідження.

Список літератури: 1. Громадянська освіта: Навч. посібник для 11-го кл. загальноосв. навч. закл. – К. : Генеза, 2012. – 200 с. 2. Громадянська освіта: Книга для вчителя. – Львів : Тека, 2010. – 158 с. 3. *Ігнатенко П.Р., Поплужний В.Л., Косарева Н.І., Крицька Л. В.* Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька // Навч.-метод. посібник. – К. : Ін-т змісту і методів навчання, 2008. – 252 с. 4. *Лозова В. І., Троцько Г. В.* Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посібник / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Харків : Харк. друкарня, 2006. – 286 с. 5. Ми – громадяни України: Методичний посібник з громадянської освіти / За ред. О. Пометун. – Львів : НВФ «Українські технології», 2012. – 148 с. 6. *Мицик Л.* Громадянська освіта в Сполучених Штатах Америки, Канаді та Англії: порівняльний аналіз / Л. Мицик // Історія в школах України. – 2002. – №2. – С. 46–48. 7. *Пометун О., Гупан Н.* Підручник як засіб виховання громадянина / О. Пометун, Н. Гупан // Історія в школах України. – 2005. – № 4. – С. 19–24.

Bibliography (transliterated): 1. *Hromadyans'ka osvita: Navch. posibnyk dlya 11-ho kl. zahal'noosv. navch. zakl.* Kyiv : Heneza, 2012. Print. 2. *Hromadyans'ka osvita: Knyha dlya vchytelya.* Lviv : Teka, 2010. Print. 3. *Ihnatenko, P. R., V. L. Popluzhnyy, N. I. Kosaryeva, and L. V. Kryts'ka. Vykhovannya hromadyanyna: Psykholohopedahohichnyy i narodoznavchyy aspekty.* Kyiv: In-t zmistu i metodiv navchannya, 2008. Print. 4. *Lozova, V. I., and H. V. Trotsko. Teoretychni osnovy vykhovannya i navchannya: Navch. posibnyk.* Kharkiv : Khark. drukarnya, 2006. Print. 5. *My – hromadyany Ukrainy: Metodychnyy posibnyk z hromadyans'koyi osvity.* O. Pometun, ed. Lviv : NVF Ukrayins'ki tekhnolohiyi, 2012. Print. 6. *Mytsyk, L. "Hromadyans'ka osvita v Spoluchenykh Shtatakh Ameryky, Kanadi ta Anhliyi: porivnyal'nyy analiz." Istorya v shkolakh Ukrainy No. 2 (2002): 46–48.* Print. 7. *Pometun, O., and N. Hupan "Pidruchnyk yak zasib vykhovannya hromadyanyna. " Istorya v shkolakh Ukrainy No. 4 (2005). 19–24.* Print.

Надійшла (received) 05.12.2014.



ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК.340.115.4

А. В. ГАЕВАЯ, канд. юр. наук, доц., НТУ «ХПИ»;
И. Г. ДЕГТЯРЁВА, студентка, НТУ «ХПИ»

О РЕСУРСЕ РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследуются причины, основания и условия возникновения гражданского общества. На основе анализа сущности, содержания и правовой формы гражданского общества рассматриваются его развитие и становление. Специальное внимание уделяется проблемам самоорганизации гражданского общества, его независимости от государства и взаимодействия с государством. Рассматривается идея, основанная на необходимости эффективного регулирования взаимоотношений человека с политической властью, общества с государством.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, правовое государство, политическая власть, самоорганизация, независимость, институт, взаимодействие, право.

Введение. Проблема личности и вмешательства государственной власти в дела общества и индивида существует еще со времен образования государства. В античной политической мысли (Платон, Аристотель, Цицерон) в идею полиса включали политику (общие дела) и политическое общество. Приоритет политического начала и его влияние на организацию важнейших сфер общества (экономической, социальной, религиозной и др.) определял всю систему взаимоотношений «человек-государство».

Понятие «гражданское общество» – одно из ключевых понятий современности. Актуальность теоретических и практических аспектов этого понятия обусловлена очевидным повышением роли рядовых граждан и их добровольных объединений во всех сферах жизнедеятельности человеческого общества – экономической, политической, социальной, духовной.

Становление гражданского общества является актуальной проблемой для Украины, так как в данный момент деятельность нашего госу-

© А. В. Гаевая, И. Г. Дегтярёва, 2014

дарства направлена на построение демократии, а, как известно, без гражданского общества ни одно государство не может быть названо демократическим.

Анализ последних достижений и публикаций. Многие ученые по-разному трактовали понятие гражданского общества. У Гоббса оно слито с государством, Монтескье и Локк уже разделяют общество и государство. Г. Гегель называл гражданским обществом сферу частной жизни граждан, сочетание интересов разных групп, классов и институтов, отношения которых регулируются правом.

Мы же, говоря о гражданском обществе в современное время, имеем в виду способность существовать и развиваться в различных общественных отношениях, независимо от государства. Историк, политолог, политический философ К. Гаджиев видит гражданское общество моделью, которую надо создать на пути к свободному рынку и демократии. С точки зрения В. Библера, советского философа, культуролога, историка культуры, под категорией «гражданское общество» понимается форма объединения людей в современной промышленной цивилизации. Р. Дарендорф, англо-германский философ, социолог, политолог и общественный деятель, называл гражданским обществом социальное пространство, в котором люди взаимодействуют, но в то же время независимы друг от друга и государства.

Цель данной статьи – обратить внимание на особенность и противоречивость переходного общества, которым является современная Украина, на сложности переходных процессов, на предопределяющее укрепление регулирующей роли государства, то есть самого государства, на то, каким образом перестраивать гражданское общество. Это обстоятельство и подчеркивает необходимость научных разработок роли государства в переходном обществе, разработки механизмов ее влияния на социальные процессы.

Основные результаты исследования. Сегодня остро встала теоретическая и практическая проблема выработки перспективного подхода к оценке украинской истории и позиции относительно оценки путей и средств развития Украины. Демократизация создает возможности для прогрессивного развития страны [1, с. 213]. Гражданское общество - термин, которым в домарксистской философии, начиная с 18 века, обозначали общественные, а в узком смысле – имущественные отношения, а также собственно буржуазное общество. Существенным недостатком теории гражданского общества у английских и французских материалистов было непонимание его зависимости от производства, объяснение его формирования естественными свойствами человека, политическими задачами, формами правления и законодательства, нравственностью и т.д. Гражданское общество, т.е. совокупность общественных связей, рассматривалось, как нечто внешнее по отношению к индивидам, как «среда», в которой развёртывается их деятельность. Гегель, понимая под гражданским обществом, «сис-

тому потребностей», основанную на частной собственности, имущественные, сословные и правовые отношения и т. д., догадывался, о некоторых законах развития общества. Идеализм Гегеля проявился здесь в признании зависимости гражданского общества от государства, которое он, в отличие от гражданского общества, считал истинной формой объективного духа. Маркс использует термин и понятие гражданского общества в ранних произведениях, впервые в 1843, в связи с критикой Гегеля, обращая внимание на объективный характер и экономическое обоснование гражданского общества. Понимая под ним организацию семьи, сословий и классов, отношения собственности и распределения, вообще формы и способы существования и функционирования общества, действительной жизни и деятельности человека, Маркс подчёркивает несостоятельность противопоставления индивида гражданского общества. В дальнейшем недостаточно чёткий термин «Гражданское общество», Маркс заменяет системой научных понятий (экономическая структура общества, экономический базис, способ производства и т.п.) [2].

Значительная часть населения видит в государстве чужую, коррумпированную силу, не доверяет государственной власти, хоть и придерживается утопической точки зрения, будто исключительно государственными средствами можно создать новое гражданское общество. Между прочим, это типичная утопия, соединенная с надеждой на мудрого вождя, авторитетного правителя, который, придя к власти, устроит все справедливо и демократически.

Следует отметить, что в нынешней Конституции и упоминания нет о гражданском обществе, на формирование которого в конечном итоге должен быть направлен весь государственно-правовой механизм. Провозглашая свое стремление достичь идеалов правового государства, не связав это на конституционном уровне с формированием гражданского общества, это является просто нелогичным и стратегически недопустимым. Ведь невозможно донести людям сущность преимуществ правового государства, не связывая это с гражданским обществом, которое является гарантом защиты его членов от вмешательства государственных институтов в их частную и личную жизнь. Одним из первых изменений к Конституции Украины должно быть ее дополнение новым разделом о гражданском обществе.

Идея гражданского общества основана на необходимости эффективного регулирования взаимоотношений человека с политической властью, общества с государством. Любая политическая власть, особенно государственная, какими бы ни были ее социальная природа и мотивация действий, имеет тенденцию к расширению своих полномочий и установлению тотального контроля над обществом. С целью противостоять этой тенденции и для ограничения государственного произвола человечество выработало ряд теоретических и практических средств, к которым относятся, в

частности, идеи правового государства и гражданского общества. Смысл идеи правового государства состоит в том, чтобы связать политическую власть, государство правом, подчинить ее действия закону. Смысл идеи гражданского общества – подчинить государство обществу, ограничить произвол государственной власти. Обе эти идеи и обозначаемые ими общественные феномены тесно связаны между собой – правовое государство и гражданское общество взаимно предусматривают друг друга. Однако, в отличие от попыток создать правовое государство в Украине, формирование в ней гражданского общества пока не стало даже предметом серьезных научных исследований.

В наиболее общей форме гражданское общество зачастую определяется как общество, отделенное от государства (как политического института), сфера негосударственных общественных институтов и отношений. Обособленность гражданского общества от государства вовсе не означает, что оно находится вне сферы государственного влияния. В современном обществе вряд ли найдется такая сфера общественной или частной жизни, которая не подвергалась воздействию со стороны государства. Так или иначе, государство регулирует все общественные отношения – от семейных до политических.

Однако это регулирование может осуществляться, как на основе закона, что в демократических государствах является результатом общественного консенсуса, так и путем произвольной регламентации со стороны различных государственных структур и должностных лиц, нередко вопреки общественным интересам. Идея гражданского общества как раз и призвана ограничить такую произвольную регламентацию [3]. Она позволяет рассматривать общество и государство как партнеров, признает в этом партнерстве приоритет общества, служит утверждению в общественном сознании мысли о том, что государство существует для общества, а не наоборот. Проблема становления гражданского общества особенно актуальна для бывших социалистических стран, ставших на путь демократического развития. При социализме имело место огосударствление всех сфер общественной жизни. Государство фактически была владельцем всех средств производства, а «огосударствленная» правящая партия монополизировала политическую власть в обществе, навязывала ему единственную идеологию, направляла деятельность общественных организаций, вмешивалась в семейные отношения и т.д. Фактически государство поглотило гражданское общество.

Неразвитость гражданского общества является одной из основных причин кризисного состояния, в котором оказались граждане Украины, главным образом по вине собственного же государства. В Украине общество в целом и каждый гражданин в частности, пока зависят от государства во всех отношениях, не имея на него действенных средств воздействия, что позволяет последнему прибегать к произвольным социально-

экономическим экспериментам и не нести ответственности за пагубные последствия. Становление гражданского общества как раз и имеет целью поставить государство под контроль общества, свести к минимуму вред от него, ограничить произвол государственной власти.

Контроль над государством гражданское общество осуществляет в различных формах и с помощью различных средств. Основой отграничения и независимости гражданского общества от государства и ограничение произвола последнего является конституционное провозглашение прав и свобод личности. По своей сути конституция является системой ограничений государственной власти путем провозглашения и законодательного обеспечения прав и свобод человека и гражданина.

Отношения власти и общества имеют свою историю – в Европе и у нас разную. На Западе гражданское общество сформировано в процессе исторического развития европейской цивилизации как независимая от государства форма самодеятельности граждан. Это – «общество граждан», то есть лиц, наделенных широким кругом прав, которые они используют добровольно, активно и ответственно как индивидуально, так и коллективно. При этом отношения между властью, гражданами и их объединениями основаны на общепринятой системе ценностей.

Современная европейская демократия, безусловно, поддерживает идею развитого гражданского общества как гаранта демократии. Выдающийся немецкий социолог, социал-демократ Юрген Хабермас совершенно справедливо утверждает, что «общественность, создавая новые структуры гражданского общества, тем самым противостоит посягательствам государства, деспотизма, абсолютизма, авторитаризма на права человека и выдвигает на первый план гуманистические мотивы и ценности, немеркантильное, высокодуховное, нравственное поведение, самосознание, самоопределение, свободу и достоинство отдельной личности». Причем все общественные структуры, считает Хабермас, должны быть автономными, объединяя людей по интересам, которые у разных структур различны.

И. А. Ильин – выдающийся философ, теоретик религии и культуры, политический мыслитель, говорил так: «Свободный народ сам знает свои права, сам держит себя в пределах чести, закона и правопорядка. Он знает, для чего ему даётся свобода, он, зная ей истинную цену, дорожит ею, ответственно относится к пользованию ею, наполняя её разумной творческой инициативой, в самоуправлении, в хозяйственных делах, в коммерческом общении, науке, в искусстве, в простом житейском общении, в религии. Всё это предполагает высокий уровень нравственного сознания, чуткую совесть, а это, в свою очередь в определённой степени гарантирует, что человек не пойдёт за негодями, соблазняющими всякого рода «вседозволенностями». Напротив, он заставит их замолчать; он не позволит различного рода экстремистам и авантюристам отнять у

него свободу и закабалить его, набросить на него цепи тоталитаризма: он сумеет должным образом отстоять свою свободу. Народ, лишённый искусства свободы, будет достигнут двумя классическими опасностями: анархией и деспотией [4].

Гражданское общество не создается в один день и даже в один год. Оно не создается по указке сверху. Необходимо понимать, что даже самая активная поддержка этого процесса со стороны и государства, и общества не гарантирует успеха. Но надо верить, что современная демократия немыслима без развитого гражданского общества. Государство, которое в силу своей слабости допускает, чтобы народ оставался безграмотным, чтобы росла преступность, люди умирали от болезней, теряет причину своего бытия.

В конечном счете, все же имеются все основания сказать, что молодое украинское государство избрало в целом правильный путь, путь цивилизованного общества, которое основывается на общечеловеческих ценностях. Прежде всего, и это самое главное, Украина стала независимым государством с перспективными конституционными намерениями стать демократической и правовой.

Гражданское общество не может существовать без нейтральной сферы, частной личности, межличностного доверия и социального капитала.

Выводы. Анализируя вышесказанное можно сделать вывод, что нашему государству необходимо предпринять конкретные меры, а именно изменить закон (ввести четкое определение гражданского общества, функции, права и обязанности), осуществить создание организаций для общественного контроля власти и добровольчества, предотвращения дестабилизации, соблюдения законов существования системы, повышения информированности общества.

Список литературы: 1. Кириченко С. О. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави / С. О. Кириченко. – Київ : Логос, 2004. – 286 с. 2. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова – М. : 1987. – 5-е изд. – 590 с. 3. Медведчук В. О проблемах развития гражданского общества в Украине / В. Медведчук [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ARCHIVE/o_perspektivah_razvitiya_grazhdanskogo_obschestva_v_ukraine.html. 4. Ильин И. А. Наши задачи / И. А. Ильин. – Париж; М., 1992. – Т.2. – С. 5.

Bibliography (transliterated): 1. Kirichenko, S. O. *Shljahi formuvannja gromadjans'kogo suspil'stva i pravovoi derzhavi*. Kyiv: Logos, 2004. Print. 2. Frolova, I. T., ed. *Filosofskij slovar'*. Moscow, 1987. 5th ed. Print. 3. Medvedchuk, Viktor. O problemah razvitija grazhdanskogo obshhestva v Ukraine. Web. 30 November 2014 <http://gazeta.zn.ua/ARCHIVE/o_perspektivah_razvitiya_grazhdanskogo_obschestva_v_ukraine.html>. 4. Il'in, I. A. *Nashi zadachi*. Vol. 2. Paris; Moscow, 1992. 5. Print.

Поступила (received) 04.12.2014.

Г. М. ГАРЯЄВА, старш. викл., НТУ «ХП»;
А. М. ХІЛЬЧЕНКО, студент, НТУ «ХП»;
О. Я. ПОЛІЩУК, студент, НТУ «ХП»

ФРАНЧАЙЗИНГ

В статті здійснюється аналіз державного регулювання франчайзингових відносин, розглядаються невідповідності між правовим регулюванням франчайзингу та фактичною стадією розвитку комерційних відносин, проблеми реєстрації договорів франчайзингу у Цивільному та Торговельному Кодексі України, законодавстві щодо захисту прав інтелектуальної власності, економічної конкуренції та прав споживачів та інших нормативних документах та пропоновані заходи щодо їх вирішення.

Ключові слова: франчайзинг, франчайзер, франшиза, франчайзинг угоди, кодекс.

Вступ. Широкомасштабне використання франчайзингу відбувається завдяки його перевагам для обох сторін: франшизіара та франшизіата. Франшизіар отримує можливість швидкого будівництва розгалуженої збутової мережі, яка не тільки не потребує капіталовкладень від нього, а навпаки, приносить йому дохід. Франшизіат, незалежно від наявності чи відсутності підприємницького досвіду, отримує можливість ведення прибуткової підприємницької діяльності. Франчайзинг має переваги і для споживачів, які отримують конкурентоздатний товар або послугу за найнижчою ціною та найвищою якістю.

Завдання роботи: дослідити державне регулювання, тобто законодавство франчайзингових відносин в Україні.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу державного регулювання франчайзингових відносин.

Невідповідності між правовим регулюванням франчайзингу та фактичною стадією розвитку комерційних відносин. Сьогодні, незважаючи на інтенсивний розвиток франчайзингу в Україні, нормативно-правова база для проведення такого роду діяльності залишається недостатньо розвиненою. Українське законодавство не працює з визначеннями «франчайзинг», «франчайзер», «франшиза» і «франчайзинг угоди». Замість цього використовуються визначення «комерційна концесія», «правовласник», «правий користувач» і «комерційна концесійна угода».

Таким чином, правові відносини у цьому виду діяльності в Україні регулюються Цивільним кодексом України (Глава 76 «Комерційна концесія», книга четверта – «Право інтелектуальної власності», а також Глава 75 «Планування прав інтелектуальної власності»); Українським Торговельним кодексом (Глава 36 «Використання прав інших суб'єктів господарської діяльності (комерційна концесія)», та Глава 16 «Здійснення прав інтелектуальної власності в господарській діяльності»); а також спеціальним законо-

давством щодо захисту прав інтелектуальної власності, економічної конкуренції та прав споживачів.

Відсутність цілеспрямованого підходу до цього важливого питання франчайзингу створює багато недоліків і проблем; наприклад, такі важливі питання залишаються неоднозначними і нерегульованими:

- визначення обов'язкової частини інформації, що підлягає розкриттю правовласником / користувачем (далі – франчайзер / франчайзі) до укладення відповідного договору;
- відповідальність франчайзера перед франчайзі в разі одностороннього дострокового розірвання договору;
- відсутність законодавчо визначеної термінології в умовах франчайзингу, який додає певні незручності для учасників цього виду бізнесу.

Слід зазначити, що багато країн (а саме, Австралія, Бельгія, Бразилія, Китай, Індонезія, Італія, Японія, Казахстан, Південна Корея, Малайзія, Молдова, Іспанія, Румунія, Саудівська Аравія, Швеція, В'єтнам і ряд штатів в США) мають спеціальне законодавство (тобто, окремі правові акти), які регулюють відносини у сфері франчайзингу.

Пропоновані заходи: прийняти Закон по франчайзингу, який буде чітко визначити правову основу для швидкого розширення франчайзингової діяльності в Україні.

Реєстрація договорів франчайзингу. Відповідно до пунктів 2 і 4 статті 1118 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) і пунктами 2 і 3 статті 367 Господарського кодексу України, франчайзингу (комерційна концесія) угода підлягає державній реєстрації в органі, що здійснює державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності, що є правонаступником (франчайзером) під відповідним договором або органом, який зареєстрував користувача (франчайзі), коли франчайзер зареєстрований за межами України.

Відповідно до статті 1 закону України про державну реєстрацію юридичних осіб і індивідуальних підприємців № 755-IV від 15 травня 2003 вищезгаданий орган, який реєструє франчайзингових угод є посадою Державного реєстратора.

На жаль, чинне законодавство (ні закони, ні підзаконні нормативні акти) не визначає для франчайзингової угоди порядок реєстрації державним реєстратором. Відсутність цієї процедури призводить до типової ситуації, коли офіс Державної реєстраційної служби відмовляється реєструвати франчайзингові угоди, що робить негативний вплив на практичну реалізацію прав, наданих франчайзерам і франчайзі, особливо у відносинах з третіми особами (очевидно, договір франчайзингу набуває чинності з моменту його державної реєстрації) і в разі триваючих ділових спорів.

Крім того, необхідно придивитися до проблеми «подвійної реєстрації». Відповідно пункту 1 статті 1116 Цивільного кодексу, «предметом договору комерційної концесії є право використовувати правові об'єкти інтелектуальної власності (товарні знаки, промислові зразки, винаходи, твори мистецтва, комерційні секрети і т.д.), комерційний досвід та діло-

ву репутацію». Виходячи з поточної ділової практики, факт надання права на використання об'єктів права інтелектуальної власності (тобто об'єкти, які служать в якості суб'єктів франчайзингові угоди) підлягає державній реєстрації, з метою забезпечення належного правового захисту для франчайзі. У той же час, як вже було сказано вище, сам договір франчайзингу підлягає державній реєстрації, що призводить до так званої «подвійної реєстрації».

Стаття 1114 Цивільного кодексу передбачає добровільний характер державної реєстрації для договорів франчайзингу. Вона включає в себе договори франчайзингу, на підставі яких право на використання об'єктів прав інтелектуальної власності (далі – ІПР) видається, тобто, «відсутність державної реєстрації не повинна впливати на дійсність прав, наданих за ліцензією або іншою угодою ..., а саме, право ліцензіата на звернення до суду за захистом прав». Тим не менш, на практиці рекомендується реєструвати угоди щодо надання права на використання об'єктів прав інтелектуальної власності з наступних причин.

Відповідно пункту 2, пункту 9 статті 16 Закону України про захист прав на товарні знаки для товарів і послуг № 3689-ХІІ від 15 грудня 1993 року, сторона в договорі має право інформувати непізнане число осіб, про передачу права власності на товарний знак або видачу ліцензії на використання товарного знака. Інформування в даному випадку означає публікацію в офіційному бюлетені, відповідної заяви. Розмір декларації та порядок видавничої визначаються організацією [Державного департаменту інтелектуальної власності]; Відповідні записи до Державного реєстру мають бути зареєстровані одночасно з публікацією. Беручи до уваги вище сказане, ясно, що права, надані відповідно до ліцензії або ліцензійної угоди, дійсні незалежно від наявності або відсутності раніше державної реєстрації. Тим не менш, в практичному житті такі реєстрації (та публікації) вельми необхідні для третьої сторони (яка, наприклад, хоче стати субліцензіатом), щоб знати, до кого звернутися на території держави, щоб встановити суб-ліцензування зв'язки (тобто те, що особа може видати дозвіл на використання певного товарного знака). Крім того, якщо ліцензіат (відповідно до ексклюзивної ліцензійної угоди) звертається до суду за захистом прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також використання товарного знака, які нібито були порушені третіми особами, цього ліцензіата, маючи на увазі, щоб вимагати відшкодування збитків, може мати проблеми з законом (у разі відсутності реєстрації ліцензійної угоди), намагаючись довести наступне:

- наявність вини в діях третіх осіб;
- дата укладення ліцензійного договору (угода є фактичною підставою для судового розгляду);
- момент, з якого право перешкоджати третім особам використовувати певний товарний знак набуває чинності;
- термін дії права для розв'язання суду без подачі заздалегідь скарги безпосередньо відносно передбачуваного порушника (або без будь-якого

іншого виду інформування передбачуваного порушника заздалегідь про ексклюзивні права на інтелектуальну власність даної особи на використання певного товарного знаку).

Узявши до уваги ці аргументи, можна дійти висновку, що для забезпечення належного захисту та реалізації їх прав франчайзер і франчайзі повинні зареєструвати договір франчайзингу в двох окремих державних організаціях: в офісі Державного реєстратора (цей орган безпосередньо реєструє франчайзингові угоди) та в Державному підприємстві "Український інститут промислової власності" (далі – Укрпатент), у підпорядкуванні Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України (цей орган реєструє факт надання права використання об'єктів права інтелектуальної власності). Ця подвійна реєстрація в практиці призводить до значного уповільнення всього процесу розвитку франчайзингу в Україні.

Пропоновані заходи. Для регулювання проблеми реєстрації франчайзингові угоди, необхідно розробити і прийняти, як можна скоріше, підпорядкований законодавчий акт (наприклад, постанову Кабінету Міністрів України), яка повністю визначить порядок державної реєстрації для франчайзингові угоди. Це підлеглий законодавчий акт повинен чітко визначити повний перелік критеріїв, на основі яких в офісі Державного реєстратора повинні розглянути договір франчайзингу, для спільної мети майбутньої державної реєстрації (наприклад, дотримання всіх необхідних юридичних положень передбачених законом, і обидвох відповідність сторін вимогам чинного законодавства може служити зазначеним вище критеріям), що важливо для запобігання можливих правових порушень з боку державних реєстраторів; Внесення змін до Цивільного кодексу України, України Торговельного кодексу, і конкретного законодавства у сфері інтелектуальної власності. Зміни повинні привести до розширення Укрпатенту з ексклюзивним правом реєстрації як угоди, франчайзингу, так і факту надання права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що дозволить спростити всю процедуру реєстрації таких договорів.

Висновок. Франчайзинг в Україні є перспективним напрямом економічної діяльності, що стрімко набуває свого розвитку, поштовхом до чого стала і глобальна економічна криза, що спостерігалась у 2008 р. Оскільки франчайзинг слугує основним інструментом залучення іноземних інвестицій у розвиток національної економіки, що включає і різноманітні ринкові сегменти, постає гостра необхідність врегулювання насамперед законодавчої бази України, в якій досі немає чітко визначених законодавчих актів, що стосувалися б безпосередньо розвитку франчайзингових систем та активного їх залучення до збільшення капіталовкладень також і у державний сектор в економіці. Варто було б розробити та запровадити в дію цілу систему, яка б регулювала усі проблемні питання, що стосуються розвитку франчайзингу в Україні.

Список літератури: 1. Пашко П.В., Пісной П.Я. Митна політика та митна безпека України // Фінанси України – 2006. 2. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.ua>.

Bibliography (transliterated): 1. Pashko, P. V., and P. Ya. Pisnoy "Mytna polityka ta mytna bezpeka Ukrayiny." *Finansy Ukrayiny*. 2006. Print. 2. *Derzhavna mytna sluzhba Ukrayiny*. Web. 30 November 2014. <<http://www.customs.gov.ua>>

Надійшла (received) 08.12.2014.

УДК 339.543.2

Г. М. ГАРЯЄВА, старш. викл., НТУ «ХП»;
А. М. ХІЛЬЧЕНКО, студент, НТУ «ХП»

ТОРГОВІ БАР'ЄРИ

У статті розглядаються торгові бар'єри, зокрема проблеми спрощеного порядку митного оформлення, митного оформлення товарів, вироблених в ЄС, мита на товари тимчасового ввезення, декларування товарів поза місцем знаходження суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, експорту товарів для ремонту та запропоновані заходи щодо їх вирішення.

Ключові слова: торговий бар'єр, мито, тимчасове ввезення, Митний кодекс, Кіотська конвенція, Український Комерційний Кодекс.

Вступ. Митне оформлення. Для України сучасний етап характеризується постійним зростанням обсягів та розширенням масштабів міжнародної торгівлі, ускладненням динамізму торговельних процесів, посиленням вимог міжнародних організацій щодо забезпечення вільного доступу іноземних товарів на внутрішні ринки та зниженням національних торговельних бар'єрів. Відбувається поглиблення інтеграції міжнародних вимог у національну практику митного регулювання України. В таких умовах загострюється потреба підвищення ефективності національної митної політики в сфері реагування на зовнішні загрози та швидкої протидії можливим негативним наслідкам таких загроз у напрямку посилення забезпечення економічних інтересів держави й максимального врахування в національній митній системі міжнародних правил та вимог.

Спрощений порядок митного оформлення. В рамках реалізації завдань, поставлених Урядом України у світлі гармонізації та спрощення митних процедур, сприяння розвитку міжнародної торгівлі та здійснення митних принципів, викладених четвертими в угодах СОТ, Державна митна служба (далі - ДМС) розпочала діалог про співпрацю з організаціями, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю шляхом спрощення митних

© Г. М. Гаряєва, А. М. Хільченко, 2014

процедур для компаній, які ведуть свій бізнес прозоро і чесно відповідно до чинного законодавства України. Підписуючи угоду про співпрацю з ДМС, ці компанії отримали можливість користуватися більш сприятливими умовами зовнішньоекономічних операцій в рамках ДМС порядку про забезпечення сприятливих умов для ряду українських підприємств-резидентів у проведенні зовнішньоекономічних операцій № 49, від 24 січня 2006 на жаль, за запитом Міністерства юстиції, ДМС призупинив свій Наказ № 49 починаючи з 1 січня 2007 року, відповідно до якого 215 компаній-резидентів, вже мали право на спрощену процедуру митного оформлення з 1 грудня 2006 року.

Для того, щоб звести до мінімуму негативний вплив, який, щодо скасування вищевказаного порядку треба мати і зберігати механізм спрощених митних процедур, ДМС видало наказ про тимчасові заходи щодо забезпечення вигідних умов зовнішньоекономічної діяльності щодо окремих підприємств-резидентів № 1168, від 29 грудня 2006 дію цього наказу був постійно продовжувано в наступних ДМС замовленнях, але створилася нормативна невизначеність. Компанії важко прогнозувати «правила гри» в майбутньому, і це робить украй негативний вплив на бізнес та інвестиції в Україні.

Слід зазначити, що Україна приєдналася до Міжнародної конвенції про спрощення та гармонізацію митних процедур (Кіотської конвенції) у жовтні 2006 року. А саме, парламент України прийняв закон про приєднання України до Протоколу Міжнародної конвенції внесення змін до про спрощення та гармонізацію митних процедур № 227-V від 5 жовтня 2006. Пряма дія норм та правил Кіотської конвенції сприятиме зовнішньоекономічної діяльності України шляхом спрощення та експедиції митних процедур та митного контролю.

Пропоновані заходи: запропоновано розробити чіткий і стабільний механізм для більш ефективної реалізації спрощеної митної процедури стосовно до суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; Використання положень Кіотської конвенції, як правила прямої дії.

Товари, вироблені в ЄС. Стаття 277 Митного кодексу України встановлює, що група країн, митний союз країн, або конкретний регіон або частина країни, може бути зрозуміла як країна походження товарів. Тим не менш, сьогодні не існує механізму для здійснення цієї статті Митного кодексу. Таким чином, при митному оформленні товарів та подання свідоцтва про те, що товар походить з ЄС, виникають наступні проблеми:

Це важко застосувати з полегшенням ставки мита там, де інші вантажні документи не вказують точну країну походження;

Митні органи вимагають отримання сертифікату про походження товару із зазначенням точної країну походження товарів, де подавання такого сертифіката є обов'язковим (наприклад, товари глав 1 – 24 за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності). Це затримує

митне оформлення товарів.

Це суперечить статті 10 Угоди про партнерство і співробітництво між Україною, Європейським співтовариством та їхніми державами-членами відповідно до якої сторони надають одна одній режим найбільш сприятливого звернення відповідно до пункту 1 статті 1 Генеральної угоди з торгівлі і тарифів (ГУТТ).

Пропоновані заходи: розробити механізм для застосування статті 277 Митного кодексу України та ввести код для ЄС, який буде застосовуватися під час декларування товарів.

Мита на товари тимчасового ввезення. Стаття 206 Митного кодексу України визначає обмежений перелік вільних від мита на тимчасове ввезення товарів. Мита накладаються на тимчасове ввезення, крім тих, які перераховані в статті 206 у відповідності зі стандартними процедурами імпорту товарів. Таким чином, з точки зору оподаткування тимчасового ввезення товарів, не перелічених у статті 206 Митного кодексу (наприклад, товари, ввезені на короткострокові угоди оренди) економічно недоцільно.

Пропоновані заходи: введення обмежено вільних від мита на тимчасове ввезення товарів в Україну, яке не підкоряється загальному безмитному розгляду. Якщо обмежений вільний від мита імпорт товарів бути введений, імпортер буде платити мита тільки для зазначеного імпорту.

Декларування товарів поза місцем знаходження суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Декларування товарів митним органом за межами юрисдикції (місця проживання), де юридична особа зареєстрована, вимагає формального схвалення з боку митних органів (так звані «листи затвердження»). Є випадки, коли митні органи необґрунтовано відмовляються оголосити товари в юрисдикціях, де юридичні особи не зареєстровані. Такий підхід з боку митних органів створює невиправдані витрати для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Зокрема, митні органи необґрунтовано відхиляють запити філій компанії (або інших незалежних підрозділів), щоб зареєструвати їх самостійно в своєму місцезнаходженні, для того щоб дати можливість митного оформлення своїх товарів в місці такої галузі (або іншого самостійного підрозділу); митні органи вимагають, щоб вони виробляли листи затвердження.

Тим не менш, відповідно до статті 71 Митного кодексу України, митне оформлення товарів і транспортних засобів, які жителі (крім громадян) вивозять через кордон України, здійснюється тільки митними органами, які діють в межах території цих розташування жителів. Транзит товарів і транспортних засобів по території України відбувається за вищезазначеним регулюванням. Визначення резидентів, передбачається пунктом 36 статті 1 Митного кодексу і включає в себе, зокрема, юридичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності, які не мають статусу юридичної

особи (філії, представництва тощо), були створені і діятимуть відповідно до законодавства України, і знаходяться на її території.

Нормативні акти Митного кодексу України не ставили можливість митного оформлення товарів в регіональному митному органі, в залежності від статусу резидента як юридичної особи. Таким чином, філія (представництво), що підпадають під поняття «резидент» має права бути, наприклад, імпортером товарів і виконувати митне оформлення товарів у місці митниці, яка відрізняється від місцезнаходження (реєстрації) головного офісу юридичної особи.

Крім того, згадані вище положення Митного кодексу України також відповідають статті 3 Українського закону № 959-ХІІ від 16 квітня 1991 року про зовнішньоекономічну діяльність (далі – Закон). Відповідно до Закону різні економічні агенти вважаються іноземними економічними суб'єктами. Але відповідно пункту 2 статті 55 відділень Українського Комерційного Кодексу та інших відокремлених підрозділів господарських організацій, також включені у визначення господарюючих суб'єктів. Таким чином, в контексті закону, філію (самостійний підрозділ) суб'єкта підприємницької діяльності можна розглядати як іноземного суб'єкта економічної діяльності.

Беручи до уваги всі перераховані вище правила можна зробити висновок, що філія (інший самостійний підрозділ) юридичної особи як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності має право здійснювати митне оформлення в митницях, розташування яких відрізняється від місцезнаходження (місця реєстрації) головної юридичної особи.

Таким чином, подібні дії митних органів суперечать чинному законодавству України і обмежують права галузей, як суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, передбачається, зокрема, Митним кодексом проводити митне оформлення товарів незалежно від головної організації.

Відповідно до Постанови Кабінету міністрів про введення процедури для ідентифікації місця для митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються резидентами та нерезидентами через українські митні кордони № 584, від 23 квітня 2003 року (далі – Постанова № 584), який набув чинності 1 січня 2004 року, митного оформлення товарів, що ввозяться щоб дати можливість жителів України може бути здійснено митним органом, де споживач товарів перебуває; митним органом в пункті ввезення через український митний кордон.

Положення № 584 звужує положення статті 71 Митного кодексу, обмежуючи місця для митного оформлення товарів. Наприклад, не допускається, щоб оформити імпорتنі товари на митних постах, які не є локальними для реципієнта або за місцем їх вступу. На практиці, предметом зовнішньоекономічною діяльністю може знадобитися очистити товари в юрисдикції, де центральний склад для централізованого постачання

товарів перебуває, а не в юрисдикції, де юридична особа зареєстрована, зареєстровано.

Крім того, хоча Положення № 584 свідчить, що митне оформлення імпортованих товарів може бути зроблено в пунктах в'їзду через український митний кордон та не в місці імпортера, засновуючись на бажанні імпортера, досвід показує, що тільки бажання імпортера зробити це, не достатньо. Митні органи, де імпортером видається запит для виправдання такого бажання: зокрема, надання інформації, про те, що не має нічого спільного з митним оформленням товарів, та у випадках, коли такі обґрунтування вважаються недостатніми, митні органи відмовляють у наданні необхідної угоди.

Пропоновані заходи: дозволити суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності здійснювати митне оформлення імпортованих товарів у будь-якому митному офісі на території України, без додаткових вимог, щоб виправдати необхідність проведення митного оформлення поза місцем знаходження імпортера. Дозволи митних органів повинні бути замінені з обов'язковим повідомленням митних органів за місцем перебування імпортера на проведення митного оформлення з іншими митницями; Щоб галузі (або інші незалежні підрозділи) отримали незалежну реєстрацію в митних органах незалежно від місця їх головної організації та самостійно обробляти митного оформлення поставок місці їх розташування.

Експорт товарів для ремонту. Відповідно до Митного кодексу, експорт товарів з метою ремонту, повинен бути оформлен в митному режимі «переробки за межами митної території України». Після вступу таких товарів після ремонту, імпортерне мито і ПДВ має бути сплачено, що в деяких випадках може бути економічно-доцільним. Крім того, Митному кодексу не вдається чітко визначити митну вартість товарів, що ввозяться в Україну після ремонту.

Пропоновані заходи: встановити процедуру для імпорту товарів після ремонту за кордон без сплати зазначених податків (наприклад, після гарантійного ремонту), або з оплатою таких податків (у випадку платного ремонту). В останньому випадку, створення митної вартості відремонтованих товарів мають бути розглянуті (наприклад, митна вартість дорівнює вартості ремонту у випадку, якщо всі встановлені вимоги дотримані), заявивши процедури для таких товарів (мабуть, в рамках окремого коду, який призначить операцію з перетинання кордонів товарів для ремонту). Особлива увага повинна бути приділена запобіганню подвійного оподаткування ПДВ від вартості ремонту (як частина митної вартості товарів та послуг, що надаються нерезидентами).

Висновок. На сучасному етапі найбільш прийнятним для України є використання досвіду країн центральної та східної Європи, які нещодавно приєдналися до ЄС. Він передбачає дотримання низьких тарифних ставок на переважну більшість товарних позицій, особливо на товари з низьким

ступенем обробки. Особливий захист потрібно приділяти продукції сільського господарства та окремим галузям машинобудування. Паралельно слід упроваджувати ефективну систему аналізу ризиків для запобігання митним правопорушенням.

Список літератури: 1. Пашко П.В., Пісной П.Я. Митна політика та митна безпека України// Фінанси України - 2006. 2. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.ua>.

Bibliography (transliterated): 1. Pashko, P. V., and P. Ya. Pisnoy "Mytna polityka ta mytna bezpeka Ukrainy." *Finansy Ukrainy*. 2006. Print. 2. *Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy*. Web. 30 November 2014. <<http://www.customs.gov.ua>>.

Надійшла (received) 08.12.2014.

УДК 341.328(430)

А. М. ГАРЯЕВА, старш. преп., НТУ «ХПИ»;
О. Я. ПОЛИЩУК, студент, НТУ «ХПИ»;
А. М. ХИЛЬЧЕНКО, студент, НТУ «ХПИ»

ПРАВОВЫЕ ОТНОШЕНИЯ ГЕРМАНИИ И УКРАИНЫ В СВЕТЕ СОБЫТИЙ 2014 ГОДА

В статье анализируется проблема важности межгосударственных отношений Украины и Германии. Рассматриваются различные аспекты взаимоотношений двух европейских государств. Особое внимание уделено договорно-правовой базе отношений. Германия поддерживает усилия Украины, направленные на построение прочного и стабильного государства, основанного на верховенстве закона по европейскому образцу. В конце сделан вывод о рациональности продолжения и укрепления разнообразных взаимосвязей между Германией и Украиной.

Ключевые слова: соглашение, межгосударственные отношения, взаимоотношения, законодательство, экономика, регулирование.

Введение. Германия для Украины – ближайший сосед и надежный партнер на пути в Европу. Украина для Германии – краеугольный камень европейской архитектуры безопасности, страна, с которой она поддерживала связи еще со времен Киевской Руси. Стабильная, демократическая и экономически процветающая – такой Германия хочет видеть Украину. Федеральное правительство оказывает содействие переходу Украины к рыночной экономике и её попыткам приблизиться к Европе. Но что стоит за таким отношением?

Анализ последних исследований и литературы. Германия является

© А. М. Гаряева, О. Я. Полищук, А. М. Хильченко, 2014

одним из важнейших политических партнёров Украины. Их отношения подкреплены обширной договорно-правовой базой. Тесное сотрудничество двух этих стран стоит особого рассмотрения в свете последних событий, произошедших в Украине.

Материалы и результаты исследования. Существуют различные аспекты сотрудничества Германии и Украины.

1. Политические отношения. Существует регулярный политический обмен между Германией и Украиной. Германия решительно поддерживает территориальную целостность Украины и отказывается признать аннексию Россией Крыма. Федеральные штаты Германии, города и муниципалитеты, университеты и школы, а также частные ассоциации и частные лица также занимают важное место в этих двусторонних отношениях. В рамках программы немецких Международных парламентских стажировок Бундестага и Программы экспертов высокого уровня Министерства иностранных дел и посольства Германии в Киеве, каждый год молодые украинцы посещают Берлин, чтобы завершить стажировку в немецком Бундестаге, в Федеральном министерстве иностранных дел или других учреждениях.

2. Экономические отношения. Украина входит в число стран, участвующих в тесном экономическом сотрудничестве с Германией на основе международных соглашений между двумя странами. Германия является одним из важнейших торговых и инвестиционных партнёров Украины. Есть более чем 1000 немецких компаний, работающих в Украине. В 2013 году немецкие прямые иностранные инвестиции в Украину составили около 6,3 млрд долларов США. Основные инвестиции были сделаны в сфере торгового и банковского секторов, а также в перерабатывающей промышленности. С 2002 года Германия предоставила около 340 млн евро, чтобы помочь Украине построить демократическое государство, основанное на верховенстве закона, и создать рыночную экономику. Двустороннее Финансовое и Техническое Сотрудничество уделяет основное внимание приоритетным областям устойчивого экономического развития (в частности, оказанию поддержки малых и средних предприятий), энергоэффективности и борьбе с ВИЧ/СПИДом.

3. Культурный обмен. Немецко-украинский Договор о сотрудничестве в области культуры был заключён в 1993 г. В том же году, Институт Гёте открыл филиал в Киеве. Сеть института в настоящее время включает в себя немецкие читальные залы, языковые и методические центры и библиотеки, предлагающие межбиблиотечные услуги во всех регионах страны. Количество немецких учащихся либо является постоянным, либо увеличивается. В настоящее время есть более чем 9000 украинцев, обучающихся в университетах Германии. Кроме того, широко распространено партнёрство со школами.

4. Научное сотрудничество. Рамки для немецко-украинского сотрудничества в области науки и техники были заложены в Совместной

декларации от Федерального министерства исследований и технологий ФРГ и Государственного комитета по вопросам науки и технологий Украины о научно-технических отношениях от 10 июня 1993 года. Исходя из этого, Федеральное министерство образования и научных исследований и Государственное агентство Украины по вопросам науки, инноваций и информатизации Украины поддерживают около 30 немецко-украинских научно-исследовательских проектов каждый год (примерно 300 000 евро). Нынешний акцент делается на проекты в областях: биотехнология, технологии для эффективного использования ресурсов и энергии, устойчивые экологические технологии, исследования в области здравоохранения и медицинских технологий, информационные и коммуникационные технологии, нанотехнологии, новые материалы и технологии производства.

5. Сотрудничество в правовой сфере и в области прав человека. На протяжении многих лет, Германия поддерживает усилия Украины, направленные на построение прочного и стабильного государства, основанного на верховенстве закона по европейскому образцу. Сотрудничество в настоящее время сосредоточено на конституционном, административном и уголовном праве, а также судебной реформе и борьбе с коррупцией.

Договорно-правовая база отношений между Германией и Украиной. Очевидно, что вышеперечисленным сферам отношений между Украиной и Германией необходимо правовое урегулирование.

Военно-политическое и военное сотрудничество между Украиной и Германией осуществляется на основе подписанных в августе 1993 между Министерствами обороны соглашений «О сотрудничестве в военной области» и «О взаимном обеспечении официальных и рабочих визитов», а также «О подготовке военнослужащих Вооруженных сил Украины в заведениях бундесвера в рамках военной учебной программы». Военно-политическое и военное сотрудничество развивается в рамках действующих соглашений и годовой Программы военного сотрудничества между Вооруженными силами Украины и бундесвером, характеризуется интенсивным сотрудничеством, основанный на обмене взаимными рабочими визитами и контактами между соответствующими структурами Украины, Генеральным штабом Вооруженных сил Украины и Федеральным министерством обороны Германии, Главными штабами видов вооруженных сил и другими ведомствами и учреждениями бундесвера.

Научные контакты между странами имеют значительный потенциал. Основу для их дальнейшего развития было заложено подписанием 10.06.1993 Совместной декларации об отношениях в сфере науки и технологий между Государственным комитетом науки и технологий Украины и Федеральным министерством исследований и технологий Германии.

По состоянию на февраль 2009, украинские и немецкие высшие учебные заведения заключили более 80 двусторонних соглашений о **куль-**

турном сотрудничестве.

В последние годы наблюдается и укрепление совместного участия украинских и немецких ученых в реализации многосторонних проектов и программ. Совместная исследовательская деятельность будет в будущем целью еще большего усиления интеграции Украины в европейские исследовательские программы.

Основой для *взаимодействия в сфере образования* служит Соглашение о сотрудничестве между Союзом ректоров украинских высших учебных заведений и Конференцией ректоров вузов Федеративной Республики Германия, подписанное в Киеве 28 апреля 1998 года. Сотрудничество между украинскими и немецкими высшими учебными заведениями характеризуется постоянной интенсивностью с тенденцией к росту. Более 60 немецких вузов и почти 50 украинских высших учебных заведений и 15 исследовательских учреждений-участников в общей сложности 135 партнерских соглашений о сотрудничестве.

В общем, договорно-правовая база отношений между Украиной и ФРГ состоит сегодня из 83 документов международно-правового характера, 43 из которых заключены на межгосударственном и межправительственном уровнях.

Первым политическим документом двустороннего волеизъявления стала Совместная декларация об основах отношений между Украиной и Федеративной Республикой Германия, подписанное в Киеве 9 июня 1993 тогдашним Президентом Украины Леонидом Кравчуком и Федеральным Канцлером Германии Гельмутом Колем. Сейчас идет подготовка к подписанию ряда новых двусторонних документов, в частности межгосударственного Соглашения о социальном обеспечении, которое будет регулировать конкретные механизмы выплаты пенсий и других видов социальной помощи гражданам Украины на территории ФРГ.

Современные украинско-немецкие отношения базируются и развиваются на мощном правовом фундаменте, важнейшими документами которого, среди многих, являются: Соглашение о сотрудничестве в области охраны окружающей среды от 10.06.1993; Договор о развитии широкомасштабного сотрудничества в области экономики, промышленности, науки и техники 10.06.1993; Рамочное Соглашение о консультировании и техническом сотрудничестве от 29.05.1996; Соглашение по вопросам, представляющим взаимный интерес в связи с ядерно-технической безопасностью и радиационной защитой от 10.06.1993; Соглашение о культурном сотрудничестве от 15.02.1993; Соглашение о направлении немецких преподавателей в учебные заведения Украины 10.06.1993; Соглашение о сотрудничестве в сфере молодежной политики от 27.08.1993; Межправительственное соглашение о финансовом сотрудничестве от 20.02.2004; Соглашение между Министерством аграрной политики Украины и Федеральным министерством по вопросам защиты прав потребителей, продовольствия и

сельского хозяйства ФРГ от 19.01.2001.

Выводы. Что о взаимоотношениях Украины и Евросоюза в лице Германии говорят СМИ? Взаимопозиционирование журналистами стран в глазах друг друга достаточно скептически и пессимистично. Проанализировав несколько статей и публикаций на тему, мы систематизировали информацию, и вот что мы видим.

Во-первых, Украина – это плодородные земли, в которых нуждается Запад. Настоящих плодородных земель становится все меньше, в Европе их практически нет. А если и остались небольшие островки, выращенная на них продукция стоит в разы дороже искусственных аналогов. Тенденция уже начала проявляться: сельскохозяйственные угодья страны начали «продавать» китайцам.

Во-вторых, это дешевая рабочая сила, в которую неизбежно превратится весь украинский народ, при не лучших перспективах развития местной промышленности. Поток дешевых трудовых мигрантов из Украины на Запад станет просто неиссякаемым. Люди, оставшиеся без работы из-за остановки производств, будут вынуждены уезжать с насиженных мест в поисках лучшей доли.

В-третьих, очевидно, что войдя в Объединенную Европу, Украина никогда не превратится в Германию с одной из самых мощных экономик сообщества. Но для Европы будет лучше, если Украина превратится, в страну, где традиционные производства не выдержали правил и требований ЕС. Весь сельскохозяйственный сектор Украины будет уничтожен из-за несоответствия действующим стандартам Евросоюза. Украина потеряет шахты, потому что уголь не востребован в Европе, потеряет сельскохозяйственные, промышленные и сельхоз предприятия, потому что их продукция не соответствует жестким требованиям ЕС.

Что и какой слой украинского населения привлекает перспектива тесных отношений с Германией и Евросоюзом? Евросоюз нужен небольшой, но влиятельной кучке украинских олигархов. Такое тесное сближение с Германией, и Европой в целом, дает украинским финансово-промышленным группам не только возможность увеличить прибыли за счет создания зоны свободной торговли с ЕС, но и усиленно развивать свой бизнес в европейских странах.

Очевидно, что вхождение Украины в ЕС никакой практической пользы большинству ее граждан не принесет. Даже безвизовый проезд в Европу в ближайшее время будет доступным. Порадуют ли молодежь столь вожеленные англоязычные витрины, когда для них будет закрыто будущее нормальной работы и жизни в родной стране? Перспективы евро-развития малого бизнеса весьма туманные, учитывая высокие налоги и высокие стандарты Евросоюза.

Взаимоотношения Германии и Украины во всех сферах имеют глубокие корни. Естественно, что страны преследуют определенные выгодные

для них цели. На наш взгляд, это не повод отказываться от сотрудничества. Несмотря на сбивающий с толку поток информации, стоит помнить о том, как начинались эти отношения, какие цели были поставлены вначале, и идти к этим целям даже в свете последних событий, сотрясающих мир!

Список литературы: 1. Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. – Харьков : Консум, 1998. 2. Коган В.З. Человек в потоке информации. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1981. 3. Комарова В.В. – Х. : Одиссей, 1997. 4. О научной и научно-технической деятельности: Закон Украины от 25.06.93 г. № 3322-ХП // Ведомости Верховного Совета Украины. – 1993. – № 33. – Ст. 345. 5. Опришко В. Для чего Украине Совет Европы // Право Украины. – 1997. – № 6.

Bibliography (transliterated): 1. Il'in, Ju.D. *Lekcii po istorii i pravu Evropejskogo Sojuza*. Kharkiv : Konsum, 1998. Print. 2. Kogan, V.Z. *Chelovek v potoke informacii*. Novosibirsk: Nauka. Sib. otd-nie, 1981. Print. 3. Komarova, V.V. Kharkiv : Odissej, 1997. Print. 4. "O nauchnoj i nauchno-tehnicheskoi dejatel'nosti: Zakon Ukrainy ot 25.06.93 g. No. 3322-HP." *Vedomosti Verhovnogo Soveta Ukrainy* No. 33 (1993): 345. Print. 5. Oprishko, V. "Dlja chego Ukraine Sovet Evropy." *Pravo Ukrainy* No. 6 (1997). Print.

Надійшла (received) 08.12.2014.

УДК 340.116

Л. В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. філос. наук, проф., НТУ «ХПІ»

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті надається визначення правової держави, громадянського суспільства, розкривається їх сутність. Автор характеризує принципи правової держави та їх втілення у реальній практиці. Особлива увага приділяється економічним проблемам, що призвели до масового скорочення виробництва, закриття підприємств, зростанню безробіття в Україні. Аналіз світової практики, сучасних наукових досліджень дозволив автору всебічно розкрити принцип народного суверенітету, право Українського народу на управління державою тощо. На підставі принципів правової держави аналізуються проблеми, які необхідно вирішити державі для подолання кризи в Україні, що охопила усі сфери життєдіяльності суспільства. Тільки вирішення цих суттєвих завдань дозволить Україні побудувати громадянське суспільство і правову державу.

Ключові слова: правова держава, громадянське суспільство, принципи правової держави, народний суверенітет, референдум, законодавча ініціатива, легітимність влади, пріоритет прав людини, рівноправ'я держави і особистості, верховенство права, принцип розподілу влади, політичне рівноправ'я громадян, заборона дискримінації.

Вступ. Формування правової держави, громадянського суспільства тривалий та складний процес, який включає в себе не тільки формування

© Л. В. Перевалова, 2014

органів державної влади, але і наявність різних політичних партій, громадянських об'єднань здатних забезпечити здійснення законності, прав та свобод громадян. Проголошення України демократичною, правовою, соціальною державою, орієнтування на європейські демократичні цінності ще не означає, що це дійсно так. Ситуація, що склалася, в країні свідчить про безліч серйозних проблем, які постали перед державою, та можуть призвести до розколу країни та навіть до втрати державності.

Нездатність влади керувати державою призвела до втрати Криму, громадянської війни на сході країни, зростанню корупції, злочинності. Економічна, політична, соціальна, духовна криза охопила усі сфери життя суспільства. Наскільки наша держава буде спроможна подолати усі проблеми, що постають перед нею, настільки можна буде говорити про перспективи формування правової держави та громадянського суспільства.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність визначення реального стану цього процесу і перспектив його подальшого розвитку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення та формування сучасної правової держави в тих чи інших аспектах стали предметом наукового аналізу в роботах вітчизняних та російських науковців С. Алексєєва, Ю. Битяка, О. Дашковської, Л. Ентіна, В. Кудрявцева, В. Євдокимова, О. Петришина, О. Святоцького, О. Скакун, В. Тація та інших.

Метою даної статті є визначення та аналіз основ організації і функціонування правової держави та громадянського суспільства в Україні, розкриття їх сутності.

Основні результати дослідження. Правову державу можна визначити як державу, в якій створюються умови для повного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також для найбільш послідовного зв'язування за допомогою права політичної влади з метою недопущення зловживань [1].

Правова держава – це новий етап в становленні і розвитку державності, результат реформ економічних, політичних, державних і правових інститутів, реальної зміни характеру взаємовідносин між державою, громадянським суспільством і особою [2].

Демократична правова держава характеризується, з одного боку, найбільш повнішим забезпеченням прав і свобод людини і громадянина, а з іншого – послідовним зв'язуванням за допомогою права державної влади, формування для державних структур режиму правового обмеження [1].

Загальна декларація прав людини, прийнята ООН 10 грудня 1948 року визначила, що «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки і можливий вільний і повний розвиток її особистості.

При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального

добробуту в демократичному суспільстві» [3].

Реальна свобода особи стає можливою в суспільстві справжній демократії, де не держава, політична влада панує над суспільством і його членами, а суспільство має безумовну першість по відношенню до держави. Перехід до такого суспільства – історично тривалий процес, і він пов'язаний з формуванням правової держави і громадянського суспільства.

Розвинене громадянське суспільство виступає історичною передумовою становлення правової держави. Без зрілого громадянського суспільства неможлива побудова демократичної політичної системи. З одного боку, тільки свідомі, вільні і політично активні громадяни здатні створювати найбільш раціональні форми колективного життя. З іншого боку, держава покликана забезпечувати умови для реалізації прав і свобод осіб і їх груп. Як свідчить досвід цивілізованих країн, тільки в правовій державі може існувати більш менш розвинене громадянське суспільство, де признаються, забезпечуються і захищаються права і свободи людини і громадянина.

Відповідно до цього слід підходити і до визначення головної мети функціонування сучасного громадянського суспільства. Головна мета полягає в задоволенні матеріальних і духовних потреб людини, в створенні умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток особистості. А держава в цьому випадку (в умовах правового громадянського суспільства) неминує набуває характеру соціальної держави, яка бере на себе відповідальність за соціокультурний і духовний розвиток суспільства.

Економічна організація громадянського суспільства - це суспільство цивілізованих ринкових стосунків. Ринок як своєрідний «компонент» економічної свободи неможливий без розвитку самостійної підприємницької діяльності, спрямованої на систематичне отримання прибутку. Основу громадянського суспільства складають підприємства середнього і дрібного бізнесу.

У сучасних умовах в Україні розвиток ринкових стосунків стає практично неможливим. Підприємства середнього і малого бізнесу або поглинаються великими, що поєднані з державним апаратом, фінансово-промисловими групами, або помирають під дією податкового і фінансового тиску державної влади. За даними Державної фіскальної служби тільки за 4 місяці з травня по вересень 2014 р. реальний сектор економіки скоротився на 5 тисяч підприємств, а об'єм їх операцій на території України зменшився на 18 млрд. грн.

Закриття підприємств неминує призводить до зростання безробіття. За даними Державної служби статистики станом на 1 листопада 2014 року кількість зареєстрованих безробітних становила 402,7 тис. осіб.

Проте показник рівня зареєстрованого безробіття не дає повного уявлення про ситуацію з безробіттям у країні. Для визначення реальних масштабів зайнятості і безробіття використовується світова практика – дані вибіркового обстеження населення з питань економічної активності, в

основу яких покладена методологія Міжнародної організації праці (МОП).

Показник «рівень безробіття (за методологією МОП)» визначається у відсотках як співвідношення чисельності безробітних віком 15–70 років до економічно активного населення відповідного віку. В Україні такі обстеження з 1995 року проводить Державна служба статистики.

За останніми оприлюдненими даними Державної служби статистики України, рівень безробіття населення віком 15–70 років, визначений за методологією Міжнародної організації праці, в Україні в середньому зріс з 7,6 % у I півріччі 2013 року до 8,6 % у I півріччі 2014 року економічно активного населення.

Так, в першому кварталі 2014 року в Україні було 1,9 млн. безробітних, що на 7,3 % більше, ніж в січні-березні 2013 року. Крім того, близько 800 тис. осіб знаходяться в стані неповної зайнятості [4].

Якщо економічна ситуація в Україні продовжить погіршуватися такими темпами, мова піде про мільйони безробітних.

Таким чином замість головних принципів громадянського життя (конкуренції, індивідуалізації та співпраці) затверджується економічний та політичний монополізм влади.

Однак тільки економічно незалежна людина може стати політично вільною, здатною вирішувати долю своєї країни.

Слід погодитися з думкою багатьох вчених-правознавців, які вважають, що формування правової держави у нашій країні є складним і тривалим процесом, який зумовлює необхідність кардинального реформування економічної, політичної, правової та інших систем суспільства [5].

Правова держава не може бути побудована без дотримання усіх тісно взаємопов'язаних принципів.

Основною проблемою формування принципів правової держави права є не відсутність необхідних правових норм, які б належною мірою забезпечили права та свободи людини і громадянина, а відсутність належного механізму їх реалізації.

Одним із основних принципів правової держави є принцип народного суверенітету. У Конституції України цей принцип викладений таким чином: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади і органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народу і не може бути узурповано державою, його органами або посадовцями. Ніхто не може узурпувати державну владу» (ст.5 Конституції України).

При дотриманні цього принципу неможлива ні узурпація влади, ні встановлення тиранічних форм правління, ні ухвалення не правових законів, ні пригнічення громадянських свобод або ініціатив, ні порушення прав людини. Якщо влада в державі насправді належить народу, вона жодним чином не може бути спрямована проти його інтересів, його прав і свобод.

Україна як суверенна, незалежна, демократична, соціальна і правова держава зобов'язана не лише визнавати, але і гарантувати право українського народу приймати рішення з найбільш важливих питань громадського і державного життя. Передусім, це стосується права народу на ухвалення найважливіших рішень загальнодержавного і місцевого значення на референдумах.

Термін референдум з'явився вперше в обігу в XIV ст. у зв'язку з діяльністю новоутвореного сейму Швейцарського Союзу. Швейцарський вчений А. Дюнан так пояснював появу цього терміну: «В старій Швейцарії засідання Сейму були нерегулярними... представники союзних земель були не депутатами в нинішньому розумінні цього слова, а послами, які вели справи від імені своїх урядів. Коли з'являлися такі справи, відносно яких у послів не було повноважень, то рішення по них приймалося «ad referendum», тобто «для доповіді». Отже, спочатку термін референдум означав «те, що повинно бути повідомленим». Сучасного значення він набув значно пізніше. Зокрема, Л. Дюгі визначав референдум як пряме правління народу, а К. Каутський – як право народу за певних умов виносити на всенародне голосування проекти народного представництва. Як бачимо, під референдумом вчені розуміли народне голосування по законопроекту, прийнятому парламентом, після якого законопроект набував силу закону. У наш час цей термін означає голосування виборців, за допомогою якого приймаються державні або самоврядні рішення. Прийняте шляхом референдуму рішення вважається рішенням народу, а його юридична сила нерідко вище юридичної сили законів, прийнятих парламентом.

Таким чином, референдум можна визначити як форму безпосередньої демократії, зміст якої полягає в прийнятті виборчим корпусом конституції, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного та місцевого значення шляхом голосування.

У конституціях переважної більшості сучасних держав референдум найчастіше визначається як спосіб здійснення народного суверенітету. Так, ст. 3 Конституції Франції 1958 р. містить такий припис: «Національний суверенітет належить народові, який здійснює його через своїх представників і шляхом референдуму». Конституція Бразилії 1988 р. у ст. 14 серед способів здійснення народного суверенітету також називає референдум. Конституція Литви 1992 р. у ст. 4 фіксує положення, згідно з яким «найважливіші питання життя держави й народу вирішуються шляхом референдуму». Аналогічні положення є в конституціях Польщі, Болгарії, Македонії, Молдови та ін.

Конституція України (III розділ «Вибори. Референдум») передбачає право народу на вирішення найважливіших питань державного значення шляхом референдуму.

Всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України або Президентом України відповідно до їхніх повноважень, вста-

новлених Конституцією. Всеукраїнський референдум за народною ініціативою може бути проголошений на вимогу не менш як трьох мільйонів громадян України, які мають право голосу, за умови, що підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області.

Крім того, рішенням Конституційного Суду України № 6-рп від 16 квітня 2008 р. закріплено, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, здійснюючи своє волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, може в порядку який має бути визначений Конституцією і Законами України, приймати Закони України (вносити до них зміни). Проте на всеукраїнському референдумі забороняється прийняття законів з питань податків, амністії та бюджету тощо. Але протягом усіх років незалежності в Україні не було проведено жодного всеукраїнського референдуму (виключення складає всеукраїнський референдум, який відбувся 1 грудня 1991 року). Досі в Україні не прийнятий закон, що регулював би проведення місцевих референдумів.

Одним із визначальних і, можливо, найскладніших способів реалізації права Українського народу на здійснення влади у державі є прийняття ним законів.

Народна законодавча ініціатива – це право певної групи виборців запропонувати проект закону, який підлягає обов'язковому розгляду парламентом. Звичайно, парламент має право прийняти будь-яку ухвалу: погодитися з ним, внести до нього поправки або відхилити його. Законодавство встановлює, що для внесення проекту закону потрібно зібрати певну кількість підписів (у Швейцарії – 50 тис. підписів, в Іспанії – 500 тис., у Бразилії – 1 % від загальної кількості виборців, у Колумбії – 5 %).

Ідея народної законодавчої ініціативи є далеко не новою і для України, так, згідно ст. 39 Конституції УНР від 29 квітня 1918 р., право вносити законодавчі проекти на розгляд парламенту – Всенародні Збори – належало не лише відповідним органам державної влади, наприклад, уряду, але й «безпосередньо виборцям-громадянам Республіки, в числі не менш 100 тис., писаними заявами, підтвердженими через громади». Однак ідея законодавчої ініціативи «виборців-громадян» так і не знайшла практичного застосування, оскільки чинною Конституція УНР 1918 р. була всього декілька годин. Ідея народної законодавчої ініціативи, започаткована Конституцією УНР, не знайшла логічної об'єктивізації в радянських конституціях. В Україні за період радянської влади було прийнято чотири Конституції – 1919, 1929, 1937, 1978 рр., проте жодна з них не визнала право законодавчої ініціативи за народом.

Конституція незалежної України незважаючи на те, що народ визнається єдиним джерелом влади в Україні, не визнає Український народ суб'єктом законодавчої ініціативи. Право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України, згідно ст. 93 Конституції України, належить Пре-

зиденту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України. Отже, Український народ не внесений до переліку суб'єктів законодавчої ініціативи в Україні. Таким чином невирішеними залишаються проблеми практичної реалізації права Українського народу на законотворчу діяльність у державі.

Це стало приводом для звернення 60 народних депутатів України до Конституційного Суду України з відповідним конституційним поданням. Рішенням Конституційного Суду України № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 р. у Справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 1 ст. 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян України про офіційне тлумачення положень частин 2, 3, 4 ст. 5 Конституції України (Справа про здійснення влади народом) закріплено, що положення ч. 2 ст. 5 Конституції України – носієм суверенітету і єдиним джерелом державної влади в Україні є народ – треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії.

Отже, номінально Український народ не позбавлений права приймати закони, проте у вітчизняному законодавстві відсутній чітко визначений механізм практичної реалізації законотворчих повноважень народу.

Зарубіжний досвід показує, що визнання за народом права законодавчої ініціативи є цілком логічним явищем. Нормативне закріплення права законодавчої ініціативи народу має місце в документах Австрії, Білорусі, Іспанії, Італії, Латвії, Литви, Македонії, Румунії, Словенії.

Для дійсної реалізації права Українського народу на прийняття законів перш за все необхідно уточнити положення розділів III та IV Конституції України, передбачивши право громадян на народну законодавчу ініціативу як через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, так і через Верховну Раду України. Водночас предметом всеукраїнського референдуму за народною ініціативою має бути власне прийняття закону (внесення до нього змін).

Крім того важливим залишається питання, хто має право законодавчої ініціативи? На наш погляд, Конституція повинна закріпити положення, відповідно до якого право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Українському народу, Президенту України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України. Організація прийняття законів у парламенті дозволить Українському народу впливати на формування державної волі у процесі регулювання суспільних відносин.

Характеризуючи принцип народного суверенітету не можна не зупинитися на такому важливому принципі, як принцип загального виборчого права, який означає, що чесний і справедливий вибір мають бути спрямовані на виявлення справжнього волевиявлення громадян і стати

способом заміни неефективної влади. Це припускає не лише дотримання формальних правил організації виборів, але і недопущення фальсифікації і обману, справедливе і чесне суперництво, справедливий підрахунок голосів. Тільки в цьому випадку значення набувають такі форми прямої демократії як вибори і референдум.

На позачергових виборах до Верховної Ради України явка виборців складала 52,42 %. Зрозуміло, що частина виборців, що мешкають у Криму, Донецькій та Луганських областях не брали участь у виборах, але показник все одно є досить низьким. Згідно з даними, поданими окружними комісіями до ЦВК, лідерами за показником активності виборців були Львівська (70,00 %), Тернопільська (68,28 %), Волинська (64,85 %) та Івано-Франківська області (63,73 %). Найвищу явку серед одномандатних виборчих округів зафіксовано на Львівщині (у окрузі № 120 у м. Городок – 75,53 %; округ № 119 у м. Броди – 72,64 %) та на Тернопільщині (у окрузі № 166, м. Терехів, 72,57 %).

У день голосування найменша кількість виборців прийшла на дільниці у Донеччині (32,4 %), Луганщині (32,87 %) та Одещині (39,52 %). Окрім цього, проаналізувавши дані про активність виборців на Донеччині протягом всього дня голосування, можна зробити припущення про маніпулювання явкою в окремих округах. Зокрема, мова йде про виборчий округ № 45 (ОВК перенесено з Донецька в Слов'янськ), де проголосувало 71,97 % виборців всього лише на 4 дільницях, які були відкритими у день виборів. Для порівняння, на виборах народних депутатів у 2012 році явка по округу склала 69,39 %, а голосування організувалося на 110 дільницях (Усі дані, наведені у тексті, є офіційними даними, оприлюдненими на веб-сторінці ЦВК) [6].

За словами радника міністра внутрішніх справ А. Геращенко було відкрито 415 кримінальних проваджень, з них 301 у період проведення агітаційної компанії та 114 – за період голосування та встановлення результатів виборів, найбільша кількість кримінальних правопорушень зафіксовано у Києві – 45, Чернігівській – 25, Харківській – 25, Одеській – 24, Київській – 23, Запорізькій – 21, Житомирській – 12 і Донецькій областях – 12. Справи розпочато за 3 тис. 966 заявами про правопорушення [7].

Принцип легітимності влади покоїться на усвідомленні людьми законності домагань уряду на їх добровільне підпорядкування. Абсолютно очевидно, що влада, яка вважається громадянами як незаконна, не може розраховувати на існування в правовій державі, бо вже сама не узгоджується з правом. Сучасна теорія правової держави проголошує, що престиж конституційної державної влади повинен базуватися на довірі народу, на його підтримці, що опора на народ є основним завданням і метою влади, оскільки сила, міцність і стійкість її полягає в народній підтримці.

Принцип пріоритету права над владою, внаслідок чого завжди торжествують права особистості, розгляд усіх проблем ведеться з позицій

інтересів громадянина, на варті яких стоїть держава. При цьому державна влада має відпрацьований механізм захисту прав людини, а громадяни в захисті своїх прав і інтересів не виступають прохачами.

Принцип рівноправ'я держави і особи, що є ще одним засадничим принципом правової держави, абсолютно чітко був викладений І.Кантом: громадянин повинен мати ту ж можливість примусу осіб, що володарюють, до точного і безумовного виконання закону, яку мають володарюючи особи у відношенні до громадянина. Держава, на думку Канта, створена усіма разом і кожним окремо шляхом делегування їй частини своєї свободи для правомірного вирішення своїх проблем.

Стаття 3 Конституції України проголошує, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Твердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Такі високі цілі може ставити у своєму Основному законі тільки держава, яка прагне стати правовою.

Правам громадянина в правовій державі повинні кореспондуватися обов'язки державних органів; так само як і повноваженням державних структур – обов'язки громадян.

Безпосередньо зачіпає найважливішу сторону життя людини та її прав ще один принцип правової держави – недоторканість особи. Сюди відноситься презумпція невинності людини, згідно з якою кожен обвинувачений у скоєнні злочину вважається невинним, поки його винність не буде доведена в передбаченому законом порядку і встановлена вироком суду, що набрав чинності. З цього визначення видно, що людина може бути визнана злочинцем тільки за вироком суду. Ніхто не може називати людину злочинцем, як це часто роблять журналісти або політичні супротивники відносно своїх суперників.

Принцип верховенства права означає, що нормативні акти, які розробляються і приймаються представницьким органом влади, повинні максимально відповідати природним правам людини, ст. 22 Конституції свідчить: «При ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту і об'єму існуючих прав і свобод».

В ієрархії нормативно-правових актів закон займає верховне положення і ніякий інший нормативний акт, ні Указ Президента, ні постанова уряду, ні яка-небудь відомча інструкція не повинні суперечити закону, відмінити або змінювати його. Основним законом держави є Конституція. Усі закони, інші нормативні акти повинні прийматися на основі Конституції, відповідати їй і ні в якому разі їй не суперечити. Це конституційний обов'язок Президента України, як гаранта Конституції, і Конституційного Суду України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції.

Принцип верховенства закону несумісний з «телефонним правом», а вірніше з «безправ'ям», або з горезвісною доцільністю. Правосуддя правової держави сповідує тільки прихильність закону і не підкоряється ніякому тиску або диктату, від кого б вони не виходили.

Принцип розподілу влади залишається актуальним навіть в найрозвиненіших демократичних державах. Його головна вимога полягає в тому, що для затвердження політичної свободи, забезпечення законності і усунення зловживань владою з боку державних органів, посадовців або окремої соціальної групи необхідно розділити владу на законодавчу, виконавчу, судову. Кожна з гілок влади має бути самостійною, взаємно стримуючою одна одну, здійснювати свої функції у рамках, передбачених законом [8]. Проте у взаємовідносинах гілок влади спостерігаються внутрішні протиріччя, які не усуваються навіть умовним розділенням їх функцій. Законодавча влада завжди має своє бачення того, як повинна діяти виконавча, а виконавча влада, у свою чергу, що об'єктивно та обґрунтовано, має своє бачення недоліків законотворчої діяльності. Таке протистояння може спостерігатися у будь-якій державі, але сьогодні існують цивілізаційні способи та методи рішення подібних конфліктів.

В Україні, незважаючи на системну кризу, триває протистояння між законодавчою і виконавчою владою. Керівництво державою не має чіткого, цілісного уявлення про шляхи виходу з кризи, оскільки кожен уряд, кожен президент має власну програму дій, але найголовніше ніхто з них не несе відповідальність за їх наслідки перед суспільством.

Принцип незалежності судової гілки влади, як від законодавчої, так і від виконавчої, дозволяє цьому органу виконувати свою основну функцію - правосуддя. Ні горезвісна «доцільність», «помста», або розправа за інакомислення не можуть бути основою переслідування, крім того судова влада має бути незалежним і неупередженим арбітром між представниками влади, які є політичними суперниками, і не підпадати ні під який вплив. Тільки в цьому випадку судова влада забезпечить істинне своє призначення і захист прав громадян і їх свобод.

Принцип політичного рівноправ'я громадян і заборона дискримінації означає, що в правовій державі відношення до громадян державних органів або міжособистісні стосунки не можуть залежати ні від службового або майнового стану, ні від раси або національності, ні від класової або релігійної приналежності, ні від мови, ні за якими-небудь іншими не правовими ознаками. Громадянський стан людей в правовій державі рівноправний, а це якраз і відповідає засадничим поняттям прав людини і справедливості.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що Україні, як державі, необхідно вирішити насущні завдання, пов'язані в першу чергу з ліквідацією кризи, що охопила усі сфери громадського життя, та її наслідків. Без кардинального рішення цих проблем неможливо добитися від держави

та її органів дотримання прав і свобод громадян, захисту їх законних інтересів. Обов'язкам громадян повинні кореспондуватися обов'язки держави. Абсолютно очевидно, що «...державна влада в демократичній країні – це не лише реалізація правомочностей, що зобов'язують громадян, а і виконання державними органами чітко визначених обов'язків перед громадянами, за що ці органи та їх посадовці повинні нести визначену певну юридичну відповідальність» [9]. Метою держави, що претендує на роль демократичної і правової, повинне стати вироблення загальнодержавної політики, орієнтованої на людину. Перехід до правової держави передбачає реалізацію системи заходів, серед яких, на думку багатьох авторів, найважливіше місце займає формування політичної культури населення, що означає громадянську зрілість людей, їх орієнтацію на демократичні цінності, уміння відстоювати і користуватися своїми правами і свободами, гідне виконувати свої обов'язки перед державою і суспільством [10].

Список літератури: 1. Теория государства и права. Курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – Москва : Юристъ, 1997. – С. 182. 2. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>. 3. Всеобщая декларация прав человека. Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. 4. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/>. 5. Хорт І. В. Актуальні питання реалізації принципів правової держави. //Юридичний вісник 1(14)2010. 6. Громадянська мережа «Опора» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://opora.ua.org/>. 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ipress./news/>. 8. Барнашов А. М. Теория разделения властей: становление, развитие, применение / А. М. Барнашов. – Томск, 1988. – С. 6. 9. Авер'янов В. Державне управління у змісті предмета адміністративного права // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – №2. – С. 139–149. 10. Бакуменко В., Сурмін Ю. Реформа політичної системи України: необхідність та основні напрямки реалізації / В. Бакуменко, Ю. Бурмін // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2002. – №4. – С. 208–218.

Bibliography (transliterated): 1. *Teoriya gosudarstva i prava. Kurs lektsiy* / Ed. N. I. Matuzova and A.V. Malko. Moscow : Yurist. 1997. 182. Print. 2. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. Web. 30 November 2014 <<http://ena.lp.edu.ua>>. 3. *Vseobshchaya deklaratsiya prav cheloveka*. Prinyata rezolyutsiyei 217 A (III) Generalnoy Assamblei OON ot 10 dekabrya 1948 goda. 4. *Derzhavna sluzhba statistiki*. Web. 30 November 2014 <<http://www.dcz.gov.ua/>>. 5. Hort I. V. "Aktualni pitannya realizatsiyi printsipiv pravovoyi derzhavi." *Yuridichniy visnik* 1.14 (2010). 6. *Opora*. Web. 30 November 2014 <<http://opora.ua.org/>>. 7. *Ipress news*. Web. 30 November 2014 <<http://ipress./news/>>. 8. Barnashov, A.M. *Teoriya razdeleniya vlastey: stanovlenie, razvitie, primeneniye*. Tomsk, 1988. 6. Print. 9. Aver'yanov V. "Derzhavne upravlinnya u zmisti predmeta administrativnogo prava." *Visnik Akademiyi pravovih nauk Ukrayini* № 2 (2004): 139–149. Print. 10. Bakumenko V., and Yu. Surmin. "Reforma politichnoyi sistemi Ukrayini: neobhidnist ta osnovni napryamki realizatsiyi." *Visnik Ukrayinskoyi Akademiyi derzhavnogo upravlinnya pri Prezidentovi Ukrayini* №4 (2002): 208–218. Print.

Надійшла (received) 16.12.2014.

М. Ш. КИЯН, канд. юрид. наук, доц., НЮУ ім. Я.Мудрого, м. Харків;
М. Г. ОКЛАДНА, канд. іст. наук, доц., НЮУ ім. Я.Мудрого, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ ТА ОСОБИСТОСТІ В ІСТОРІЇ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ НОВОГО ЧАСУ

У статті аналізуються погляди таких видатних філософів Нового часу як Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, І. Бентам, Дж. Міль, які обґрунтовували ідею створення суспільства, заснованого на принципах свободи та рівності усіх громадян, вирішували проблему взаємовідносин між особистістю, державою та суспільством. На підставі цих теорій виникає формування принципів правової держави, що знайшли своє відображення у конституціях усіх розвинутих країнах світу, і перш за все це стосується принципу взаємної відповідальності держави та особистості.

Ключові слова: правова держава, відповідальність, суспільний договір, розподіл влади, лібералізм, природні права, типи правління, громадянське суспільство, верховенство права, народне представництво, народний суверенітет.

Вступ. Конституція України проголосила нашу країну незалежною, демократичною, правовою, соціальною державою, в якій права та свободи людини та громадянина є найважливішою цінністю. Вони гарантуються та захищаються державою, визначають сутність, зміст і застосування законів, діяльність усіх органів державної влади та посадових осіб. Відповідно до цього державна політика повинна бути спрямована на створення таких умов, які б забезпечували гідне життя та вільний розвиток людини. Реалізація цих завдань пов'язана з вирішенням проблеми взаємної відповідальності органів державної влади, особистості та громадянського суспільства.

Взаємна відповідальність держави та особистості є головним принципом правової держави, її метою, яка полягає у затвердженні пріоритета прав та свобод людини над державою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового положення особистості у суспільстві, її взаємовідносин з державою в історії політичних і правових вчень досліджувались багатьма сучасними вітчизняними та російськими вченими: С.С. Алексєєвим, М.І. Байтіним, Ю.Я. Баскіним, С.А. Комаровим, О.Є. Лейстом, Б.С. Маньковським, В. С. Нерсесянцем та іншими.

Метою даної статті є аналіз політичних та правових теорій Нового часу (16 – 19 ст.), які були спрямовані на обґрунтування можливості створення такого суспільства, котре було б засновано на принципах свободи та громадянської рівності. Ці теорії відображали вимоги буржуазії, що тільки

© М. Ш. Киян, М. Г. Окладна, 2014

зароджувалася та боролася з феодалними устоями.

Основні результати дослідження. Видатними філософами, просвітниками, теоретиками політичної та правової думки цього часу були Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, І. Бентам, Дж. Міль та інші. Усі вони вирішують важливу політичну проблему взаємовідносин особистості, держави та суспільства.

Гуго Гроцій був першим видатним теоретиком школи природного права. У 1625 році він написав трактат «Про право війни та миру». Метою держави він вважав охорону приватної власності за допомогою таких встановлених правил, які б дозволяли кожній людині вільне користування власним надбанням зі згодою усіх [1].

Однією з фундаментальних політичних ідей Нового часу була ідея договірного характеру держави.

Теорію «суспільного договору» розвивали англійські філософи Томас Гоббс і Джон Локк, а також французький філософ Жан-Жак Руссо.

Т. Гоббс (1588–1679) вважав природне додержавне існування людини негативним, тому що тоді панували інстинкти, йшла «війна усіх проти усіх». З метою гарантування суспільного порядку, прав людини індивіди укладають суспільний договір. Відповідно до цього договору люди передають свої права, долю та владу голові держави, який у договорі не приймає участь, і, відповідно, не несе відповідальність перед індивідами, котрі його уклали. Але в обмін на права, що передаються людьми, держава зобов'язується гарантувати їм порядок у суспільстві. Так Т. Гоббс обґрунтував необхідність абсолютної, єдиної, неподільної влади у формі абсолютної монархії [2].

Родоначальником лібералізму називають Дж. Локка (1632–1704), який вперше розподілив такі поняття, як «особистість», «суспільство», і «держава».

Головною цінністю, відповідно до лібералізму, є вільна особистість. Однак, реалізувати ідеал вільної особистості можливо тільки шляхом обмеження влади держави. З цією метою вільні індивіди укладають суспільний договір, головним принципом якого є положення про народний суверенітет, згідно з яким народ є джерелом влади, і він укладає договір з владою, що здійснює владні повноваження у державі. Відповідно договору, головною та єдиною функцією держави є захист природних і невідчужуваних прав людини – права на життя, свободу та власність.

Для того, що би держава залишалася «нічним сторожем» і не посягла на права та свободи особистості, Дж. Локк відвинув ідею розподілу влади на законодавчу та виконавчу. Причому законодавча влада повинна мати більш високий статус ніж виконавча, тому що вона призвана визначати політику держави. Крім того, право приймати закони (законодавча влада) надається тільки представницькій установі усій нації – парламенту. Повно-

важення по виконанню прийнятих законів (виконавча влада) здійснюють монарх і кабінет міністрів. Таким чином, Дж. Локк був прибічником обмеженої парламентом монархії [2].

Французький філософ-просвітник, соціолог Шарль Л. Монтеск'є (1689–1755) в своїх основних працях «Персидські листи», «Міркування про причини величі і падіння римлян», «Про дух законів» проводить думку про закономірність усіх явищ, в т.ч. і громадських. Він продовжив розвиток популярної ліберальної теорії розподілу влади. На відміну від Дж. Локка запропонував розділити державну владу на виконавчу, законодавчу і судову.

Необхідність розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, згідно теорії Ш. Монтеск'є, витікає з природи людини, її схильності до зловживання владою. Влада повинна мати свою межу і не погрожувати правам і свободам громадян. На його думку, з'єднання законодавчої і виконавчої влади приведе до створення тиранічних законів; при з'єднанні законодавчої та судової влади – життя і свобода громадян опиняться у владі свавілля; у разі з'єднання судової і виконавчої влади – суддя дістає можливість стати таким, що пригноблює людину. Більше того, навіть якщо буде розділення влади, але усі гілки влади належатимуть одній групі осіб або одній особі – свобода буде в небезпеці, бо ця група буде використовувати владу у своїх інтересах. Тому законодавча влада має належати парламенту, що складається з двох палат: верхньою – аристократичною, і нижньою – народною. Виконавча влада – у короля (монарха), судова – у незалежного суду, що керується у своїй діяльності виключно законом [3].

У роботі «Про дух законів» Ш. Монтеск'є виділяє три типи правління: республіку, монархію та деспотию. Ідеальним типом правління він вважав демократичну республіку, але у тих умовах це не можливо було здійснити. Соціальна нерівність перешкоджала формуванню політичної і моральної єдності суспільства, отже, правління народу було неможливе. Більше життєвою могла бути, по Монтеск'є, форма аристократичної демократії, при якій правління монарха урівноважується правлінням представників народу [4]. Політичні ідеї Монтеск'є мали величезне практичне значення. Ідея народного представництва, що обмежує владу монарха, знайшла в 1789 р. відображення в ст.16 Декларації прав людини і громадянина, а потім використана при створенні Конституції Франції. Ці ж ідеї були покладені в Конституцію США (1787 р.) і нині визнані найбільш раціональною формою державної влади в переважній більшості країн світу, в т.ч. і в Україні.

Видатний французький просвітник Жан-Жак Руссо (1712–1778) у своїх працях «Міркування про походження і основу нерівності серед людей», «Про суспільний договір» та ін. піддає різкій критиці феодальні стосунки і оголошує причиною нерівності появу і розвиток приватної власності. Він стверджував, що в «природному стані» усі люди рівні і не знають над собою поневолення, соціального гніту, убогості та

несправедливості. У праці «Про суспільний договір» Руссо розвиває думку про створення держави-республіки на основі загальної волі народу під прапором свободи і рівності [5]. Одна з найбагатородніших ідей Руссо – затвердження суверенітету народу, принципу народоправства. Він пропонує створити республіку, де принцип рівності був би втілений у державному законі, і де народ постійно перевіряв би діяльність своїх представників. Лише так, вважав Руссо, можна було захистити суспільство від зловживань влади. На думку Руссо, прогресивна політика повинна бути пов'язана з мораллю. Влада не може бути вільна від суспільного впливу, тому необхідно створити дійсно демократичну «егалітарну» (від фр. *egalite* – рівність) республіку [6].

У вченні Руссо цінність особистості визнається тільки у співвідношенні з державою та суспільством, і тому свобода розглядається як підкорення закону. Руссо висуває принцип народного суверенітету як владу, яка направляється загальною волею народу.

В подальшому ці ідеї знайшли своє відображення в теоріях німецьких філософів І. Канта та Г. Гегеля.

Родоначальником сучасної концепції правової держави був німецький філософ Іммануїл Кант (1724–1804). На думку Канта, справжнє призначення права в тому, щоб гарантувати людині умови, в яких вона могла би нормально проявити себе, в яких реалізувалася б її воля і забезпечувалася громадянська рівність з іншими. У вченні Канта об'єднуються ліберальна, радикальна і авторитарна лінії розвитку політичної думки. Він є прихильником договірних теорій держави, розвиває ідею правової держави та обмеження державної влади.

І. Кант підтримував ідею Руссо про народний суверенітет, він вважав, що народ має право на участь у встановленні правопорядку шляхом прийняття конституції, яка повинна виражати його волю. Однак він вважав, що народ не має права обговорювати прийняті закони та насильницьким шляхом змінювати існуючий устрій держави. Змінювати державний устрій, за Кантом, можливо тільки конституційним шляхом. Кант підтримував принцип розподілу влади на законодавчу, судову та виконавчу, але висуває принцип їх координації та взаємодоповнення, на його думку, законодавча влада повинна мати певний пріоритет над виконавчою владою [7].

Продовжувачем авторитарної концепції держави був Г. Гегель (1770–1831). У своїй праці «Філософія права», яка присвячена проблемам держави, він відокремлює два поняття «громадянське суспільство» та «державна» [8]. Громадянське суспільство, за Гегелем, це сукупність формально рівних індивідів, всебічна залежність яких будується на приватній власності. Громадянське суспільство поділяється на три стани: основне (селяни, дрібні землевласники), загальне (чиновники), промислове (фабриканти, торговці, ремісники). Загальним началом, що владує над цією ста-

новою системою, є право, яке охороняє працю та власність кожного члена суспільства. У громадянському суспільстві право встановлює норми поведінки, які визнаються усіма членами суспільства. В наслідок цього особистість, власність одержують у суспільстві законне визнання, договори не порушуються, злочини караються. Порушення законів розглядаються судами. Держава, на думку Гегеля, – це сфера політичної діяльності, яка складається з законодавчої, представницької влади та влади государю. Суверенітет, верховна влада над усім суспільством належить монарху. Гегель не визнавав теорію суспільного договору, він висуває теорію «моральної ідеї» в походженні держави. Як абсолютна ідея, держава має верховне право над людиною. З усіх політичних форм держави «моральна ідея» одержує свій повний розвиток тільки в конституційній монархії [9].

Свій подальший розвиток ліберальна концепція отримала в наукових працях І. Бентама (1748–1832) і Д. Мілля (1748–1832).

І. Бентам, один з родоначальників політичного лібералізму, зазначав, що «загальне благо» найкращим чином досягається в умовах представницької демократії через парламент, який з одного боку володіє вищою владою і контролює уряд та інші органи, а з іншого – підзвітний виборцям і контролюється громадською думкою [10].

Д. Мілля був прибічником етичного вчення утилітаризму, вважав, що демократична влада повинна мати противагу через представництво в парламенті інакомислячих меншин, тому що без цього можливе пригнічення більшістю меншин і встановлення тиранії цієї більшості [11].

Висновки. Різні теорії держави та прав людини вирішували проблему взаємовідносин між людиною, державою та суспільством в цілому. Епоха буржуазно-демократичних революцій визвала необхідність правового закріплення нового суспільного устрою, нового устрою держави, основних принципів взаємовідносин держави, суспільства та особистості. Такі потреби призвели до появи нових теоретичних концепцій про народ, який є єдиним носієм верховної влади, його суверенітет, про юридичну рівність усіх членів суспільства, їх праві самостійно визначати устрій суспільства. На підставі цих теорій і виникає формування принципів, які знайшли своє відображення у конституціях різних країн світу.

Список літератури: 1. Баскин Ю. Я. Гуго Гроций (К 400 – летию со дня рождения) // Известия вузов. Правоведение. – 1983. – С. 66–72. 2. Якоб М. М. Т. Гоббс та Дж. Локк як фундатори принципів соціально-правової держави // Вісник Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Філософія. Політологія. – Київ, 2003. – Вип. 50. – С. 87–94. 3. Азаркин Н. М. Монтескьє. – М. : Юрид. лит., 1988. – 615 с. 4. Монтескьє Ш. Л. О духе законов (книги 1-3,5). – М. : Мысль, 1999. – С.11–34, 44–69. 5. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду або принципи політичного права / Пер. з франц. О.І. Хома. – К. : PortRoyal, 1999. – 350 с. 6. Дворцов А.Т. Жан Жак Руссо.– М. : Наука, 1995. – 615 с. 7. Крестовська Н.М., Цвіркун О.В. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. – Х. : Одиссей. 2008. – 464 с. 8. Гегель Г. Філософія пра-

ва. – М. : Мысль, 1990. – 524 с. **9.** Маньковский Б. С. Учение Гегеля о государстве и современность. – М. : Наука, 1970. – 120 с. **10.** Тихоглаз А. Г. Утилитаризм Джереми Бентама та витоки англійського правового позитивізму // Наукові записки. – Т. 19. – Спецвипуск. – С. 99–106. **11.** Крестовська Н. М., Цвіркун О. В. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. – Х. : Одиссей. 2008. – 464 с.

Bibliography (transliterated): **1.** Baskin, Ju. Ja. "Gugo Grocij (K 400 – letiju so dnja rozhdenija)." *Izvestija vuzov. Pravovedenie* 1983. 66–72. Print. **2.** Yakob, M. M. "T. Gobbs ta Dzh. Lokk yak fundatory` pry`ncy`piv social`no-pravovoyi derzhavy" *Visny`k Kyivs`kogo nacional`nogo universy`tetu im. T.G.Shevchenka. Filosofiya. Politologiya.* Kyiv. Issue 50 (2003.): 87–94. Print. **3.** Azarkin, N. M. *Montesk'e.* Moscow : Jurid. Lit, 1988. Print. **4.** Montesk'e, Sh. L. *O duhe zakonov.* Moscow : Mysl', 1999. Vol 1-3,5. 11–34, 44–69. Print. **5.** Russo, Zh.-Zh. *Pro suspil`nu ugodu abo pry`ncy`py` polity`chnogo prava.* Kyiv : PortPoual, 1999. Print. **6.** Dvorcov, A. T. *Zhan Zhak Russo.* Moscow: Nauka, 1995. Print. **7.** Krestovs`ka, N. M., and O. V. Czvirkun. *Istoriya vchen` pro derzhavu i pravo: Navchal`ny`j posibny`k.* – Kharkiv : Odissej. 2008. Print. **8.** Gegel', G. *Filosofija prava.* Moscow: Mysl', 1990. Print. **9.** Man`kovskij, B. S. *Uchenie Gegelja o gosudarstve i sovremennost'.* Moscow : Nauka, 1970. Print. **10.** Ty`xoglaz A. G. "Uty`litary`zm Dzheremi Bentama ta vy`toky` anglijs`kogo pravovogo pozy`ty`vizmu." *Naukovi zapy`sky`.* Vol. 19. 99–106. Print. **11.** Krestovs`ka, N.M., and O. V. Czvirkun *Istoriya vchen` pro derzhavu i pravo : Navchal`ny`j posibny`k.* Kharkiv : Odissej, 2008. Print.

Надійшла (received) 16.12.2014

УДК 340.15(477):324

Е.Л. МУРЕНКО, старш. преп., НТУ «ХПІ»

СУЩНОСТЬ ТИПОЛОГИИ ГОСУДАРСТВА

В данной научной статье освещаются вопросы типологии государства. В результате анализа научной литературы определено значение «государства» и его типы – формационный и цивилизационный, проведена классификация типологии государства по различным признакам. Статья раскрывает и подчеркивает важность дальнейшего изучения данного вопроса, так как от степени познания указанной темы зависит эффективность функционирования городов, регионов, областей и всего государства.

Ключевые слова: государство, типология государства, цивилизация, форма правления, монархия, республика.

Введение. Проблема типологии государства всегда остается актуальной, так как интеграционные и глобализационные процессы, мировые кризисы заставляют ученых вновь и вновь, но по-новому обращаться к исследованию этой темы. Особенности типологии государства и его теоретические модели сегодня приобретают особое значение, так как от скорости институционального обновления и соответствия рыночным принципам за-

© Е. Л. Муренко, 2014

висит эффективность функционирования как отдельных субъектов хозяйствования, областей и регионов, так и всей национальной экономики.

Анализ последних исследований и литературы. Весомый вклад в развитие учения о типологии государств сделали зарубежные и отечественные ученые: Т. Веблен, Дж. Коммонс, Г. Мюрдаль, Дж. Гелбрейт, Р. Коуз, Д. Норт, М. Олсон, М. Мак-Гир, О. Уильямсон, К. Менар, Л. Тевено, Дж. Бьюкенен, Т. Эггертсон, В. Тамбовцев, С. Архиреев, В. Геец, В. Дементьев, В. Кошаров, О. Скакун, М. Марченко и др.

Анализ теоретических источников показал, что, невзирая на огромное количество публикаций, возможности применения подходов для повышения роли и результативности государства использованы пока недостаточно. Поэтому неполная изученность, теоретическая и практическая значимость проблемы обусловили цель данной публикации.

Основной целью статьи является: изучение основных вопросов и анализ типологии государства. Исходя из поставленной цели, сформулированы следующие *основные задачи*:

- дать понятие «государства»;
- изучить теоретические основы типологии государства;
- раскрыть существующие типологии государства;
- рассмотреть классификацию типологий государств по определенным признакам;
- осуществить анализ и определить различия и особенности существующих типов государства.

Материалы и результаты исследования. Сущность и типология государства, его особенности определяются состоянием и уровнем развития общества. При неизменности формальных признаков (территории, публичной власти, суверенитета) любое государство по мере общественного развития претерпевает серьезные изменения. Особенности исторических периодов (этапов, эпох) в развитии государственно-организационного общества у различных народов в различное историческое время позволяют, тем не менее, выявить существенные общие черты, характерные для всех государств данного периода.

Предметом изучения формы государства являются вопросы организации и устройства верховной государственной власти, территориального устройства государственной власти и методы ее осуществления. Напротив, предмет типологии государства составляет учение о народовласти (демократии) как родовой сущности государства. Поэтому, несмотря на очевидную взаимосвязь, форму государства нельзя отождествлять с типом государства, а типизацию государства – с классификацией его формы.

Учение о типах государства разрабатывается на философском и собственно теоретическом уровне (на уровне общей теории государства и права). Философская типология государства строится на критериях обще-

ственного прогресса, на разграничении двух понятий государства – государства в собственном смысле (основанного на частной собственности) и полугосударства (базирующегося на социалистической общественной собственности). С учетом этих критериев различаются формационные (исторические) и цивилизационные типы государства.

В основу собственно теоретической типологии государства положены различные стороны родовой сущности государства, основные значения его понятия.

Родовой сущностью государства является народовластие потому, что именно народу принадлежит и территория, которую он населяет, и государственная власть, существующая на данной территории.

Понятие государства служит для обозначения единства трех составных его элементов: политической власти, территории и населения. Выражением этого единства (целостности) государства выступает народ, поэтому именно его политическая власть и есть то, что называется родовой сущностью любого эмпирического государства.

Предметом теоретической типизации государства является государство в собственном смысле этого слова. Поэтому первоочередное внимание должно уделяться здесь основным значениям данного понятия. Термин государство употребляется в научной литературе в трех значениях.

Во-первых, под государством понимается политико-территориальная организация народа (населения). Во-вторых, государством называется обособленная от народа организация политической власти на определенной территории, т.е. аппарат или механизм осуществления государственной власти. В-третьих, этим термином обозначается также политическая организация классового господства в обществе.

Исторический тип государства, согласно марксистско-ленинской теории, выражает единство классовой сущности всех государств, обладающих общей экономической основой, обусловленной господством данного типа собственности на средства производства.

Формационный критерий, лежащий в основе марксистской типологии государства, выделяет основные три типа эксплуататорских государств: рабовладельческое, феодальное и последний – социалистическое.

При таком подходе государство приобретает сугубо классовую определенность, выступая в качестве диктатуры экономически господствующего класса.

В этой связи вводится понятие переходной государственности. Переходное государство – представляет собой государственность, возникающую в результате национально – освободительной борьбы зависимых народов и опирающуюся на разнотипные производственные отношения.

Концепцию переходного государства разработал В.И. Ленин. В контексте развития классовой борьбы он сделал вывод о возможности перехода отдельных стран к социализму, минуя капиталистическую стадию.

Первопричина смены исторических типов государств считается социально – экономическое развитие общества. Социальная революция уничтожает старую общественную систему и кладет начало господству нового способа производства, новым производственным отношениям, которым соответствует новый тип государственности и права. Смена одного исторического типа государства другим происходит в результате социальной революции.

В отличие от эксплуататорских государств социалистическое государство представляет собой организацию политической власти трудящихся. Отсюда основные черты государства социалистического типа.

1. Все государства данного типа базируются на общественной собственности на орудия и средства производства, на отношениях товарищеской взаимопомощи сотрудничества свободных от эксплуатации людей.

2. Социалистическое государство – это политическая организация подавляющего большинства населения, а по мере преодоления классовых антагонизмов, и всего народа.

Понятие цивилизации, лежащее в основе цивилизационной типологии государства, многозначно. Одни ученые это понятие отождествляют с понятием культуры, другие используют его для обозначения определенной ступени развития культуры, третьи противопоставляют данное понятие понятию варварства. Есть и иные трактовки понятия цивилизация.

Можно выделить три группы отношений, которые определяют цивилизационные характеристики государства и лежат в основе его цивилизационной типологии. В понятии цивилизационного типа государства выражаются обусловленные уровнем развития товарного производства и обмена культурные особенности государств, проявляющиеся:

- 1) в отношениях между обществом (государством) и природой;
- 2) в межгосударственных отношениях;
- 3) в их взаимоотношениях с обществом.

В соответствии с этим термин цивилизационный тип государства обычно употребляется в научной литературе в трех значениях, которые, однако, четко не различаются вследствие недостаточной разработанности цивилизационной типологии государства.

Во-первых, понятием цивилизационный тип государства обозначается совокупность признаков государства, отражающих уровень и особенности культуры в сфере взаимодействия общества с природой.

Во-вторых, цивилизационный тип государства рассматривается в науке как категория, отображающая противоположные тенденции в развитии культуры в сфере межгосударственных отношений.

В-третьих, термин цивилизационный тип государства обозначает определенные тенденции в развитии человеческой культуры во взаимоотношениях государства с обществом.

Таким образом, упрощенно можно сказать, что цивилизация – это

уровень развития общества. При этом учитываются не только экономический, но и другие факторы: образовательный, этнический, религиозный, культурный, географический и др.

Историю человечества объясняют как историю самобытных цивилизаций, каждая из которых проходит в своем развитии этапы становления, расцвета и гибели.

Различают западные и восточные цивилизации, а также западную христианскую, восточную христианскую, мусульманскую, буддийскую цивилизации.

Тип государства определяется по типу цивилизации. По отношению государства и личности различают следующие виды государств:

а) традиционные — в них народ не является источником власти, полномочия государства не ограничены;

б) современные (конституционные) — народ является источником власти, полномочия государства ограничены конституцией, государство признает и гарантирует права и свободы личности.

Типы государств по форме правления. Данная категория показывает, как образуются высшие органы, что они собой представляют, на каких началах взаимодействуют. Форма правления также свидетельствует, участвует ли население в формировании высших органов государства, т. е. демократическим или недемократическим способом они образованы. Недемократическим путем формируются, например, высшие органы государства при наследственной монархии.

Существуют две основные формы правления - монархия и республика. Их верховные органы отличаются друг от друга и по порядку образования, и по составу, и по компетенции.

Монархия – форма правления, где высшая государственная власть принадлежит единоличному главе государства - монарху (королю, царю, императору, шаху и т.д.), который занимает престол по наследству и не несет ответственности перед населением.

Монархии бывают двух видов. При неограниченной (абсолютной) монархии монарх является единственным высшим органом государства. Он осуществляет законодательную функцию, руководит органами исполнительной власти, контролирует правосудие. Абсолютная монархия характерна для последнего этапа развития феодального государства, когда после окончательного преодоления феодальной раздробленности завершается процесс образования централизованных государств. В настоящее время к абсолютным относятся некоторые монархии Среднего Востока (Саудовская Аравия). При ограниченной монархии высшая государственная власть рассредоточена между монархом и другим органом или органами. К ограниченным относятся сословно-представительная монархия и современная конституционная монархия, в которой власть монарха ограничена конституцией, парламентом, правительством и независимым судом.

Республика – это форма правления, в которой высшая государственная власть принадлежит выборным органам, избираемым на определенный срок и несущим ответственность перед избирателями.

Республике присущ демократический способ образования верховных органов государства; в развитых государствах взаимоотношения между высшими органами строятся на принципе разделения властей, они имеют связь с избирателями и ответственны перед ними.

Современные республики подразделяются на парламентарные и президентские. Различаются они главным образом тем, какой из органов верховной власти – парламент или президент – формирует правительство и направляет его работу и перед кем – парламентом или президентом – правительство несет ответственность.

Существуют смешанные «полупрезидентские» (президентско-парламентарные) республики (Франция, Финляндия, Португалия), в которых парламент и президент в той или иной мере делят свой контроль и свою ответственность по отношению к правительству.

Типология государств по их отношению к религии. Можно классифицировать государства по такому основанию, как отношение официальной власти к религии. С этой точки зрения принято выделять светские, клерикальные, теократические и атеистические государства.

Светское государство – это государство, где последовательно проведено отделение церкви от государства, не существует какой-либо государственной или обязательной религии, признается свобода религии.

Клерикальное государство – это государство, где церковь имеет государственный статус, не только пользуется огромными привилегиями, но также является влиятельной политической силой.

Теократическое государство – особая форма организации государственной власти, при которой последняя принадлежит церковной иерархии.

Атеистическое государство – это государство, в котором атеистическая пропаганда исходит от государственных органов власти и ведется систематическое преследование священнослужителей и верующих.

Типы государств по форме государственного устройства. История существования государства свидетельствует о том, что во все века разные государства отличались друг от друга внутренним строением (структурой), т. е. способом территориального деления (административно-территориальные единицы, автономные политические образования, государственные образования, обладающие суверенитетом), а также степенью централизации государственной власти (централизованные, децентрализованные, организованные по принципу демократического централизма).

При всем многообразии форм государственного устройства двумя основными среди них являются унитарная и федеративная. Третья форма государственного устройства – конфедерация, но она встречается намного

реже по сравнению с двумя первыми.

Унитарное государство – это целостное централизованное государство, административно-территориальные единицы которого (области, провинции, округа и т. д.) не имеют статуса государственных образований, не обладают суверенными правами. В унитарном государстве единые высшие органы государства, единое гражданство, единая конституция, что создает организационно-правовые предпосылки для высокой степени влияния центральной государственной власти на всей территории страны. Органы административно-территориальных единиц находятся либо в полном подчинении центра, либо в двойном подчинении - центра и местных представительных органов.

Федеративное государство (федерация) – это сложное союзное государство, части которого (республики, штаты, земли, кантоны и п. д.) являются государствами или государственными образованиями, обладающими суверенитетом. Федерация строится на началах децентрализации.

Выводы. Исходя из вышесказанного, можно сделать заключение, что типология государства является особым видом классификации и дает возможность более глубокого изучения всех исторических процессов, происходящих в становлении и развитии каждого государства в отдельности.

Список литературы: 1. Основы государства и права / под ред. проф. Кошарова В.В. – Харьков, 1994. 2. Скакун О. Ф. Теория государства и права. – Х., 2000. 3. Марченко М. Н. Загальна теорія держави і права. – К., 1996. 4. Хропанюк В.И. Теория государства и права: Учебное пособие / под ред. Стрекозова В. Г. – М., 2002. 5. Сырых В. М. Теория государства и права: Учебник / отв. ред. С. А. Чибиряев. – М. : Былина, 1998. 6. Общая теория права и государства / Под ред. В. В. Лазарева. – М., 1996. – С. 286. 7. Вехорев Ю. А. Типология государств. Цивилизационные типы государств // Вестник Нижегородского Университета, 1999. 8. Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т. 24. – С. 17. 9. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – Т. 1. – С. 627.

Bibliography (transliterated): 1. Kosharov, V. V., ed. *Osnovy gosudarstva i prava*. Kharkiv, 1994. Print. 2. Skakun, O. F. *Teorija gosudarstva i prava*. – Kharkiv, 2000. Print. 3. Marchenko, M. N. *Zagal'na teorija derzhavi i prava*. – Kyiv, 1996. Print. 4. Hropanjuk, V. I. *Teorija gosudarstva i prava: Uchebnoe posobie*. Strekozova V.G., ed. Moscow, 2002. Print. 5. Syryh V. M. *Teorija gosudarstva i prava: Uchebnik*. Chibirjaev, S. A., ed. Moscow : Bylina, 1998. Print. 6. Lazarev, V. V., ed. *Obshhaja teorija prava i gosudarstva*. Moscow, 1996. 286. Print. 7. Vehorev, Ju. A. "Tipologija gosudarstv. Civilizacionnye tipy gosudarstv." *Vestnik Nizhegorodskogo Universiteta*, 1999. Print. 8. Lenin, V. I. *Poln. sobr. soch.* Vol. 24. 17. Print. 9. Marks, K., and F. Jengel's, *Soch.* Vol. 1. 627. Print.

Надійшла (received) 16.12.2014.



ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 28.39 159.923.2

Н. В. ФРАДКІНА, канд. філос. наук, доц., НТУ «ХП»

КОНЦЕПЦІЯ «УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОСЛАВ'Я» М. СУМЦОВА ЯК ЦІННІСНИЙ ФАКТОР УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті досліджуються особливості українського християнства висвітлені у працях М. Ф. Сумцова. Розглянуто своєрідний концепт «українського православ'я» на сторінках робіт вченого, що особливо актуалізується у наш час. Виділяються визначальні характеристики українського православ'я, які мають вплив на формування національної ідентичності. Наголошується на важливості вивчення наукових ідей М. Сумцова для розуміння світоглядного осердя українського православного життя, православної церкви, для визначення української національної ідентичності.

Ключові слова: українська ідентичність, релігійність, християнство, моральність, демократичність.

Вступ. Сьогодні наша країна переживає найскрутніші часи за період своєї незалежності. В такому історико-культурному контексті проблема національної ідентичності постає гостро як ніколи.

Першочерговим фактором визначення себе і важливим механізмом національної ідентичності постає релігійний чинник, якому присвячена стаття. Православне самовизначення стало вагомим фактором як становлення українських національних і культурних ідентичностей протягом Нового часу, так і важливим світоглядним і соціокультурним орієнтиром сучасного українця, чинником об'єднання українських громадян навколо православних цінностей у нове громадянське суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості саме українського православ'я досліджуються багатьма вченими та церковними діячами А. Гудимою, А. Колодним, І. Губаржевським, І. Огієнком,

© Н. В. Фрадкіна, 2014

В. Горським, Я. Яремою, І. Ісіченком та багатьма іншими. Зокрема, В. Горський та А. Колодний наголошували на філософських та культурологічних наслідках української православної парадигми для визначення смисложиттєвих настанов українців, ментальних та ідентифікаційних характеристик української нації. Незважаючи на ряд публікацій з розкриття зв'язку українських ідентичностей і православного світогляду, православної церкви, ряд суттєвих характеристик та концепцій цього поєднання залишились поза дослідницькою увагою. Особливий евристичний та аксіологічний потенціал для розуміння сутності українського православ'я та православної ідентичності має концепція М. Сумцова, що стала основним предметом нашої дослідницької уваги у цій статті.

Метою даної статті є висвітлити дослідження особливостей українського християнства у працях М. Ф. Сумцова, на цій теоретичній і філософсько-теоретичній основі виділити і спробувати охарактеризувати ознаки саме «українського православ'я», які мають вплив на формування української ідентичності.

Основні результати дослідження. Одним з перших в теоретичному, понятійному плані про самостійність української православної церкви говорить І. Огієнко, що самі ці особливості українського православ'я пов'язує із християнським апостольським самовизначенням кожної нації у справах церковного будівництва. За точними словами І. Огієнка, православна церква повинна стверджуватись як національна і самобутня за своєю основою: «Кожна православна церква з засади своєї національна як церква територіальна, як церква окремого народу. Церква кожного народу окрема і самостійна за 34-м апостольським правилом: «Єпископи кожного народу повинні знати першого серед себе і шанувати його як голову». Через це кожна церква, в тому числі й Українська, виробили свої національні ознаки...» [3, с.75].

Дослідження особливостей українського християнства привертало увагу інших багатьох істориків, богословів, етнографів, філософів та інших. Так відомий вчений і релігієзнавець А. Колодний переконливо доводить, що релігійність українського народу кордоцентрична. Це означає, що в його світогляді основну роль – мотиваційну і рушійну – грають НЕ розумово-раціональні сили, а світ емоцій, почуттів – це релігійність серця. Вона не вимагає створення будь-яких теоретичних богословських систем, де, власне, найчастіше і виникає міжконфесійне протистояння. Притаманне українському населенню чуттєво-релігійне ставлення до життя не формує якоїсь ворожості до носіїв інших вірувань, адже емоційний світ віруючих різних конфесій майже збігається. Тому в іншому вони не вбачають ворога [2, с. 4]. З цим ми можемо погодитись, це відповідає і нашій концепції українського православ'я, одночасно ми звертаємо увагу на те, що крім відомих ідей кордоцентризму української нації у філософії Г. Сковороди, П. Юркевича, сут-

теву роль у формулюванні і дослідженні кордоцентричності української релігійності зіграла наукова творчість М. Сумцова.

Українська етнічна психіка ґрунтується на емоційно-почуттєвому характері, кордоцентричності (П. Юркевич). Проте цей архетип, базований на любові та повазі, на обожнюванні святості поняття «земля», може позбавляти народ активної позиції у боротьбі за виживання. Він формує м'яке толерантне ставлення до навколишнього світу, довірливість, яка може стати незахищеністю. Треба також поставити емоційність, «кордоцентричність» психіки українця в певне відношення до логіко-раціоналістичних рис інших етносів [4, с. 200].

Про інтуїтивно-містичний характер релігійності українського народу, «який є глибоко віруючим, але не ханжею, життєрадісним, але не розпусним, відданим церкві, але не тупим фанатиком, діяльним членом суспільства, а тому чесним, правдивим і непохитним у своїх переконаннях і діях», пише мовознавець і церковний діяч І. Губаржевський [1, с. 173].

Концепцію «українського православ'я» як суттєву рису української ідентичності розробляв видатний представник українського національного відродження, академік Микола Федорович Сумцов (1854–1922). Протягом своєї наукової діяльності Микола Федорович опублікував безліч праць з найрізноманітнішої тематики. Це праці з філології, літератури, історії, етнографії, архітектури, питань громадсько-політичного життя, екології, моралі та етики, педагогіки та ін. Значну частину його творчості складають праці, в котрих автор торкається релігійної тематики. Це в першу чергу широко такі відомі праці: «Иоанн Вышенский» (1885 р.), роботи циклу «История Южнорусской литературы в XVII ст.», присвячені Лазарю Барановичу, Інокентію Гізелю та Іоанікію Галятовському, «Распятый Христос в турецкой повести» (1916 р.), «Религиозность Т. Г. Шевченка» (1914 р.), низка нотаток в «Южном крае» опублікованих у 1917 р. під рубрикою «З українських церковних питань» та багато іншого.

На відміну від прогресивних позитивістських і марксистських вчених свого часу, М. Ф. Сумцов завжди стає на захист Бога та свободи релігії, у багатьох своїх працях культивує ідею свободи розуму у справах віри, котра знаходить свій розвиток в ідеї вільної української церкви та вільного українського народу.

Зокрема ідею вільної української церкви М. Ф. Сумцов розвинув у роботі «Иоанн Вишенский», а також у своїх працях, присвячених Лазарю Барановичу, Іоанікію Галятовському та Інокентію Гізелю.

Як справжній патріот української землі, М. Сумцов був непримиримим борцем за українську національну ідею і в першу чергу ідею українського православ'я. На доказ цього можна зазначити, що у праці «История Южнорусской литературы в XVII столетии», присвяченій Лазарю Барановичу, він наполягає на особливостях Малоросійського православ'я і виділяє його відмінні риси: «Релігійний побут малоросіян, як

то віровчення, богослужіння та морально-практична діяльність, що має виток з євангельського вчення про любов до ближнього, у XVI та особливо у XVII ст. представляли значні відмінності від релігійного побуту великоросів». Далі він знаходить культурно-історичні та соціокультурні об'єктивні чинники, завдяки котрим сформувалися ці відмінності: «Малоросія була відкрита різноманітним західним впливам, і малоросійський народ жив майже цілком вільно у релігійних та громадянських відносинах, менш того кінець XVI і початок XVII ст., були часом могутньої народної творчості, що відбилася у створенні новітніх форм релігійно-морального побуту: на церковному співі, церковних обрядах, навіть на самому віровченні відбилась сила народної творчості. Духівництво залучено було у сферу народних інтересів і церкву поставлено було у положення охоронниці цих інтересів» [6, с. 167].

Також подібні ідеї послідовно проводяться вченим у його відомій етнографічній розвідці «Слобожане». М. Сумцов, досліджуючи слобожанську ідентичність, торкається релігійних особливостей жителів регіону. А саме, вивчаючи роботу М. Костомарова «Две русские народности» вчений звертає увагу на талановите порівняння автора українців з великоросами, продовжує його дослідницькі посилки: «Залишаючи деякі порівняння соціального й економічного змісту, як помилкові або суперечні, не можна не зазначити таких думок Костомарова, чим головним робом відрізняються українці від великоросів і почасти від поляків: ...Про релігійність. Нам лучалось балакати з побожними людьми тої і другої народности. Великорос виявляє свою побожність в розмовах про зовнішній бік релігії, здебільшого що до букви Закону Божого, а українець налягає на релігійне почуття, не дуже цікавиться службою, а більш її красою, урочистістю. Українці дуже богобоязливі, з поетичним настроєм в своїх почуттях» [7, с. 24].

Ще одну дуже цікаву рису виявлено автором на думку М. Сумцова: «...Про демократичність.... українці завжди були занадто прихильні до простоти, виявляючи в своїм світогляді і характері багато демократичності» [7, с. 25]. Саме демократичність, на переконання вченого, стає основою релігійного і церковного життя українського народу. Досліджуючи етнографічні матеріали. Микола Федорович з сумом відзначає: «Слобожанське духовенство од дяків до владик колись стояло в значній мірі ближче до народу.На думку вченого, в старі часи на Слобожанщині, як по всій Україні, панував корисний для духовенства і селян звичай так званої «презенти», або договору поміж попом і приходом щодо платні за треби, тим самим узгоджувались релігійні та соціальні інтереси громади. Далі М. Сумцов наводить яскравий приклад демократизму у церковному житті селян: «... В 1881 р., наприклад, в однім селі громада на сході порішила встановити платню за треби: замість 20 або 30 карб. за вінчання, як почав піп брати,

давати 3 карб., за похорон - хто скільки зможе, за хрестини - 10 коп., без курей і могорича, за молитви під час свят по хатах - по змозі, щоб попадя не ільновала по селу (не збирала збіжжя перед святами по дворах), щоб піп не примушував сповідників в піст робити на себе, за молебень з акафистом – 25 коп., а не 60, за панахиду – 15 коп. Цю постанову схід в числі 287 громадян послав на затвердження до благочинного з погрозою, що коли піп не згодиться, то громада зачне церкву» [7, с. 29].

Також М. Сумцов зупиняє свій погляд на дуже важливій рисі українського релігійного життя, а саме на моральності, яка базується на кордоцентризмі, емоційній емпатії. Вчений зазначає: «Релігійне життя українця довго держалось міцно на підвалинах старого морального життя, ствердженого національним спочуттям за часи боротьби з латинами та уніатами» [7, с.29.] Довгий час символічною особистістю – прикладом патріотизму та боротьби за віру – для М. Сумцова була постать Іонна Вишенського, оскільки «Вишенський писав... – кров'ю свого серця, і тому все їм написане таке сильне, гаряче і, розчинене безкорисливою любов'ю до Батьківщини, таке невідбитне і переконливе» [5, с. 17].

Українці обережно відносились до церкви як офіційної установи, водночас сприймали церкву як утілення практичної моралі та добродетності.

З цього боку особливу ціну має відозва про слобожан Харківського архієпископа Філарета в «Историко-статистическом описании Харьковской епархии» 1857 р. [8]. Владика Філарет був вельми розумний як добрий пастир, він поважав свою паству і підняв великий труд для найкращого урозуміння народу та його культурної старовини; його наукова праця надто цінне джерело для усіх пізніших наукових слобідських діячів щодо місцевої історії й етнографії. «Отличительною чертою, отрадною и высокою украинского малоросса (слобожанина), – каже архієпископ Філарет, – служит то, что он не терпит раскола. И в прежнее время не было и ныне нет украинца в числе раскольников... Между русскими простолюдинами всякий, мужчина или женщина, хорошо знает одну или две молитвы; но малороссияне, и особенно женщины, хорошо знают по десяти и более молитв на память и каждый день читают их утром и вечером. Разность другого рода: русский мужичок, хотя не знает молитв, благоговейно и усердно творит поклоны. Малоросс молится иначе; он не всегда молится перед образом и не полагает многих поклонов: малороссиянка, перекрестясь перед образом раз, два, идет к домашним делам и, прибирая хату, продолжает читать про себя молитвы».

Аналізуючи слова Філарета, М. Сумцов констатує, що «Із зробленого порівняння ясно видно, що для великоросів більшу вагу має зовнішній бік релігії, а для українця внутрішнє життя серця» [7, с. 30–31.]. Ця внутрішня спрямованість на релігію, релігійні справи тлумачиться М. Сумцовим як більша душевність українців, більша укоріненість віри у душевному житті

людини, непохитність віри і цінність особистісного переживання духовного та богословського досвіду.

При дослідженні поглядів М. Сумцова стає ясно, що провідними для вченого були концепти українського православ'я та релігійної терпимості, а не релігійного чи антирелігійного фанатизму та неприйняття думки Іншого – не визволення розуму від релігії, а свобода розуму у справах віри стала для наукової творчості М. Сумцова провідною. Церква ж розглядалась як важливий фактор національного життя, без абсолютизації церковної догматики та церковних установ, з увагою до «малоросійського», тобто українського православ'я.

Висновки. Вивчаючи науковий доробок М. Ф. Сумцова, його основні теоретичні концепції та опрацювання емпіричного матеріалу з історії української культури і релігії, можна зробити цілком обґрунтований висновок, що вчений утворив своєрідний концепт «українського православ'я» на сторінках своїх робіт, що особливо актуалізується у наш час. Досліджуючи особливості українського православ'я, можна виділити його наступні визначальні характеристики: кордоцентризм, демократичність, гармонійність (узгоджуваність) громадського і церковного життя, моральність, спрямованість на активну морально-практичну діяльність. На основі проведеного дослідження можна визначити значний теоретичний потенціал праць М. Сумцова, їх високий аналітичний і енциклопедичний характер.

Перспективним стає вивчення як змін православного світогляду в українському суспільстві, взаємопроникнення православних і християнсько-демократичних цінностей, так і застосування наукових ідей Миколи Федоровича Сумцова для розуміння світоглядного осердя українського православного життя, православної церкви, для визначення української національної ідентичності.

Список літератури: 1. *Калінін Ю. А.* Релігієзнавство : Підручник / *Ю. А. Калінін, Є. А. Харьковецько.* – 5-те доопрац. вид. – Київ : Наукова думка, 2000. – 352 с. 2. *Колодний А. М.* Проблеми плюральності релігійного життя України / *А. М. Колодний* // Релігійна свобода. Законодавство України «Про свободу совісті та релігійні організації» : європейські стандарти та українські реалії : Науковий щорічник. – № 11. – Київ : [б. в.], 2007. – С. 4–8. 3. *Огієнко І.* Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви: У 2 т. : Т. 1–2./ *І.Огієнко* — К. : Україна, 1993. 4. *Степико М. Т.* Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / *М. Т. Степико.* — К. : Товариство “Знання”, КОО, 1998. — 251 с. 5. *Сумцов, Н. Ф.* Иоанн Вышенский (Юж.-рус. полемист XVII в.) / Изд. ред. «Киев. старины» / *Н. Ф. Сумцов.* – К. : Типогр. Г.Т.Корчак-Новицкого, 1885. – 29 с. 6. *Сумцов Н. Ф.* К истории Южнорусской литературы семнадцатого столетия. Вып. I: Лазарь Баранович / *Н. Ф. Сумцов.* – Харьков : Типография М. Зильберга. 7. *Сумцов М. Ф.* Слобожане. Историко-этнографічна розвідка / *М. Ф. Сумцов.* – Х., 1918. – 241 с. 8. *Филарет (Гумилевский Ф.)* Историко-статистическое описание Харьк. епархии. Т. I–VI. – Харьков-Москва : Тип. Готье, унив. тип., 1857–1859.

Bibliography: 1. Kalinin, Yu. A. *Relihiyevnavstvo : Pidruchnyk*. 5th ed. Kyiv : Naukova dumka, 2000. Print. 2. Kolodnyy, A. M. "Problemy plyural'nosti relihiynoho zhyttya Ukrayiny." *Relihiyna svoboda. Zakonodavstvo Ukrayiny «Pro svobodu sovisti ta relihiyni orhanizatsiyi» : yevropeys'ki standarty ta ukrayins'ki realiyi : Naukovyy shchorichnyk*. — — Kyiv, No. 11 (2007):4–8. Print. 3. Ohiyenko, I. *Ukrayins'ka tserkva: Narysy z istoriyi Ukrayins'koyi pravoslavnoyi tserkvy*. 2 vols. Kyiv: Ukrayina, 1993. Print. 4. Stepyko, M. T. *Buttya etnosu: vytoky, suchasnist', perspektyvy (filosofs'ko-metodolohichnyy analiz)*. Kyiv: Tovarystvo "Znannya", 1998. Print. 5. Sumtsov, N. F. *Yoann Vyshenskyu (Yuzh.-rus. polemyst XVII v.)*. Kyiv: Typohr. H.T.Korchak-Novytskoho, 1885. Print. 6. Sumtsov, N. F. *K istorii Yuzhnorusskoy literatury semnadsatoho stoletiya. Vyp. I : Lazar' Baranovych*. Kharkiv: Typohrafyya M. Zyl'berha. Print. 7. Sumtsov, M. F. *Slobozhane. Istoryko-etnohrafichna rozvidka*. Kharkiv, 1918. Print. 8. Fylaret (Humylevskyy, F.) *Istoryko-statystycheskoe opysanye Khar'k. eparkhyu*. Vol. I-VI. Kharkiv-Moscow : Typ. Hot'e, unyv. typ., 1857-1859. Print.

Надійшла (received) 15.12.2014.

УДК 746.3:004.738.5(477.54)

В. В. МАЛІКОВ, канд. іст. наук, старш. викл., НТУ «ХП»

ЗНАЧЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ МИСТЕЦТВА ВИШИВКИ В СУЧАСНОМУ ХАРКОВІ

У статті досліджується роль служб і ресурсів мережі Інтернет у творчій діяльності сучасних вишивальниць Харкова. Інтернет-сайти, електронна пошта, блоги, форуми, групи в соціальних мережах, файлові сховища є потужними інструментами обміну знаннями про техніку й прийоми вишивання, властивості і якість матеріалів для нього, проведення конкурсів і виставок. Вони сприяють презентації власних досягнень, творенню індивідуального іміджу і колективної ідентичності вишивальниці. Дослідження показує, що ресурси Інтернет є важливим самостійним джерелом для дослідника сучасного декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: Інтернет-технології, вишивка, вишивальниця, «форумовка», мережеві служби.

Вступ. Оскільки на сьогодні Інтернет вийшов за межі інформаційно-комунікаційного ресурсу і увійшов до всіх сфер діяльності людини, включно з декоративно-ужитковим мистецтвом, то нагальною є потреба дослідити функціонування Інтернет-технологій у діяльності сучасних харківських вишивальниць. Адже вивчення способів використання ресурсів та служб мережі Інтернет здатне розкрити особливості творчості сучасних майстринь вишивки в Харкові.

Аналіз останніх досліджень і літератури. Варто відзначити, що проблематика впливу Інтернет-технологій на декоративно-ужиткове ми-

© В. В. Маліков, 2014

стецтво, зокрема вишивку, залишається переважно поза увагою вітчизняних дослідників та, відповідно, без спеціальних досліджень і публікацій. Однак значний інтерес викликає більш широка за змістом тематика функціонування Інтернет-технологій у сучасному українському суспільстві. Зокрема, у дослідженні Е. Мустафаєвої та Р. Фазилової [5] проаналізовано розважальний потенціал ресурсів і служб Інтернет, а також чинники, які сприяють інтенсивній комунікації та взаємному збагаченню новими знаннями у мережі. В. Недбай [6], досліджуючи значення Інтернету для суспільного розвитку, виділяє низку характеристик цього засобу комунікації, завдяки яким ефективно застосування Інтернет-технологій можливе у будь-якій сфері діяльності сучасної людини. До таких характеристик належать інтерактивність, персоналізація, відсутність посередників, мультимедійність та різні форми комунікації [6, с. 277–278]. Концептуалізації Інтернет-простору присвячена наукова робота М. Сидорова та Д. Табакова [8]. Прагнення до рівного і вільного доступу до інформації, свободи самовираження і принцип індивідуалізму притаманні учасникам цього простору. Цінним у проведеному дослідженні є те, що його автори зосередилися також на формуванні нових соціокультурних ідентичностей та нових різновидів суспільної активності на основі комунікації в Мережі.

У західноєвропейській і північноамериканській науковій думці дослідження соціального впливу Інтернету на життєдіяльність людей представлені безліччю публікацій. Так, один з провідних аналітиків інформаційної культури і мережевих спільнот М. Кастельс [3] оцінив Інтернет як становий хребет усіх сучасних суспільств у всьому світі. Адже Інтернет є універсальним соціальним простором вільної комунікації, який чинить вплив, як на віртуальне, так і на реальне життя людей, а також на соціальні відносини й економіку в цілому. На думку вченого, він втілює культуру свободи й особистої творчості.

Потрібно зауважити, що у Канаді залучення Інтернет-технологій до збереження і розвитку традиційного декоративно-ужиткового мистецтва усвідомлюється як на науковому рівні, так і на рівні владних інституцій. Зокрема, у Нунавуті спеціальною програмою [12] передбачено, що за допомогою Інтернету майстри мають отримати доступ до інформації про освітню, організаційну, фінансову підтримку. Для них створюється спеціалізований сайт із базою даних та Інтернет-крамницею, щоб забезпечити продаж виробів народного мистецтва. У цій програмі вважається, що за підтримки влади самі майстри мають покращувати вміння користуватися різними службами Інтернету для того, щоб відкрити доступ до програм фінансування, знаходити потрібні для творчості матеріали і покупців для власних виробів. Подібні завдання переслідують й існуючі національні та міжнародні сайти і портали з продажу творів де-

коративно-ужиткового мистецтва [11]. Таким чином, наявні світові і вітчизняні дослідження дозволяють осмислити роль Інтернет-технологій у побутуванні декоративно-ужиткового мистецтва в цілому, а також розкрити заявлену у цій науковій статті тематику та вирішити на основі залучення відповідних джерел окреслену нижче мету.

Мета дослідження: висвітлити застосування служб мережі Інтернет сучасними майстринями вишивки в Харкові, охарактеризувавши їх дійсне і потенційне значення для вишивальниць.

Матеріали та результати дослідження. Джерелами пропонованого дослідження стали інформаційні ресурси і мережеві служби Інтернет з особливою увагою до тих ресурсів, які створюються і використовуються мешканцями Харкова, а також записані інтерв'ю [1] та задокументовані заходи харківських вишивальниць [2].

Передусім маємо відзначити небачені раніше пізнавальні, освітні можливості мультимедійних ресурсів Інтернету для мистецтва вишивки у всій його багатоманітності. За посередництва мережевих служб майстрині допомагають освоїти нові техніки і прийоми, вирішити складні творчі завдання, підібрати потрібні для вишивки матеріали і т. п. Серед таких ресурсів виділяємо відео майстер-класи, багато ілюстровані статті, розділи порад на форумах.

До специфічних явищ, викликаних залученням Інтернет-технологій у творчість сучасних вишивальниць, слід віднести і проведення конкурсів вишитих робіт, зокрема картин, на сторінках форумів. Оцінювачами робіт конкурсантів виступають самі учасники форумів шляхом голосування. Іншим специфічним явищем функціонування харківського сегменту форуму вишивальниць з 2005 року є проведення зустрічей учасників й учасниць форумів – так звані «форумовки». Такі зустрічі відбуваються практично щомісяця. Сторінки форуму слугують в останньому випадку для попереднього знайомства і визначення зручного часу і місця зустрічей. «Форумовки» функціонують як простір неформального об'єднання тих, хто захоплюється мистецтвом вишивки. Вони проводяться у закладах громадського харчування (кав'ярнях та їдальнях) у вихідний день. На цих зустрічах учасниці обмінюються досвідом і матеріалами у справі виготовлення вишитих творів, «хизуються» – демонструють виконані власноруч твори, які приносять із собою, а також спілкуються про роботу домашнє господарювання, виховання дітей, і т.д. Своєрідні звіти з фотографіями та враженнями про ці зустрічі вишивальниці розміщують на сторінках форуму [10].

На основі аналізу матеріалів, представлених у Мережі, можна наблизитися до розуміння ще одного аспекту застосування Інтернет-технологій, особливо важливого для дослідника сучасного декоративно-ужиткового мистецтва і ремесел. Вишивальниці свідомо використовують Інтернет як засіб демонстрації власних досягнень, майстерності, по-

пуляризації мистецтва вишивки. Персональні та групові сторінки у соціальних мережах, окремі розділи форумів і блогів, для яких спеціально обираються найкращі фотографії, перетворюються на віртуальні виставки робіт. До простору Інтернет потрапляють також ілюстровані фотографіями відгуки та звіти відвідувачів діючих у різних закладах Харкова виставок вишитих робіт [9; 10]. Інтерактивний характер мережових технологій, доступність коментування і додавання нових записів створює віртуальний простір обміну фаховими оцінками робіт, чуттєвими враженнями, натхненням, творчими задумами та результатами їх реалізації. Такі засоби надають позитивні емоції і психологічну підтримку творцям вишивки шляхом отримання зворотного зв'язку від глядачів, поціновувачів вишивки, інших майстринь.

Саме такі цілі переслідують і клуби вишивки. Для існуючих об'єднань ресурси Інтернету надають можливість висвітлення власної діяльності, підвищення своєї репутації через публікації досягнень на загальноукраїнських і харківських форумах, в електронних ЗМІ та соціальних мережах. Цій діяльності учасники об'єднань надають великого значення, закликаючи поширювати інформацію про заходи клубів через особисте спілкування, ЗМІ і мережеві ресурси [2]. Соціальні мережі та електронна пошта розширюють й організаційні можливості клубів, зокрема сприяючи координації дій у проведенні тематичних виставок у художніх галереях і виставкових залах Харкова. Оголошення про проведення виставок вишивки на сторінках форумів та соціальних мереж допомагають залучити як нових потенційних учасників, так і глядачів, поціновувачів і покупців вишитих робіт у великому місті.

Окремої уваги заслуговує комерційний аспект використання Інтернет-технологій у мистецтві вишивки. Спеціалізовані Інтернет-магазини пропонують широкий асортимент товарів для вишивання і зручні умови замовлення (e-mail або за телефоном), оплати і доставки (у торговельну точку або додому) для вишивальниць. А діючі в місті торговельні заклади намагаються рекламувати свій товар у Мережі, створюючи власні сайти і групи в соціальних мережах, розміщуючи інформацію про свою діяльність і розташування на тематичних форумах, блогах і групах вишивальниць у соціальних мережах. Самі майстрині також охоче обговорюють на форумах адреси, асортимент і ціни у торговельних точках Харкова. Діяльність у Харкові низки компаній, таких як «Нова Слобода», «Чарівна мить», «Краса і творчість», перетворює наше місто, за оцінками самих майстринь, на «вишивальну Мекку» [7]. Проте частина груп у соціальних мережах, прагнучи уникнути комерціалізації і всюдисущої реклами, обмежують доступ до своїх ресурсів. Саме таким чином обґрунтували закритість своєї групи у мережі «Однокласники» представники харківського клубу вишивки «Успіх» [9].

Інтернет створює простір і для майстрів/майстринь вишивки, які займаються як продажем власних виробів, так і пошуком працевлаштування. Створення власного блогу, Інтернет-магазину або долучення до існуючих служб у Мережі підвищує можливості реалізувати свою продукцію, створивши собі ім'я, знайшовши покупців серед відвідувачів блогу. У розумінні самих майстрів відгуки і коментарі допомагають скеровувати власну творчість, орієнтуючись на оцінки інших вишивальниць і потенційних покупців. Варто зауважити, що продаж виробів народних майстрів за допомогою Мережі визнається важливим для здійснення стратегії зростання і розвитку народних промислів Нунавуту в Канаді. Адже це дає прямий вихід на індивідуальних покупців, галереї та роздрібні мережі і змогу досягти найкращої ціни за власні вироби та отримати вищий прибуток. Зусилля влади у підтримці майстрів спрямовуються серед іншого і на те, щоб навчити їх торгівлі власними виробами через Інтернет-магазин [12]. Цей досвід вважаємо гідним наслідування і в українських реаліях Проте нині майстрині Харкова, які займаються вишивкою як прибутковою справою, освоюють Інтернет простір без підтримки центральної або місцевої влади.

На основі свідчень, отриманих від респондентів [1] і дописувачів на форумах, варто відзначити, що значна частина майстринь купує необхідні матеріали безпосередньо або за замовленням у міських торговельних закладах. Водночас пошук і отримання відсутніх у місцевих й Інтернет-магазинах ниток і схем для вишивки також може здійснюватися через Мережу, до того ж як на оплатній, так і на безоплатній основі, шляхом обміну чи дарування. Безкоштовні схеми для вишивки, журнали і книги на тематичних сайтах й індивідуальних блогах, в електронних бібліотеках і файлообмінних серверах [4] заступають менш доступні або зовсім недоступні останнє десятиліття в Харкові закордонні і вітчизняні журнали, а також складають альтернативу готовим наборам для вишивання [1; 2; 11]. Майстрині здійснюють інтенсивний і постійний обмін інформацією про наявні у Мережі корисні матеріали. Вони створюють колекції вирізок і копій з періодичних видань, тематичних книг у своїх домашніх бібліотеках, а також формують відповідні інформаційні зібрання і спеціальні програми в електронному вигляді на домашніх персональних комп'ютерах.

Зауважимо безпосередній вплив комп'ютерних технологій і мережі Інтернет на процес творення вишитих картин. Розповсюдження готових схем для вишивання і комп'ютерних програм, за допомогою яких їх можна створити з будь-якого цифрового зображення, дає більшу свободу майстрині у виборі теми своїх майбутніх творів і в розробці схеми. Так, популярними серед вишивальниць хрестом є програми «Pattern Maker» та «PC Stitch». Слід відзначити, що лише частина майстринь безпосередньо використовує комп'ютерне моделювання схем для вишивки. Однак

доступні нині інформаційно-комунікаційні технології уможливають поступове освоєння навичок використання таких програм, взаємне навчання і допомогу для використання відповідних програм. На сторінках форумів і персональних сайтів здійснюється активний обмін схемами авторської розробки і фірмовими схемами [10].

Активна участь на тематичних форумах і групах в соціальних мережах, ведення власного Інтернет-блогу, зустрічі дописувачів на «форумках» сприяють утвердженню особливої ідентичності вишивальниці. Так, важливе місце серед записів займають роздуми про вишивку як шлях творчої самореалізації, висловлення власної індивідуальності, як спосіб долучитися до світу добра і краси. Водночас в уявленнях харківських вишивальниць їхня творчість має традиційне коріння, є продовженням справи бабусь і прабабусь. Навіть техніки вишивки хрестиком занурюються ними у глиб століть. Показовим є відзначення учасницями одного з харківських об'єднань вишивки дня святої Параскеви П'ятниці як їхнього свята, свята вишивальниць, про що, зокрема, свідчить приурочений до 10 листопада запис на сторінці групи [9].

Висновки. Сучасні вишивальниці у Харкові використовують ресурси мережі Інтернет як засіб віртуальної і реальної комунікації між зацікавленими у мистецтві вишивки людьми. Інтернет-сайти, e-mail, блоги, форуми, групи в соціальних мережах, файлові сховища є потужними інструментами обміну знаннями про техніки й прийоми вишивання, власності і якості матеріалів для нього, проведення конкурсів і виставок. Мережеві служби залучаються до придбання необхідних для вишивки матеріалів і продажу готових робіт. Вони сприяють презентації власних досягнень, творенню індивідуального іміджу і колективної ідентичності вишивальниці. Для об'єднань майстрів вишивки служби Інтернету розширюють організаційні можливості, підвищують значимість діяльності вишивальниць, популяризують її. Результатом дослідження є також укладання питальника про застосування Інтернет-технологій у творчості майстринь вишивки.

Проведена робота показала, що ресурси мережі Інтернет є самостійним важливим джерелом для дослідника сучасного декоративно-ужиткового мистецтва. Перспективними напрямками подальших наукових розробок є вивчення кількісних показників рівня залучення окремих Інтернет-технологій у творчість сучасних майстрів вишивки та інших видів декоративно-ужиткового мистецтва.

Список літератури: 1. Андрієнко Олена Володимирівна, 1968 р. н., записано в м. Харків 10.11.2014; Павлова Жанна Миколаївна, 1964 р. н., записано в м. Харків 15.11.2014. 2. Закриття виставки «Пори року» харківського клубу вишивки «Успіх» в Науково-технічній бібліотеці НТУ «ХП», записано в м. Харків 29.10.2014. 3. Кастельс М. Галактика Інтернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / Мануэль Кастельс /

Пер. с англ. А. Матвеева. – Екатеринбург: У -Фактория, 2004. – 328 с. **4.** Книги з української вишивки та традиційного одягу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ex.ua/5269518>. – Назва з екрана. **5.** Мустафаева Э. И. Значение интернет-развлечений в современном мире / Э. И. Мустафаева, Р. Т. Фазылова // Культура народов Причерноморья. — 2012. — № 225. — С. 48–50. **6.** Небдай В. Интернет як нова технологія передачі інформації / В. Небдай // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – Вип.16. – Київ; Миколаїв : Укр. центр політ. менеджменту, 2009. – С. 274-281. **7.** Новые конкурсы в 2014 году: обсуждения, предложения, вопросы и ответы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stitchua.com/forum/index.php>. – Название с экрана. **8.** Сидоров М. Интернет як засіб соціальної комунікації і соціального впливу / Микола Сидоров, Дмитро Табаков // Політичний менеджмент. – 2008. – № 4. – С. 119–125. **9.** «Успех» – харьковский клуб вышивки [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.odnoklassniki.ru/uspekhkhar> – Название с экрана. **10.** Хвастушки – подфорумы, Харьков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.stitchua.com/forum/index.php?showforum=35>; <http://www.stitchua.com/forum/lofiversion/index.php/t716.html> – Название с экрана. **11.** Contemporary Online Fine Art Gallery and Handmade Fine Crafts Internet Galleries for Artists. Juried OnLine Arts Festival [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jolaf.com>. – Title from the screen. **12.** Sanaugait: A Strategy for Growth in Nunavut's Arts and Crafts Sector [Electronic resource]. – Nunavut, Pangnirturg: Department of Economic Development and Transportation, 2013. – 36 p. – Mode of access: http://www.authenticnunavut.com/apps/UPLOADS/fck/file/Sanaugait_eng.pdf. – Title from the screen.

Bibliography (transliterated): **1.** Andriyenko, Olena Volodymyrivna, 1968 r. n., zapysano v m. Kharkiv 10.11.2014; Pavlova, Zhanna Mykolayivna, 1964 r. n., zapysano v m. Kharkiv 15.11.2014. **2.** Zakryttya vystavky «Pory roku» kharkivs'koho klubu vyshyvky «Uspikh» v Naukovo-tekhnichniy bibliotetsi NTU «KhPI», zapysano v m. Kharkiv 29.10.2014. **3.** Kastel's, M. *Galaktika Internet: Razmyshleniya ob Internete, biznese i obshhestve*. Yekaterinburg: U-Faktorija, 2004. Print. **4.** "Knyhy z ukrayins'koyi vyshyvky ta tradytsiynoho od-yahu". *Portal Ex.ua*. Web. 25 November 2014 <<http://www.ex.ua/5269518>>. **5.** Mustafaeva, Je. I. "Znachenie internet-razvlechenij v sovremennom mire." *Kul'tura narodov Prichernomor'ja* No 225 (2012). 48–50. Print. **6.** Nebday, V. "Internet yak nova tekhnolohiya peredachi informatsiyi." *Suchasna ukrayins'ka polityka: Polityky i politolohy pro neyi*. Kyiv; Mykolaiv : Ukr. tsentr polit. menedzhmentu 16 (2009): 274–281. Print. **7.** "Novye konkursy v 2014 godu: obsuzhdeniya, predlozheniya, voprosy i otvety." *Vse provyshyvku*. Web. 26 November 2014 <<http://www.stitchua.com/forum/index.php>>. **8.** Sydorov, Mykola, and Dmytro Tabakov. "Internet yak zasib sotsial'noyi komunikatsiyi i sotsial'noho vplyvu." *Politychnyy menedzhment* No. 4 (2008): 119–125. Print. **9.** «Uspeh» – har'kovskij klub vyshivki [Jelektronnyj re-surs]. – Rezhim dostupa: <http://www.odnoklassniki.ru/uspekhkhar> – Nazvanie s jekrana. **10.** "Hvastushki – Podforumy." *Har'kov Forum*. Web. 23 November 2014 <<http://www.stitchua.com/forum/index.php?showforum=35>><<http://www.stitchua.com/forum/lofiversion/index.php/t716.html>>. **11.** "Contemporary Online Fine Art Gallery and Handmade Fine Crafts Internet Galleries for Artists." *Juried OnLine Arts Festival*. Web. 20 November 2014 <<http://www.jolaf.com>>. **12.** "Sanaugait: A Strategy for Growth in Nunavut's Arts and Crafts Sector." *Nunavut, Pangnirturg: Department of Economic Development and Transportation*, 2013. Web. 21 November 2014 <http://www.authenticnunavut.com/apps/UPLOADS/fck/file/Sanaugait_eng.pdf>.

Надійшла (received) 09.12.2014.

М. М. МІЩЕНКО, канд. філос. наук, доц., НТУ «ХПІ»

НА ШЛЯХУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ: РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА ДУХОВНОГО СВІТУ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ

У статті пропонується аналіз релігійної складової суспільного життя українців на рубежі ХХ–ХХІ ст. Акцентується увага на процесах секуляризації та їх негативних наслідках, особливо в сфері духовності та моралі. На зміну християнським нормам, які співзвучні з загальнолюдськими цінностями, приходять категорії користі, практицизму та індивідуалізації. Актуалізація дослідження даних питань пов'язана з потребою національного духовного відродження України та залученням тих духовних засад, що тисячоліття слугували фундаментом української духовності та культури. Національне відродження передбачає звернення до кращих зразків духовності і моральності, традицій і обрядів, витоки яких сягають християнської історії Київської Русі.

Ключові слова: релігія, церква, секуляризація, духовність, культура, етика, національне відродження.

Вступ. Отримання незалежності для України стало можливістю для всебічного розвитку нації з залученням національної культури та історії, духовного та інтелектуального потенціалу. Нове українське суспільство потребувало переоцінки тоталітарних цінностей та створення нових. Саме цим визначається важливість вивчення духовно-релігійної сфери України, адже перехідний стан в духовній площині позначився не просто руйнацією старих координат, а духовним вакуумом через втрату світоглядних орієнтирів. «"Релігійне навернення" відбувається на тлі (чи завдяки?) занепаду так званих "великих ідеологій", що панували над свідомістю мільйонів у минулому і позаминулому століттях, величезних демографічних зсувів, які... надають релігії особливої значущості...» [2, с. 8]. Ситуація ускладнилася загальними процесами секуляризації. Секуляризація має пряме відношення до культури, зокрема, з'являється все більше людей, що не потребують релігійної інтерпретації світу; разом з цим диференціюються погляди на світ, плюралізується культура. Традиційні релігійні символи та цінності втрачають здатність виконувати функції об'єднання суспільства, створення загального універсуму та скеровувати життєвий шлях людини. Питання, актуальні сьогодні, стосуються широкого спектру моральних: чи здатна світська мораль вирішувати проблеми буття, якщо релігійна є недієвою? Чи не є наслідком втрати релігійних цінностей суспільна криза, втрата смислу та дезорієнтація людей? Чи не слід сьогодні шукати причини аморальності та кризи культури у втраті віри людини в Божественний промисел та порядок? Чи

© М. М. Міщенко, 2014

можливе національне відродження України в ХХІ столітті саме з залученням традиційної релігійної духовності?

Аналіз останніх досліджень та літератури. До теми сучасного релігійного стану України звертаються дослідники О. Волинець, О. Огірко, Р. Пасічний, А. Богуш, О. Чорноморець, В. Кочергін, О. Кудаєр, О. Ігнатуша, О. Саган та ін. В сучасних дослідженнях виходять фундаментальні праці, як Віктора Єленського «Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця ХХ–поч. ХХІ ст.». Заслуговує на увагу й колективна монографія «Актуальні питання релігієзнавчої та богословської думки» (2010, м. Чернівці). З періодики – журнал «Релігієзнавчі нариси» та огляди релігієзнавчих тем в «Філософській думці». Деякі дослідження торкаються вже зовсім недавніх подій в Україні. Так, у Львові на Форумі видавців в 2014 р. була представлена книга, що ілюструє роль церкви та віри на Майдані під час Революції Гідності («Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка»). Актуальними залишаються й класичні дослідження з теми релігійності України: С. Томашівського, В. Липинського, І. Огієнка, А. Річинського, М. Грушевського. Про постійний інтерес до питань віри та релігії свідчать наукові конференції, що відбуваються в Україні, як, наприклад, І Всеукраїнська конференція «Майбутнє богослов'я в Україні» в Інституті релігійних наук у Києві (2009). Міжвузівський семінар «Філософія і релігія в пошуках духовних пріоритетів сучасного світу» у Харкові (2013), Всеукраїнський науково-практичний семінар «Біблійна історія та християнська етика» в м. Полтава (2013) тощо.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є визначення релігійних підвалин української духовності, що історично слугували для українського народу орієнтирами розвитку, формування національної ідентичності та міжлюдських стосунків. Виходячи з мети, завданнями роботи є: 1) охарактеризувати сучасний стан релігійного життя в Україні; 2) звернутися до засад традиційної української релігійності, філософсько-релігійної думки доби Середньовіччя зокрема. В підсумку виявити зв'язок між етикою релігійною, світською та роллю релігійного фактора в національному становленні країни.

Основні результати дослідження. Українське національне відродження передбачає звернення до кращих зразків духовності і моральності, традицій та обрядів, в основі яких лежить християнська релігія. Важливим фактором створення української державності є релігійні засади, які протягом століть визначали українську духовність. Не зважаючи на секуляризацію, значення цих релігійних засад є досить вагомим, поєднуючи в собі звернення до національних джерел. Основи цього були закладені ще в період становлення християнства на слов'янських землях.

Існує певна духовна структура, що формувалася на Україні більш ніж тисячоліття. Радикальні зміни в духовній площині пов'язані з при-

ходом на Русь християнства, що стимулювало небувалий підйом письменства, мистецтва, культури. Становлення культури Київської Русі на пряму пов'язане з формуванням цінностей та нового світогляду на основі християнських ідеалів. Про це свідчать літературні пам'ятки періоду Київської Русі, автори яких в своїх творах фіксують моральні принципи того часу та підкреслюють їх християнську основу. Аналіз літературних творів дозволяє констатувати, що для свідомості Київської Русі характерно акцентування ролі і значенні відчуттів і волі в діяльності людини, яка йде шляхом самовдосконалення. Ідеалом стає моральне існування, процес самовдосконалення отримує сенс становлення, розвитку Духу. Особистість орієнтується на нього в організації своєї діяльності, він стає втіленням абсолютних цінностей, співвідноситься з поняттями абсолютного добра та досконалості.

Проблемам моралі присвячений «Ізборник 1076 р.». Цей твір, підписаний автором як Іоанн, є відбірками та переписами з різних книг, що формують загальний текст морального змісту. Мета створення збірки – сприяння духовному зросту людей, пояснення основних питань щодо буття людини. За формою викладення текст нагадує підручник, що має за мету етичне виховання. Не випадково «Ізборник» починається наголосом на важливості просвіти та розуміння книг: «Гляди, в чім початок добрих діл – поучення святих книг. І сими, братове, подвигнімся на шлях життя, на діла їх; і навчаймося ненастанно книжних словес, творячи волю їх, як вони велять, щоб і ми стали гідні вічного життя на віки» [3].

Лука Жидята, проповідник, котрий жив в XI ст. (?–1059), як і Іларіон Київський, належав до книжників князя Ярослава Мудрого, турбувався про книжну просвіту, підтримував культурну політику князя. Єдиний твір, який дійшов до нас – «Повчення до братії» (бл. 1036 р.). В цьому творі йдеться і про символ віри, і необхідність виконання основних обов'язків християнина по відношенню до Бога, інших людей. Це – головні християнські заповіді, що ґрунтуються на десяти заповідях Мойсея та Євангелії. Лука намагається викласти простою і зрозумілою для кожного мовою найголовніші християнські принципи, котрими повинна керуватися кожна віруюча людина. Цей твір – приклад етичної проповіді, коли християнство ще тільки утверджувалося на Русі і поступово формувалася новий світогляд.

Глибокий гуманітарний, філософський зміст має «Повчання» (написане приблизно 1117 р.) князя Володимира Мономаха (1053–1125): на основі релігії як засобу духовно-практичного світу він виводить низку моральних цінностей. Цей твір – не лише зведення високих моральних правил, а й скерування до дії, втілення в життя, тому цей твір часто називають «духовною конституцією». В «Повчанні» представлені проблеми суспільні, державні, особисті у вигляді звернень до дітей власних та до

прийдешніх поколінь. Моральні положення твору є значимими і в сьогоднішні дні, йдеться про милосердя, повагу старших і благочестя, справедливе ставлення до оточуючих, самовдосконалення та навчання. Ці етичні положення мають витoki в релігії: «...Діти мої, зрозумійте, який до тебе чоловіколюбивий Бог милостивий і премилостивий. Ми, люди, грішні і смертні, і якщо нам хтось зло робить, то хочемо зітерти його і кров його пролити негайно; а Господь наш, володіючи і життям і смертю, безмірні гріхи наші терпить і аж до кінця життя нашого. ...Господь наш показав нам, як ворогів перемагати, як трьома добрими ділами позбуватися від них і перемагати їх: покаанням, сльозами і милостинею» [8].

Серед етичної думки Київської Русі особливе місце займає «Слово про закон і благодать» митрополита Київського Іларіона (990 – 1088), написане між 1037 і 1050 рр. В своєму творі Іларіон підкреслює історичне наслідування та подолання обмеженості «Закону», що був лише у іудей і поширення серед інших народів не отримав (йдеться про іудейську релігію), – християнством, що поширилося по всій землі, стало надбанням всього людства. Його автор називає «Благодаттю» – універсальною, всеоб'ємлюючою істиною, що заснована на моральних принципах та ідеалах. Будь-який християнин може стати сином та причасником Бога, отже, жорстке регламентування поведінки людини «Законом» неминуче змінюється вільним вибором моральних норм. Оптимізм, гуманність, впевненість в цінності людського життя – пронизують твір Іларіона.

Введення на Русі християнства спричинило суттєві ментальні зміни. З повним правом можна говорити про зміну світоглядних орієнтирів, ціннісних переваг, принципово міняються традиційні моральні цінності русичів. Мудрість Київської Русі була перш за все філософією людини, що бачила своїм завданням навчання людей в тому, як їм наблизитися до ідеалу, вподобитися Богу. Отже, формується зовсім інше, суттєво відмінне від язичницького світосприйняття, пройняте високими етичними та моральними ідеалами у дусі християнства, що знайшло своє відображення в літературі цієї доби. Ці твори сприяли гуманізації суспільства, його соціальній гармонізації, стверджували у поведінці людей принципи моралі та етики, звернення до яких є актуальним сьогодні – і в сенсі пошуків етичних першооснов нашого суспільства, дослідження тих релігійно-етичних норм, що створили свого часу фундамент слов'янської духовності, і в сенсі їх відродження, зважаючи на їх універсальне людське значення та кризу духовності сьогодення.

Звернення до релігії сьогодні – це, перш за все, це звернення до моральних норм, яких сьогодні не вистачає суспільству. Християнську мораль, яка довгий час слугувала фундаментом світогляду, можна визначити як систему моральних уявлень, понять, норм, відчуттів, що пов'язані з положеннями християнського віровчення. Норми та правила моралі скеровують поведінку, регулюють взаємовідносини між людьми

– і в сім'ї, і в суспільстві. Християнські заповіді є загальнолюдськими за їх моральним значенням та оперують універсальними поняттями етики як життя, свобода, реалізація, людяність та гуманізм. Християнський світогляд сформував особливу систему етику любові, фундатором якої є Ісус Христос [1, с. 279]. Любов до ближнього – одна з важливіших заповідей християнської релігії, що регулює земне буття людини, виходячи з положення, що кожна людина – це творіння Бога. Звідси етичні принципи людських взаємовідносин одна з одною. Концепт любові нерозривно пов'язаний з іншими поняттям – свободи та вільного вибору (етика звернена до кожної людини і кожному пропонує власний вільний, самостійний вибір буття – слідуючи слову Божому, чи проти нього). З ідеї любові до Бога та інших людей пояснюється така чеснота як милосердя, котре передбачає пробачення образ, здатність до співчуття, взаємодопомоги. На відміну від світської, християнська етика – це не лише система теоретичних принципів, скільки спосіб життя, що властивий віруючим християнам. Найважливіша риса християнської моралі – нерозривний зв'язок з призначенням людини і смыслом його життя. Смысл полягає в спасінні душі кожної людини. Християнство не знає автономної етики, не пов'язаної з внутрішнім життям християнина. Унікальність християнської етики міститься також в її універсальному характері – вона не обмежена християнським суспільством, а виступає загальнолюдською мораллю, значимою для всіх культур та народів.

Радикальний процес секуляризації, який можна позначити як «смерть Бога», обертається для культури іншою проблемою – «смертю людини», а саме моральним занепадом та втратою світоглядних орієнтирів. В суспільній сфері, позбавленій релігійної основи, моральних приписів та заповідей, діють інші категорії – користі, вигоди, достатку. Як наслідок – розпад міжособистісних відносин, відношення до іншої людини як засобу, а не мети.

Релігія за своєю суттю призначена стверджувати вищі ідеали та цінності, надавати моральні орієнтири, що особливо необхідні людині в сучасному світі, наповненому інформацією та скерованому глобалізаційними процесами. Зустрічна тенденція секуляризації, що сьогодні умовно позначається як десекуляризація, міститься в відродженні релігії, формуванні нових культів та поверненні до релігійних моральних засад буття. Причиною цього є ускладнення життя, пошук стабільності та нових смислових координат, що втрачає людина наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Разом з тим, подолання секуляризаційних процесів десекуляризацією – це не повернення до минулої влади релігії, а вихід на новий рівень, де релігія отримує новий статус та нові функції, основні з яких – це формування морального виміру буття людей та регулювання суспільних взаємовідносин, а також смислове наповнення людського існування. Десекуляризація

та як її наслідок формування нової постсекулярної доби бачиться як корпус нових філософських та теологічних ідей, які дозволяють поєднувати людині в своєму світогляді сакральне та світське без конфліктності в розумінні світу та антропології. Умовне позначення цих процесів – «релігійний модернізм», що є реакцією релігії на зміни в сьогоденні. В процесі цієї модернізації оновлюються різні елементи релігійного комплексу: віровчення, культ, релігійні структури. Звідси намагання орієнтувати релігію та теологію на діалог з наукою, світською культурою, зважаючи на актуальні проблеми сучасності (як низький рівень духовності та слабкість етичних констант) та глобальних проблем людства.

Кризу національної ідентичності в Україні можна пов'язати з відсутністю релігійно-духовних засад в суспільстві, порушенням фундаментальних традицій і ціннісних орієнтацій духовного розвитку народу. Якщо в ХХ та ХХІ століттях говоримо про секуляризацію суспільства і культури, то можна стверджувати і про секуляризацію людської свідомості, що проявляється як у відриві від релігії, так і від національної духовності, а для України ця духовність історично тісно переплетена з християнством. Витоки її – в духовних пошуках Київської Русі; той же релігійний чинник залишається важливим фактором існування української ідеї в часи Ренесансу (під час боротьби з полонізацією та окатоличенням) та Нового часу (існування козацької держави). Релігійний елемент стає складовою ідеї соборності в Новітні часи: згуртування, відновлення єдності українського народу, українська національна ідея, що поєднані з християнськими засадами українського суспільства є центральними для «Книги буття українського народу» Кирило-Мефодійського товариства ХІХ столітті. Соборність, таким чином, це не лише державне, політичне єднання народу, а й духовне, чого, на жаль, не сталося в ХХІ столітті. На сьогодні гострою залишається не лише можливість відновлення духовного зв'язку поколінь, а і проблема соборності української православної церкви, що покликана виступати елементом духовної єдності суспільства та відстоювати пріоритет національних інтересів у духовно-релігійній сфері.

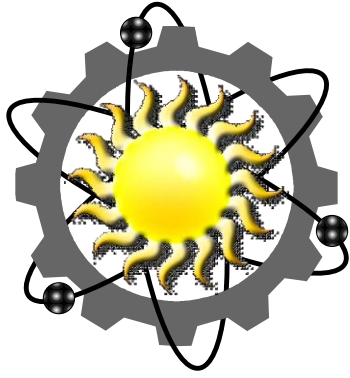
Висновки. У ХХІ столітті принцип відокремлення церкви від держави – це демократична засада взаємовідносин держави та релігії, релігійних організацій та гарантія свободи совісті. Сьогодні віросповідання є особистісним виміром, а не суспільним, формується поза церковна реальність, коли віра не потребує звернення до церковної організації, залишаючись особистісною справою. Разом з тим, національні інтереси України полягають в усвідомленні умов для консолідації народу на загальнонаціональних підвалинах, одним з елементів чого і є релігія, відродження історико-культурної спадщини, збереження і закріплення духовно-релігійної ідентичності як основи народу. Відродження національної духовності вимагає формування власної глибинної системи духовно-релігійної орієнта-

ції, україноцентристської моделі світу. Аналогічно з внутрішнім світом окремої людини, так само і нація має самоусвідомлюватися і мати власні структури вірувань, звичаїв, ціннісних орієнтацій, – а вони формуються тривалий час на історичному досвіді. Релігія може виступати як чинник єднання нації, і справа навіть не в особистісному вимірі віри, причетності до нових релігійних рухів чи наочній демонстрації свого віросповідання, а в відчутті приналежності до великого пласту духовності, створеного нашими предками, відчуття єдиної системи цінностей.

Список літератури: 1. *Аверинцев Сергей*. Собрание починений. София-Логос. Словарь / *Сергей Аверинцев*. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 912 с. 2. *Єленський В.* Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття. / *В.Єленський*. – Львів : Видавництво Українського католицького університету, 2013. – 504 с. 3. *Ізборник Святослава 1076 року* [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/oldukr2/oldukr58.htm>. 4. *Иларион*. Слово о Законе и Благодати / Сост., вступ. ст., пер. В.Я. Дерягина. – М. : Столица, Скрипторий, 1994. – 146 с. 5. *Крицак І. В.* Ідеологічні передумови формування державно-церковних відносин в умовах розбудови української державності / *І. В. Крицак* // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 515–524. 6. *Лука Жидята*. Повчання архієпископа Луки до братії / Жидята Лука // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – К., 2001. – Том I. – С. 221–223. 7. *Повесть временных лет* / Пер. с древнерусского Д. С. Лихачева, О. В. Творогова. – СПб.: Вита Нова, 2012. – 512 с. 8. *Повчання [Володимира Мономаха за Лаврентіївським списком]* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>.

Bibliography (transliterated): 1. *Averyntsev, Serhey*. *Sobranie pochynenyu*. Sofyya-Lohos. Slovar. Kyiv: DUKH I LITERA, 2006. Print. 2. *Yelensky, V.* *Velyke povernennya: relihiya u hlobal'niy politytsi ta mizhnarodnykh vidnosynakh kintsya XX – pochatku XXI stolittya*. Lviv: Vydavnytstvo Ukrayinskoho katolytskoho universytetu, 2013. Print. 3. "Izbornyk Svyatoslava 1076 roku" *Izbornyk*. Web. 10 December 2014 <<http://izbornyk.org.ua/oldukr2/oldukr58.htm>>. 4. *Ylaryon*. *Slovo o Zakone y Blahodaty*. Ed. V. Ya. Deryahyna. Moscow: Stolytsa, Skryptoryy, 1994. Print. 5. *Kritsak, I. V.* "Ideolohichni peredumovy formuvannya derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v umovakh rozbudovy ukrayinskoyi derzhavnosti." *Forum prava*. No. 1. 2013. 515–524. Print. 6. *Luka Zhydyata*. "Povchannya arkhiepyskopa Luky do bratiyi." *Tysyacha rokiv ukrayins'koyi suspil'no-politychnoyi dumky*. Vol. 1. Kyiv. 2001. 221–223. Print. 7. *Povest vremennykh let*. Translated by D. S. Lykhacheva, O. V. Tvorohova. Saint Petersburg: Vyta Nova, 2012. Print. 8. "Povchannya [Volodymyra Monomakha za Lavrentiyivskym spyskom]." *Litopys*. Web. 10 December 2014 <<http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm>>.

Надійшла (received) 12.12.2014.



ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 001:1

І. В. ВЛАДЛЕНОВА, д-р філос. наук, проф., НТУ «ХПІ»

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ВИКЛИКИ ТА РИЗИКИ

У статті аналізуються ризики, до яких приводять технології, розглядається феномен технізації людської природи, що провокує трансформовану самосвідомість, трансформацію етичних цінностей. Можливо також використання біологічних компонентів для оптимізації технічних процесів (виділення з біологічного середовища і переведення в технічну систему). У такому разі кардинально зміняться уявлення про природу тілесності. Проблема трансформації соціальної природи людини актуалізується у зв'язку з необмеженими можливостями маніпуляції при широкому використанні високих технологій в суспільстві.

Ключові слова: високі технології, ідентичність, природа людини, етичні цінності.

Вступ. Роль науки та техніки в суспільстві складно переоцінити. Фундаментальні дослідження на перетині різних дисциплін від фізики до біології відкривають практично необмежені перспективи для цілеспрямованого використання досягнень наук у всіх сферах життєдіяльності людини. Сучасний етап науково-технічного прогресу характеризується революційними змінами, які каталізуються розвитком нанотехнологій. Розвиток новітніх технологій пов'язано з розширенням практичної сфери вживання результатів науки й обумовлено соціально-економічними потребами. Проте надмірне захоплення новітніми розробками в галузі високих технологій може привести до кардинальних змін природи людини.

Досконально невідомо, чи вирішать високі технології глобальні проблеми сучасності? Глобальні проблеми є єдиними, і водночас, динамічними, бо через розвиток науки й техніки виникають нові проблеми, а

© І. В. Владленова, 2014

колишні у мірі їх вирішення зникають. Мова йде не лише про економічні проблеми, але і проблеми морально-етичні. Духовно-моральною основою появи глобальних проблем сучасності є широке поширення ідеології споживача. Ідея перетворення світу і підпорядкування споживчого відношення людини до природи є домінантою в культурі техногенної цивілізації. Чи станеться у майбутньому зміна ідеології? У якому напрямі мають змінитися життєві стратегії людства? Що буде з традиційними суспільствами, які характеризуються сповільненими темпами соціальних змін? Як вирішити проблему збереження людської особи в умовах зростаючих процесів відчуження, які ведуть до антропологічної кризи? На всі ці питання нема однозначних відповідей, а час, необхідний, щоб перейти від припущень та філософських концепцій до реальності, дуже важко піддається кількісній оцінці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу високих технологій, вивченням динаміки взаємодій людини, науки, суспільства, техніки займаються В. С. Лук'янець, М. М. Кисельов, В. С. Стьопин, М. С. Розов, О. А. Жукова, Т. Г. Лешкевич і ін. Філософським проблемам, які актуалізуються з розвитком і впровадженням нанотехнологій, присвячені роботи М. В. Лебедева, С. Романовського, П. Л. Карабущенко. Аксіологічним аспектом впливу високих технологій на світобачення людини займаються І. В. Пустовалова, Е. Г. Юдін, Б. Г. Кузнецов, І. Т. Фролів.

Дослідження в межах багатьох наук від філософії, соціології до когнітології вказують на формування нової інформаційно-технологічної парадигми, яка визначається через NBIC-конвергенцію (по перших буквах предметних галузей: N – «нано»; B – «біо»; I – «інфо»; C – «когно»). Тому для розуміння суті високих технологій необхідний цілісний розгляд нанонауки та нанотехнологій у межах загального процесу становлення конвергентних технологій (мається на увазі процес становлення синтезу інформаційних технологій, біотехнологій, нанотехнологій і когнітивної науки. NBIC-конвергенція – процес, в якому нанотехнології грають роль своєрідного каталізатора) [1].

Саме у філософських дослідженнях високих технологій акцент робиться на потенційних небезпеках, які таять у собі новітні досягнення науки, робляться прогнози про те, як зміниться світогляд, природа людини в контексті розвитку високих технологій, вивчається аксіологічна проблематика. Саме тому в Україні стало традицією проводити міжнародні конгреси з біоетики. Ці конгреси сприятимуть втіленню в життя Конвенції Ради Європи «Про права людини і біомедицину», «Загальної декларації про біоетику і права людини» ЮНЕСКО, подальшому удосконаленню законодавства України в галузі біоетики, нанотехнологій,

здійсненню допомоги в проведенні досліджень у галузі природничих наук з дотриманням етичних норм і правил, поширенню викладання біоетики в учбових закладах, відкритості діяльності наукових та медичних закладів, захисту прав та гідності людини з огляду на застосування сучасних досягнень біології і медицини [4]. Ці конгреси з біоетики підтвердили важливість, актуальність і необхідність здійснення роботи в галузі біоетики в Україні [5].

Серед зарубіжних досліджень необхідно виділити роботи Жана Карло Дегальдо-Рамоса, Михаеля Вегді, Йоахіма Шуммера, Девіса Байрада, Каміли Кьйолберг, Ферна Віксона, в яких виявлені соціальні та етичні аспекти новітніх розробок в науці, у тому числі, нанотехнологій. Безумовно, заслуговують на увагу роботи німецького філософа і соціолога Ю. Габермаса, де він аналізує проблему природи людини з точки зору підпорядкування нею навколишньої дійсності й ролі високих технологій в цьому процесі. Ю. Габермас відмічає важливу роль філософії в осмисленні цих процесів, оскільки філософія, хоч і не може вивчати світ таким, яким він має бути, але в її поняттях рефлексується дійсність, яка вона є [7].

Матеріали та результати дослідження. Отже, що ж таке високі технології? Не дивлячись на те, що це поняття використовується всюди, його значення недостатньо визначене. Високі технології – нові та прогресивні технології сучасності, а також сукупність інформації, знань, досвіду, матеріальних засобів при розробці, створенні та виробництві нової продукції та процесів у будь-якій галузі економіки, що мають характеристики вищого світового рівня.

У цілому, в поняття високі технології включають: біотехнологія, інформаційні технології, нанотехнології [3]. Біотехнологія – це сфера науки та виробництва, яка займається біооб'єктами та біопроцесами на молекулярному та клітинному рівнях. По суті, це наука про генно-інженерні та клітинні методи та технології створення та використання генетично трансформованих біологічних об'єктів (основні завдання біотехнології: розшифровка генів людини, тварин, рослин, генна інженерія, моніторинг довкілля, утилізація відходів, зберігання та переробка сільгоспродукції, діагностика та лікування хвороб, управління спадковістю та життєдіяльністю тварин, рослин і мікроорганізмів, створення організмів з новими корисними для людини властивостями, які раніше не спостерігалися в природі) [2]. Інформаційні технології – це комплекс взаємозв'язаних дисциплін, що вивчають методи ефективної організації праці людей, зайнятих обробкою і зберіганням інформації. Під інформаційними технолгіями також розуміють обчислювальну

техніку, методи організації і взаємодії з людьми й виробничим устаткуванням. Слід відзначити, що починаючи з напівпровідникових технологій, робототехники до альтернативної енергетики, оборонної технології і біотехнології використовується нанотехнологія. Тому нанотехнологію необхідно розглядати не лише як міждисциплінарний фундамент високих технологій, але й як надгалузевий фундамент для розвитку всіх без виключення галузей нової наукомісткої економіки постіндустріального суспільства. Безумовно, специфічні межі високих технологій детальніше можна проаналізувати в контексті їх дії на природу людини, суспільство та на їх безпосередніх якостях, таких, як: висока наукоємність, висока швидкість впровадження та ротації, структурна перебудова економіки, зміна процесів організації виробництва і методів управління та ряд інших [3].

Впровадження високих технологій може мати дуже катастрофічні наслідки. Наприклад, існує проблема генномодифікованих продуктів, яка полягає в тому, що вони були виведені на ринок, не пройшовши всебічних глибоких досліджень. З одного боку, немає достатніх доказів того, що продукти генної інженерії абсолютно нешкідливі. З іншого боку, немає однозначних доказів їх безпеки. Чужорідні гени з генномодифікованих продуктів в принципі, потрапляючи в організм людини, можуть викликати мутації. У такому разі, актуалізується проблема глибинної трансформації біологічної суті людини.

Небезпека втрати ідентичності – це одна з інших проблем, яка гостро стоятиме перед людиною майбутнього. В самому загальному розумінні феномен ідентичності розкривається в усвідомленні людиною самої себе, яке дозволяє їй визначити своє місце в соціокультурному просторі та вільно орієнтуватися в оточуючому світі. Необхідність в ідентичності покликана тим, що кожна людина потребує упорядкованості своєї життєдіяльності. Ідентичність можна розуміти, як суб'єктивне почуття відповідності собі, усвідомлення своєї природи за ставленням до оточуючого світу. Людина, яка усвідомлює себе саму, наділена певною свободою, відповідальністю. Втручання в людську природу відіб'ється на сприйнятті себе як особи, спотворить уявлення про усвідомлення свого існування в часі та просторі. Станеться трансформація цілеспрямованості та свідомості власного життя, самовизначення, що включає вибір цінностей і переконань, яким людина слідує в житті.

Ю. Габермас вважає, що питання ідентичності (як нам слід розуміти самих себе, хто ми такі і ким хочемо бути?) не мають чіткої відповіді, незалежної від відповідного контексту, тобто немає загальної відповіді на ці питання, яка б стосувалась усіх осіб [7, с.22]. Він також відзначає, що «прогрес біологічних наук і розвиток біотехнології не лише розширюють

відомі можливості діяння, але і дозволяють здійснювати новий тип втручання в людське життя. Те, що раніше було «наявне» як органічна природа і в крайньому випадку можна було «виростити», сьогодні перетворюється на цілеспрямоване втручання» [7, с.13]. Для Ю. Габермаса дуже «тривожним здається факт розмивання кордонів між природою, якою ми є, і органічною оболонкою, якій ми себе наділяємо.

Ф. Фукуяма також з острахом відноситься до спроб зміни людської природи, він відзначає: «хай еволюція діє наосліп, проте вона притримується нещадної логіки адаптації, і в результаті її дії організми виявляються пристосовані до свого середовища» [6, с.143]. Що ж таке людська природа? Згідно з Ф. Фукуямою, це те, що дає нам відчуття моралі, забезпечує нам соціальні навички, необхідні для життя в суспільстві. З впровадженням високих технологій трансформуються основи людського етичного відчуття, які були незмінними з моменту появи людини. Впровадження високих технологій може мати катастрофічні наслідки для природи людини: «наш постлюдський світ може виявитися куди більш ієрархічним і конкурентним, ніж наш сьогоднішній, а тому повним соціальних конфліктів».

Ф. Фукуяма закликає не ставати рабами неминучого технологічного прогресу, якщо цей прогрес не служить гуманним цілям. «Дійсна свобода означає свободу політичної громадськості захищати цінності, які їй всього дорожче, і саме цією свободою ми повинні скористатися сьогодні по відношенню до біотехнологічної революції» [6, с.308]. І дійсно, залишаючись рабами науково-технічного прогресу ми можемо втратити свій людський вигляд, що може привести до відчаю, яке Кьєркегор назвав «відчаєм бути самим собою» в такому стані. У такому разі, наше існування усвідомлюватиметься, як хайдеггірiанське несправжнє буття. У всякому разі, втілення різних фантастичних ідей, які зможуть стати реальністю завдяки високим технологіям, приведе до переосмислення таких понять, як «свідомість», «мислення», «інтелект», «тілесність», «життя», «безсмертя», «сєнс життя».

Проблема трансформації соціальної природи людини актуалізується у зв'язку з необмеженими можливостями маніпуляції при широкому використанні високих технологій в суспільстві. Нові виклики будуть пов'язані з таким невід'ємним правом людини, як право на приватне життя. Високі технології дозволять виробляти необмежений збір інформації, добувати відомості, які являють комерційну цінність, здійснювати контроль, спостереження за людиною, робити вплив Створення нанотехнологічного суспільства змінить наші уявлення про природу соціальності, соціального простору, продуктивних сил і стосунків. Нанотехнологічне суспільство відкриє світ «невидимості». Ця «невидимість» обумовлена існуванням іншого світу за межами можливого виявлення даними

нам природою органами чуття, поставить під сумнів факт соціальної незалежності, можливості до вільнодумства.

З нанотехнологіями ми ніколи не зможемо знати, коли ми знаходимося під спостереженням, а коли ні. Чи є в нашому організмі вбудований в мозок чіп, чи ні? Якщо сучасна людина схильна до політичної маніпуляції, яка має психологічну природу, і якій можна перешкодити, то маніпуляція, заснована на нанотехнологіях може працювати безсвідомо, не залишаючи місця для вибору! Маніпулювання людиною буде одним з найактуальніших тем в нанотехнологічному суспільстві. Маніпуляція зможе прийняти жахливі розміри, а особа, що здійснює маніпулятивну дію, за допомогою вбудованих в мозок чипів, вироблятиме контроль над тим, щоб людина, що є об'єктом впливу, сама визнала б вчинок, що вселявся їй, або спосіб життя, як єдино правильний для себе. Так можна буде створювати ідеальних воїнів, покірних робітників. Такі поняття, як особистість, духовне зростання, самовдосконалення набудуть абсолютно іншого значення. Адже особа формується таким чином, щоб вільно і самостійно вибирати цілі і засоби діяльності та керувати нею, одночасно вдосконалюючи і розвиваючи свої здібності. Людина розвивається не лише за закладеною в неї спадковою програмою і під впливом довкілля, але і залежно від тих факторів, що закладені в її психіці, досвіді, якостях, здібностях. Безумовно, основою, що визначає інтенсивність і напрям розвитку особи, є її потреби, в яких виділяються вищі людські потреби: соціальні, духовні, які є джерелами прогресу людини, потребами вдосконалення. Проте, купіруючи ці потреби, можна отримати інертну масу, що виконує подані їй вказівки. Можливо, що наркоманія і алкоголізм приймуть не менш страхітливі форми, адже буде можливим за допомогою тих же чипів приховано збуджувати у людини певні настрої, не співпадаючі з його актуальними бажаннями, або зухвалу радість і ейфорію, що приведе до появи залежних від чиеїсь волі.

На тлі сірої маси будуть люди, наділені надможливостями, в яких нановолокна, вплетені в м'язову тканину, додадуть їм додаткову силу, а мікросхеми, вбудовані в головний мозок, підсилюватимуть і прискорюватимуть розумову діяльність. Вони будуть наділені суперпам'яттю, навчатися чути ультразвук і бачити в інфрачервоному діапазоні. Безумовно, витримати конкуренцію з такими надвоїнами або надінтелектуалами буде дуже складно (який буде доступ до наноресурсів? Чи будуть вони доступні лише заможним?).

Висновки. Спроби втручання в природу людини втілюють ніцшеанський бунт проти недосконалості і слабкості людини. Проте подібний бунт, кінець кінцем, може привести до руйнування природи людини, а також довкілля. Прагнення використовувати всіляку «техніку втручання» в природу людини, зумовлене бажанням отримати результати, на

які, наприклад, без використання тієї ж генної інженерії, довелося б витрачати багато зусиль і часу.

Список літератури: 1. *Баксанский О. Е.* Нанотехнологии, биомедицина, философия образования в зеркале междисциплинарного контекста / *Баксанский О.Е., Гнатик Е. Н., Кучер Е. Н.* - М. : URSS, 2010. - 224 с. – ISBN 978–5–397–01335–2. 2. *Волова Т. Г.* Биотехнология / *Т. Г. Волова.* – Новосибирск : Изд–во Сибирского отделения Российской Академии наук, 1999. – 252 с. – ISBN 5–7692–0204–1. 3. *Жукова Е. А.* Hi-Tech: динамика взаимодействий науки, общества и технологий : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. филос. наук : спец. «09.00.08» – Философия науки и техники / *Е.А. Жукова.* – Томск, 2007. – 40 с. 4. Національний науковий центр з медико–біотехнічних проблем [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://biomed.nas.gov.ua>. 5. Сучасні проблеми біоетики / Відп. ред. Ю.І. Кундієв. – К.: «Академперіодика», 2009. – 278 с. 6. *Фукуяма Ф.* Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / *Ф. Фукуяма* ; Пер. с англ. М.Б. Левин – М. : Изд-во АСТ; ЛЮКС, 2004. – 349 с. – ISBN 5–17–024038–4.- ISBN 5–9660–0124–3. 7. *Хабермас Ю.* Будущее человеческой природы / *Ю.Хабермас* ; Пер. с нем. – М. : Издательство «Весь Мир», 2002. – 144 с. 8. *Berg S.* Nano: Technology of Mind over Matter / *S. Berg* : Kabbalah Publishing , 2008). – 256 p.–ISBN–10: 1571895825.– ISBN–13: 978–1571895820. 9. *Berger M.* Nano–Society: Pushing the Boundaries of Technology (RSC Nanoscience and Nanotechnology) / *Michael Berger*: Royal Society of Chemistry; 1 edition, 2009. – 317 p. – ISBN–10: 1847558836.- ISBN–13: 978–1847558831. 10. *Kjolberg K.* Nano Meets Macro: Social Perspectives on Nanoscience and Nanotechnology / *Kamilla Kjolberg, Fern Wickson*: Pan Stanford Publishing, 2010 . – 500 p.– ISBN–10: 9814267058. – ISBN–13: 978–9814267052.

Bibliography (transliterated): 1. Baksansky, O. E., and E. N. Gnatik *Nanotehnologii, biomeditsina, filozofiya obrazovaniya v zerkale mehdistsiplinarnogo konteksta.* Moscow : URSS, 2010. – Print. 2. Volova, T. G. *Baiotehnologiya.* Novosibirsk: Univ Sibirskogo otdeleniya Rossiyskoy Akademii nauk, 1999. Print. 3. Zhukova E. A. *Hi-Tech: dinamika vzaimodeystvy nauki, obschestva i tehnic: avtoref. dis. on zdaobuttya nauch. stupenya Dokt. Filos.* Tomsk, 2007. Print. 4. *Natsionalny naukovy tsaentr s health biotehnichnih problem* Web. 30 November 2014 <<http://biomed.nas.gov.ua>>. 5. Kundiv, YU. I., ed. *Suchasni problemi bioetiki.* Kyiv : Akademperiodika, 2009. Print. 6. Faukuyama, F. *Naashe paostchlovecheskoe bauduschee: Paosledstviya baiotehnologicheskoy raevolyutsii.* Moscow: OOO Publisher AST, of LUX, 2004. Print. 7. Habermas, J. *Buaduschee chaelovecheskoy parirody.* Moscow : Vaes Mair, 2002. Print. 8. Berg, S. *Nano: Technology of Mind over Matter.* Kabbalah Publishing , 2008. Print. 9. Berger, M. *Nano–Society: Pushing the Boundaries of Technology (RSC Nanoscience and Nanotechnology).* 1st ed. Royal Society of Chemistry, 2009. Print. 10. Kjolberg, K and F. Wickson. *Nano Meets Macro: Social Perspectives on Nanoscience and Nanotechnology.* Pan Stanford Publishing, 2010. Print.

Надійшла (received) 08.12.2014.

М. В. СМОЛЯГА, канд. филос. наук, доц., НТУ «ХПИ»;
Г. Г. СТАРИКОВА, канд. филос. наук, доц., ХНУРЭ, Харьков

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ ЭПИСТЕМОЛОГИИ В СВЕТЕ КАНТОВСКОЙ ЭТИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ

Статья посвящена аксиологическому аспекту современной эпистемологии. Одним из первых обратил внимание на морально-ценностную сторону человеческого познания И. Кант в своих работах о проблемах «практического разума». Принципиальная новизна кантовского подхода состоит в том, что практическому разуму, отводится особая, ведущая роль в человеческой деятельности. В фундаменте познавательной деятельности, по его мнению, лежит соотношение теоретического и практического разума, или, в современной интерпретации, — диалектика когнитивного и ценностного.

Ключевые слова: эпистемология, ценности, мораль, «практический разум», когнитивное.

Введение. Исследования проблем современной эпистемологии показали, что ее дальнейшее развитие возможно осуществить, лишь рассмотрев познание в его антропологических смыслах и аспектах, стремясь преодолеть тем самым абстрактный гносеологический подход, упускающий из виду и по существу утрачивающий в качестве своего предмета человека как такового. В современную эпистемологию приходит новое видение и самого познания, его теории как эпистемологии, и понимания ценностей, их особой роли, не только внешней, но и имманентной знанию, неотъемлемой от познавательной деятельности в целом [1, с.25]. Возникает потребность заново осмыслить предложенную в работах И. Канта концепцию трансцендентального и диспозиционного подходов к ценностям, а также более основательно использовать опыт естественных и гуманитарных наук в этой сфере. Все это делает особенно актуальным обращение к трудам И. Канта, посвященным этическим проблемам научного познания.

Анализ последних исследований и литературы. На соотношение морально-этического и рационально-теоретического компонентов человеческого познания в концепции И. Канта обратил внимание еще М. Хайдеггер, в частности, в работе «Кант и проблема метафизики». делает заключение, что Кант видит в «вопросах о человеке, т.е. антропологии», обоснование метафизики. Дальнейшее развитие данная тематика получила в трудах таких отечественных и зарубежных исследователей, как А. Александров, О. Дробницкий, А. Кармин, Е. Мамчур, М. Мамардашвили, Э. Соловьев, Г. Коген, Э. Кассирер, Х. Лейси. В по-

© М. В. Смоляга, Г. Г. Старикова, 2014

следние годы особое внимание проблематике ценностной стороны познания в теории И. Канта уделяла Л.Микешина. В частности, она указала, что приоритет практического, т.е. морального сознания, объясняется рядом его фундаментальных свойств: независимостью, самоценным значением нравственных принципов, реализующихся в «доброй воле» субъекта, в его поступках, поведении.

Цель данной работы – рассмотрение этической концепции И. Канта с точки зрения ценностных проблем современной эпистемологии.

Результаты исследований. Традиционно считается, что Кант является одним из главных представителей предельно абстрактной трактовки субъекта, его познавательной деятельности и в целом теории познания. Однако следует помнить о том, что Кант осуществил «возвращение» субъекта к самому себе, своему сознанию, саморефлексии как основной теме и методу философствования. При этом его учение о возможностях и границах чистого разума предстает в контексте трех «Критик», предполагающих взаимодополнительность теоретического и практического разума — нравственного сознания человека, его свободы, а также «способность суждения» как способность оценки, которую выносит человек. Познавательная способность исследуется в единстве с оценочной и волевой способностями человека, а субъект становится активным, преодолевает гносеологическую «частичность», предстает в своей целостности.

Вместе с тем человек как «одно из явлений чувственно воспринимаемого мира», воля которого — «эмпирическая причина всех его поступков», а также человек как морально поступающий «гражданин мира» — это принципиальные «предпосылки» кантовской теоретической философии. Одной из важнейших особенностей кантовской теории является диалектика теоретического и практического разума. Как представляется, философское разграничение познавательного и ценностного восходит к его противопоставлению теоретического разума, направленного на познание сущего, и практического, обращенного к человеческой морали — особому миру должного. В этом мире господствует нравственный закон, абсолютные свобода и справедливость, стремление человека к добру. Мир морали автономен и не может быть познан с помощью теоретического разума. Кант неоднократно подчеркивал, что последний оказывается бессильным перед многими им же самим сформулированными вопросами этического порядка. В их числе, например, вопрос о том, как может человек быть заинтересован в исполнении нравственного закона, противного его естественным стремлениям. Если теоретический разум должен был «начинать с созерцания... с чувственности, только от них перейти к понятиям... и завершиться основоположениями» [2, с. 58], то метод практического разума, а, следовательно, и метод познания «мира должного», ценностей — иной. Здесь необходимо «от об-

щего, т.е. от морального принципа через подведение возможных поступков под это общее идти к заключению, а именно к субъективному определению воли...» [2, с. 75].

В этой работе мы вновь встречаемся с феноменами первой «Критики»: временем как условием внутреннего созерцания, чувственностью и рассудком, дискурсивным и интуитивным, внутренним и внешним опытом, но контекст уже другой, здесь они рассматриваются как проблемы эмпирического субъекта. Теперь можно обсуждать «обвинения и оправдания» чувственности, доказывать, что чувственное созерцание и мысль об объекте зависят «не только от свойств объекта представления, но и от свойств субъекта и его восприимчивости»; рассматривать способность познания как способность обозначения. Но вместе с тем опять, как и в первой «Критике», подчеркивается неправомерность смешения психологического (прикладного) и логического (чистого) сознания, что, например, делается в случае отождествления психологами понятий внутреннего чувства и апперцепции как свободной интерпретации понятия Канта. Как известно, каждая интерпретация Канта несет на себе следы герменевтического принципа «понять автора лучше, чем он сам себя понимал». Соответственно высвечиваются те смыслы, которые могут присутствовать в текстах Канта только имплицитно, а главное – появляется возможность развить кантовскую проблематику в интересующем интерпретатора направлении.

Принципиальная новизна состояла в том, что практическому разуму, т.е. моральному сознанию, была отведена особая – ведущая роль в человеческой деятельности, одновременно по-новому определены место и роль теоретического разума, выяснены и обоснованы его пределы и возможности. Отдавая принципиальное первенство практическому разуму, Кант опирается на особые потенции и свойства нравственного сознания, в то же время осознавая опасность скрытых спекулятивных возможностей теоретического разума. «Опасные возможности» теоретического разума проявляются, в частности, в том, что он обладает необоснованными претензиями решать все человеческие проблемы, во всех сферах бытия, тогда как в действительности вне его возможностей остается сфера должного, а вместо «мира сущего» спекулятивный разум стоит перед некоей видимостью индивидуального или трансцендентального порядка и может создать иллюзию реально не существующего предметного образа.

Как отмечал Кант в «Критике чистого разума», стремясь предписывать свою дисциплину всем другим стремлениям, разум сам нуждается в дисциплине; «...видя торжественность и серьезную осанку, с какой он выступает, никто не подозревал, что он легкомысленно играет порождениями воображения вместо понятий и словами вместо вещей». Таким образом, субъект должен осознавать границы и возможности теоретического

разума, в связи с чем возникает необходимость интеллектуальной честности, сознательной моральной направленности самого мышления. Практический разум как разумная воля, осуществляемая «согласно представлению о законах», становится осознанным принципом поведения, делает человека независимым от знания, от его способности познавать. В этом смысле, согласно трактовке Э. Ю. Соловьева, известное положение Канта о том, что ему пришлось ограничить знание, чтобы освободить место вере, (сформулированное немецким философом в предисловии ко второму изданию «Критики чистого разума») неточно отражает саму кантовскую позицию. В действительности он требовал осознания ограниченности достоверного человеческого знания и освобождения места для чисто моральной ориентации (для веры как нравственного убеждения), для доверия к безусловным нравственным очевидностям. Именно практическое, нравственное сознание сдерживает непомерные претензии теоретического разума на «всезнание», устанавливает моральные запреты на определенные формы и направления интеллектуальной активности, отвергает использование субъектом теоретического разума в корыстных целях в любой сфере деятельности [3, с. 28].

Таким образом, субъект должен осознавать границы и возможности теоретического разума, в связи с чем возникает необходимость интеллектуальной честности, сознательной моральной направленности самого мышления. Что может сделать для этого практический разум, какими он обладает свойствами и возможностями? И в связи с этим — что понимается под феноменом «практический разум» как прообразом моральных ценностей, как представляется их роль в системе отношения теоретического и практического разума, т.е. (в современной терминологии) в оппозиции «когнитивное – ценностное». «Критика практического разума» дает основной материал для понимания кантовского ответа на этот вопрос, хотя и не исчерпывает всех поставленных им проблем. Приоритет практического, т.е. морального сознания, объясняется рядом его фундаментальных свойств. Это прежде всего независимое, самоценное значение нравственных принципов, реализующихся в «доброй воле» субъекта, в его поступках, поведении, подчиненных «только своему собственному и, тем не менее, всеобщему законодательству» [2, с. 60].

Однако Кант не абсолютизирует возможности практического разума, «морального закона в нас» и формулирует серьезные требования, выполнение которых является условием продуктивного воздействия на теоретический разум. Отвергая натуралистическую трактовку морали, он говорит о необходимости предъявлять человеку самые высокие требования для того, чтобы возвысить «человека над самим собой (как частью чувственно постигаемого мира)». Человек, опирающийся на практический разум в познании, должен быть определенным образом подго-

товлен, чтобы иметь «моральный образ мысли в борьбе», в которой истинно нравственным предстает не самодовольство, но критическая самооценка и высокое чувство долга. Практический разум как разумная воля, осуществляемая «согласно представлению о законах», становится осознанным принципом поведения, делает человека независимым от знания, от его способности познавать. Именно практическое, нравственное сознание сдерживает непомерные претензии теоретического разума на «всезнание», устанавливает моральные запреты на определенные формы и направления интеллектуальной активности, отвергает использование субъектом теоретического разума в корыстных целях в любой сфере деятельности.

Обосновывая необходимость действовать на основе «должного», определенных моральных критериев, снимающих узкопрактические, корыстные, стихийные цели и потребности, Кант вместе с тем не дает социально-философской исторической интерпретации смысла моральных требований и критериев. Отмечая этот момент, О. Г. Дробницкий полагал, что за такой постановкой проблемы у Канта скрывается важная социальная функция морального сознания, определяющего «сущностные» потребности человека и общества, «скрытый за поверхностью каждодневных явлений сущностный закон бытия человека, тенденции и перспективы его исторического развития [4, с.39]. Это важно как для понимания значимости кантовской постановки проблемы практического разума, так и для понимания роли нравственных ценностей в познании в целом.

Кант по существу поставил проблему методологической роли нравственного сознания (а следовательно, ценностного сознания вообще) в когнитивной деятельности субъекта, сделав «моральный закон в нас» условием сохранения интеллектуальной честности. Исследования последних десятилетий показали, что такая трактовка присутствует уже в «Критике чистого разума», особенно в «Трансцендентальной диалектике». Идеи заключительной ее главы Э. Ю. Соловьев, вопреки идущей от Г. Когена скептической оценке, рассматривает как «величайшее завоевание», которое Кант мог бы развернуть «в особое этическое (а точнее — этико-эпистемологическое) исследование» [3, с. 28].

Выводы. В целом учение Канта о регулятивных функциях, максимах чистого разума, а также об априорных основоположениях, выражая идею активности субъекта, подводит вплотную к проблеме ценностных, мировоззренческих предпосылок, оснований, идеалов и норм, выявлению их фундаментального значения, наряду с эмпирическим знанием, в становлении теории. Именно здесь заложена возможность расширить представления о ценностях и их социокультурной природе, а также их роли в самом знании, его росте и развитии, построении и обосновании, что приобрело особое значение в связи с развитием учения о социокультурной

обусловленности познания. Кант, исследуя априорные основоположения и принципы познавательной деятельности, по существу, характеризует такие эпистемические формы, в которых органически сочетаются собственно когнитивные и идущие от социальной практики, культуры регулятивы и принципы, т.е. тем самым намечаются пути философско-теоретического рассмотрения проблемы «когнитивное – ценностное». Если сегодня традиционно и утверждается, что под влиянием ценностей происходит «деформация» познания, его результатов, то Кант видел причины ошибок и иллюзий теоретического разума как раз в отсутствии контроля со стороны морального сознания. Но в то же время он не обольщается относительно интенций практического разума, который старается включить теоретический разум в свои границы. Отсюда естествен тот выход, который видит Кант: «Быть может, когда-нибудь удастся постичь единство всей способности чистого разума (как теоретического, так и практического) и можно будет все выводить из одного принципа, а это неизбежная потребность человеческого разума, который находит полное удовлетворение только в полностью систематическом единстве своего познания» [2, с. 114].

Таким образом, в фундаменте познавательной деятельности лежит соотношение теоретического и практического разума, или, в современной интерпретации, – диалектика когнитивного и ценностного, их взаимопроникновение и взаимодополнение. Только в этом случае разум не сможет вольно гипостазировать мыслимое, но не существующее, будет введен в рамки гуманистических требований, а также могут быть преодолены различного рода иллюзии, видимости, возникающие из нравственных идеалов справедливости, всеобщего блага и т.д.

Список литературы: 1. Микешина Л.А. Эпистемология ценностей / Л.А. Микешина. – М. : РОССПЭН, 2007. – 439 с. (Серия «Humanitas»). 2. Кант И. Основоположения метафизики нравов / И. Кант. Собр. соч. в 8 т. – Т. 4. – М. : Прогресс, 1994. – 354 с. 3. Соловьев Э. Ю. Морально-этическая проблематика в «Критике чистого разума» / «Критика чистого разума» Канта и современность. – Рига, 1984. – С. 15–48. 4. Дробницкий О. Г. Теоретические основы этики Канта / О. Г. Дробницкий / Философия Канта и современность. – М. : Просвещение, 1974. – С. 125–167.

Bibliography (transliterated): 1. Mikeeshina, L.A. *Epistemologiya zennostey*. Moscow: ROSSPEN, 2007. Print. 2. Kant I. *Osnovopolozheniya metafiziki npravov*. Sobr. soch. 8 Vol. Vol. 4th. Moscow: Progress. 1994. Print 3. Solovyev, E.Y. "Moralno-eticheskaya problematika v "Kritike chistogo razuma". " *Kritika chistogo razuma* " Kanta I sovremennost. Riga, 1984. 15–48. Print. 4. Drob nizkiy O.G. "Teoreticheskiye osnovi etiki Kanta." *Filosofiya Kanta I sovremennost*. Moscow: Prosvetsheniye. 1974. 125–167. Print.

Поступила (received) 07.12.2014.

Н. Б. ГОДЗЬ, канд. филос. наук, доц., НТУ «ХПИ»

ПРОБЛЕМЫ НАУЧНОЙ ФОРМУЛИРОВКИ В ВОСПРИЯТИИ ЭКОЛОГИИ КАК ЦЕЛОСТНОГО СИСТЕМНОГО ОБРАЗОВАНИЯ С ПОЗИЦИИ ФИЛОСОФИИ НАУКИ

В статье продолжена работа над раскрытием тематики функционирования в научном сообществе понятий, их трансформации, расширения и модификации. Проанализировано ряд положений по эволюцию предмета экология. Подчеркивается важность коммуникации в науке и важность тщательного анализа возврата и перепроверки при поднятии реликтовых теорий, которые в силу специфики истории и глобальных проблем разного характера остаются на периферии научного знания, и, следовательно – забытыми. Это приводит к отсеканию ряда исследований. Экологию следует связывать с такой ее уникальной чертой, как максимальной характеристикой в единении научных интересов в изучении прошлого и будущего. Подчеркивается роль библиотек. Нам важна точка зрения Гр. Грузинцева про сдвиг науки (системность, релятивизм, экзактность) и определение экзактности как более высоких требований к своим методам при разрешении задач, которые наука не может решить при помощи старых логических средств.

Ключевые слова: метод, наука, научное знание, научное сообщество, познание, система, экзактность, экология.

Введение. Карл Поппер писал, что само объективное знание состоит из предположений, гипотез или теорий, то есть того, что сегодня обычно публикуют, или, как мы бы добавили, выкладывают в виде электронных носителей. Про объективное знание он говорил, что оно также включает нерешенные проблемы и аргументы за и против различных конкурирующих теорий. Тем не менее, К. Поппер подчеркивал, что все еще остается открытым вопрос каким же образом происходит рост нашего знания [8, с. 26]. В продолжение рассуждения над данной поставленной проблемой ним была предложена модель, в которой познание представлено в виде самой простой цепочки, которая включает шаги от первоначальной проблемы P1 (как практического, так и теоретического характера) через пробную теорию, устранение ошибок путем проверки теории в эксперименте или путем критической дискуссии к завершающему шагу, итогом которого есть существование проблемы P2, которая неизбежно появляется в результате этого процесса. Таким образом, прогресс или достигнутый рост нашего знания обычно можно оценить как дистанцию между P1 и P2, но по мнению К. Поппера, «наше познание начинается с проблем и заканчивается проблемами (если оно вообще заканчивается)» [8, с. 27].

Это так бы общее описание проблемы существования и роста научного знания, но нам думается, что следует поднять и вопрос не только

© Н. Б. Годзь, 2014

роста и эволюционирования знания, в котором идет прирост и трансформация, но и вопрос потери части знания (в виде, например вытесненных гипотез и их продолжения в виде теорий) вследствие глобальных негативных трансформаций в обществе. Примером сказанного может служить длительное игнорирование идей, высказываемых в работах Гр. Грузинцева, которые, увы, не только не все были опубликованы, но и опубликованное сохранилось в таком небольшом количестве, что коллеги из Ульяновска при написании монографии «Очерки по истории науки в России в начале XX века» [7] обратились за помощью, поскольку текст имелся только в Харьковской научной библиотеке университета имени В. Н. Каразина, и, предположительно в Харьковской государственной научной библиотеке им. В. Г. Короленко. Как трансформируется и расширяется содержание понятий, предмета науки, так и по нашему мнению вследствие утраты доступа к концепциям и, следовательно, малого проговаривания, обрабатывания и дискуссии по данным вопросам в науке, мы утрачиваем возможность дополнительных исследовательских стратегий. Исследования проблем экологии как предмета и отрасли научного знания, эволюционирование экологии как науки и ее составляющих и наполняющих ее отдельных дисциплин и отраслей приводит нас к пониманию проблемы размытости контуров экологического знания и внедрения знания, пограничного с научным, что в свою очередь несет негативное воздействие не только на научную мысль, но и формирует неадекватное восприятие целей и задач экологии в современном обществе, и в современных производственных отношениях.

Анализ последних исследований и публикаций. Именно задачи обзора понятия экология и восстановления в научном дискурсе несправедливо отесненных проблем, выведенных на периферию, требует у нас анализа не только последних публикаций, но и восстановления «в правах» и использования работ более ранних авторов – по экологии, например, прекрасного учебника проф. Д. Н. Кашкарова и по философии науки, философии математики – проф. Гр. Грузинцева. Также мы обращались к работам Н. Г. Баранец, А. В. Веревкина, В. В. Приходько, В. В. Бинкевич, И. В. Усиченко, В. Н. Садовского, Е. М. Терешина, В. Н. Володина, В. В. Шкоды, Я. В. Тарароева и др.

Целью данной статьи является задача показать сложность трансформации, сохранения и перестройки понятий и терминов в науке, в частности в экологических, математических, прогностических дисциплинах на примере анализа понятия «Экзактность» Гр. Грузинцева.

Основные результаты исследования. Анализируя статус науки на примере развития экологических дисциплин, мы наблюдаем, что в обществе, в том числе и в научных кругах понимание экологии представлено чересчур схематично и, часто утилитарно-стереотипизировано. Здесь присутствуют разные, часто противоречащие уровни транскрипции понятия экологии, экологической дисциплины, отраслей экологии и, следовательно, размытое понимание предмета и

объекта каждого отдельного направления. Функции, задачи и методы экологии в таком случае, приобретают налет религиозно-мифологизированных задач обеспечить «чистоту» и «процветание» человечества и отголоски библейских мифов о счастливом будущем, где вновь «лев не будет поедать лань», а человечество добьется гармонических отношений с природой и т.п.

Экологию на наш взгляд уместно связывать с той уникальной её чертой, которая связана с тем, что эта наука максимально показывает характеристику единения её научных интересов как в прошлом, так и в будущем (и добавьте к этому еще и многообразие существования нынешнего, которое, увы пока не все входит в поле научных исследований, как бы мы того не хотели). Описывая краткую историю экологии, еще проф. Д. Н. Кашкаров пишет, что науке свойственно дробление, при котором могут появляться новые дисциплины, из которых неожиданно могут появиться новые научные направления. Зоология, которая начиналась как наука с Аристотеля (половину его трудов, дошедших, до наших дней составляют работы по естествознанию) – что потом, как писал Д. Н. Кашкаров, позволит в 1884 г. переводчику Борзенкову увидеть истоки систематизации науки (а там где есть система, как мы видим, есть место применению метода экзактности, о котором писал Гр. Грузинцев). Д. Н. Кашкаров считал, что в трудах Аристотеля были заложены и зародыши экологии, так как Аристотель рассматривал Целое и Часть и их соотношение и влияние и зависимость от природы [4, с.30], при этом удивительно, что сам термин зоология, по словам Д. Н. Кашкарова появился лишь в XVII веке, а у Аристотеля мы видим больше зоологии чем у его последователей, поскольку Бюффон изучал «нравы животных». В работах Трамбле про жизнь полипов Д. Н. Кашкаров обнаружил также много того, что приближало эти исследования к экологическому пониманию процессов, происходящих на Земле [4, с.31].

По Форбсу (Forbes, 1909), «экология – это та часть каждой биологической отрасли знания, которая имеет непосредственное отношение к человеку. Любая область прикладной биологии сталкивается с экологией и применяет экологический метод исследования» [4, с. 33]. В какой-то мере элементы экологии уже начинали появляться и в исследованиях растений, а также в продвижении идеи их ведения зональности у Гумбольдта (1806), Глогера (1833) – климатические изменения у птиц, Жофруа Сент-Илер (1861) ввел термин «этология», определив ее как науку, а Варминг (1901) ввел «Ойкологическую географию растений». Это не говоря про фитосоциологию Пачосского и Крылова и фитоценологию Коржевского (1888, 1891). Здесь мы видим благодаря колоссальной работе и эрудированности проф. К.Д. Кашкарова историю науки по созданию платформы для исследования и варианты названия первоначально предшествующие современной дисциплине Экология, которая сегодня перешла на статус мегадисциплины. Экологический компонент встречался в работах Ременского, Шенникова, Интересны для нас и работы Черной с

исследованиями по Харьковской губернии, на которые ссылался К. Д. Кашкаров. Интересны экологические работы И. Д. Стрельникова («Физиологические основы экологии грызунов», 1933), Элтона («Экология животных». 1924) [4, с. 33].

Прогнозирование, которое мы рассматриваем в методологической взаимосвязи с функциями и задачами экологической футурологии, также имеет прямое отношение к экологии, поскольку в нем сочетаются математические, биологические и социологические методы исследования (помимо массы других частнонаучных методов, которые тут заимствуются из смежных дисциплин и успешно действуют, чего не видно для других дисциплин). Примером этой успешности может быть коллективная монография «Прогнозирование экологических процессов» [5] в ней нам интересна работа Д. А. Герцекович и О. М. Кожова, П.М. Брусилковского «Некоторые аспекты прогнозирования в экологии» [5, с. 4–8], работа П.М. Брусилковского «Конструирование оптимального коллективного прогнозирования наступления случайного события по совокупным частным зависимых прогнозам» [5, с. 17–26]. Рассматривая становление и развитие биотической программы в экологии со ссылкой на труды Н.П. Наумова, который находил экологические исследования в трудах древних египтян, индусов. А.И. Зеленков и П.А. Водопьянов продолжают поисковые исследования и ссылаются на работы Аристотеля, Теофраста, Плиния ст. (древне Греческий и поздний Римский период), К. Геснера, У. Альдрованди (эпоха Возрождения), отмечают, что наиболее первым точным и систематичным исследованием проблемы эволюционирования в живой природе есть труд Ж.Б. Ламарка «Философия зоологии», но переход в XX столетии от организменного исследования к популяционному, как пишут А.И. Зеленков и П.А. Водопьянов позволили значительно расширить именно диапазон экологических исследований со всеми вытекающими последствиями [5, с. 90–98].

Сдвиг науки по Гр. Грузинцеву, характеризуется тремя моментами – системной точной зрения, *sui generis* релятивизмом и экзактностью (обратите внимание на этот термин, который для Грузинцева имеет, вероятно, авторскую трансляцию, также исследователям следует проанализировать историю этого термина, тут мы также нуждаемся в помощи по уточнению истории возникновения и авторства этого понятия). Гр. Грузинцев делает особый упор на это понятие и пишет следующее: что в основе экзактности по его убеждению *«лежат более высокие требования, которые предъявляет к своим методам современная наука, вызванные в значительной мере трудностью поставленных ей задач, неразрешимых при помощи старых логических средств»* [2, с. 271] далее он указывает, что *«Идеи системы, отношения и символа все более и более выдвигаются на первый план, становясь на место других понятий, игравших в науке до сих пор ту же или аналогичную методологическую роль, - а именно на место идей класса, свойства и понятия»* [2, с. 271] очень интересное наблюдение!

Е. М. Терешин и В. М. Володин в работе «Системно-синергетический подход к анализу кластерных образований» теорию систем рассматривают через анализ работ В. Н. Садовского, А. А. Малиновского, И. В. Блауберга, а организацию науки опираясь на работу А. А. Малиновского [9]. Рассматривая системность экологии ее расширяющийся статус мегадисциплины, нам важным представляется наблюдение В.Н. Садовского, который писал, что «Для многих классиков...науки, было характерным стремлением увидеть общее в различных дисциплинах и на этой основе получить оригинальные результаты в каждой из них» [9, с. 170]. Но от себя добавим, что подобные шаги осуществлялись действительно гениальными учеными с энциклопедическими знаниями, которые активно работали как в теоретической части науки, так и в ее прикладных направлениях. К сожалению, современная ситуация видится печальной в силу ряда негативных тенденций, которые, по нашему мнению связаны как с бюрократизацией в работе науки, так и с катастрофически недостаточным финансированием материальной базы как университетского образования, так и науки в целом. Стремление максимально широко охватить границы специальностей приводит к скоростному и сокращенному изложению предметов в течение одного и в лучшем случае двух семестров, не говоря уже о минимизации полевой практики у студентов. Что нам особенно ценно в связи с анализом грузинцевского понятия «Экзактность» это то, что Е. М. Терешин и В. М. Володин пишут в своей статье далее: «расширенной аналогией понятия организованной коллективности является современное понятие «система». Большой математический вклад в эту проблематику внес математик Г. А. Грузинцев, разрабатывая теорию функций и теорию множеств. Г. А. Грузинцев в 1928 г. дает понятие системы как «элементов, связанных между собой определенными отношениями, которые образуют лежащий в основе системы синтез» и определяет принцип «релятивизма» и «экзактности». «Релятивизм» состоит в концентрации изучения отношений, а не свойств. «Экзактность» состоит в обнаружении наименьшей системы, изучение которой необходимо для познания объекта» [9, с. 170]. Замечание ценное, но к сожалению, в цитируемом источнике авторы не ссылаются из какой именно работы Гр. Грузинцева приведена цитата. Добавим, что анализируя значение идей Г. А. Грузинцева, можно сказать, что он внес ценные, но забытые и малоизученные и примененные идеи и в философию науки, о чем мы писали ранее [9, с.74–90].

Важной информацией для последующего изучения влияния и разработки идей Грузинцева может служить информация, что в 20-е годы в Днепропетровском университете под его и И. Ю. Огиевецкого несмотря на сложности того периода был введен и активно работал математический кружок, члены которого – С. М. Никольский, М. И. Алхимов, В. М. Дубровский, Я. Л. Шапиро, Т. Я. Загорский, Б. Д. Франк и др. добились колоссальных успехов в науке и многие из них, создали и возглавили научные коллективы, занимаясь как образованием, так и чисто

теоретической частью научных исследований [3, с.71]. Вполне вероятно проанализировать присутствие идеи «эзактности» в работах, как вышеназванных ученых, так и их учеников.

Идея эзактности, как мы уже успели заметить очень активно возобновляется в экономических науках, в подтверждение этому можем привести работу В. В. Бинкевич и И. В. Усиченко [1]. Исследуя вопросы структурно-функциональной организации экономических производственных процессов они пишут про необходимость качественного выделения элементов, которые также есть системными и в этой сложной иерархии служат для поддержания гомеостаза системы (заметьте, термин, понятие, которое привычно мы встречаем в биологических и экологических дисциплинах). Эти авторы настаивают, что «для увязывания процессов различных пространственно-временных уровней вводится формально понятие структурный информационный (интегрированный) модуль СМИ, соответствующий уровню эзактности, сформулированному Г. А. Грузинцевым» [1]. Ссылаясь на те же «Очерки по теории науки» (но в целом варианте, видимо, а не в «Відбитку» [2] с которым мы имели возможность работать в Харькове), они пишут, что Г.А. Грузинцев про эзактность писал следующее: «Эзактным при исследовании какого-нибудь объекта может быть охарактеризовано, во-первых, как обнаружение и формулирование наименьшей системы, изучение которой необходимо для изучения этой системы» [1]. Экология как наука сегодня есть сложная и внутри себя взаимоперетекающая система, которая связана с множеством других наук система, которая требует применения к себе принципа эзактности. В этой связи, завершая краткий анализ проблем экологии и экологического знания с позиций философии науки, отметим, что К. Поппер писал, что «мы можем смотреть на рост знания, как на борьбу за выживание между конкурирующими теориями» [8, с. 29] а «индивид или вид будет уничтожен, если он примет ошибочное решение проблемы. Это справедливо для ошибочных мутаций... это справедливо и для ошибочного знания в субъективном смысле: так называемая ошибка суждения» [8, с. 29]. Надо сказать, что принцип эзактности, а именно, «второго уровня эзактности» для описания многоуровневых сложных систем не может быть использован без работ М. Д. Месаровича [1].

Выводы. Якоб Недельман писал, что в современном мире человека преследует страх вымирания изнутри и единственным способом выжить есть возможность помнить, и не просто помнить, а помнить «правду про себя» и функция философии в таком случае в первую очередь должна пониматься как вспомоществование человеку помнить себя [6, с. 11] а также, что философию следует воспринимать как средство для напоминания забытого, того, что есть самым важным, так как «Наша культура переважно мала схильність вирішувати проблеми без

попереднього досвідчення самих запитань. У цьому полягає наша геніальність як цивілізації, але також це є нашою патологією. сьогодні патологія переважає над геніальністю...Здебільшого основні питання філософії – це ті, про які ми постійно думаємо, але одночасно втрачаємо надію коли-небудь їх вирішити...» [6, с. 15]. Таким образом, мы делаем следующие выводы: для развития целостного представления про экологию и разработки ее прогностической стороны нам следует использовать не только материалы направления философии науки, но и смежных дисциплин, не менее важным есть продолжение поиска и разработки, проверки концепций, подобных концепции экзактности, предложенной Г. А. Грузинцевым. На периферии научного знания находится еще много открытых, но вытесненных конкурирующими гипотезами открытий.

Список литературы: 1. Бинкевич В. В., Усиченко И. В. Об инновационном развитии в менеджменте. / В. В. Бинкевич, И. В. Усиченко // Материалы VII Международной конференции «Социально-экономические реформы в контексте интеграционного выбора Украины» (19-20 октября 2011 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.confcontact.com/20111019/3_bink.pkr. 2. Грузинцев Гр. Очерки по теории науки (відбиток із записок Дніпропетровського інституту народної освіти. – Т. II. – 1928) / Гр. Грузинцев – Дніпропетровськ : Друко-літографія Катерининської залізниці 1928 р., С. 271. 3. Історія Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. / Голова редколегії проф. М.В. Поляков - 4-те вид., перероблене та доповнене – Дніпропетровськ : видавництво Дніпропетровського національного університету. – 308 с., С. 71. Електронний ресурс : режим доступа www.dnu.dp.ua/docs/dnu/historydnu.pdf. 4. Кашкаров Д. Н. Основы экологии животных. / Д. Н. Кашкаров // 2-е изд., испр. и перераб. – Ленинград : Гос. уч.– пед. Изд. Наркомпроса РСФСР Ленингр. отд. – 1945 г.– 384 с. 5. Кожова О. М. Прогнозирование экологических процессов. / Кожова О.М., В. Н. Паутова, В. В. Черепанов и др. – Новосибирск : Наука, сибирское отделение, 1986. – 216 с. 6. Нидельман Я. Серце філософії. / Я. Нидельман // Пер. англ.. Олег Кіндій. – Львів : Літопис. Центр гуманітарних досліджень. 2000 р. – 286 с. 7. Очерки по истории науки в России в начале XX века / Под редакцией Н.Г. Баранец, Е.В. Кудряшовой. – Ульяновск : Издатель Качалин Александр Васильевич. 2014. – 428 с. 8. Понпер К. Знание и психофизическая проблема: В защиту взаимодействия / К.Понпер // Пер с англ. и послесловие канд. психологических наук И.В. Журавлева – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с. 9. Терешин Е. М., Володин В. М. Системно-синергетический поход к анализу кластерных образований / Е. М. Терешин, В. М. Володин // Экономические науки. – 4(65) 2010. – С. 170–173.

Bibliography (Transliterated): 1. Binkevich, V. V., and I. V. Usichenko "Ob innivatsionnom razvitii v menedzhmente." *Materialy VII mezhdynarodnoi konferentsii «Sotsialno-ekonomicheskie reformy v kontekste integratsionnogo vibora Ukrainy»*. (19-20 oktabria 2011 hoda). Web. 30 November 2014 <www.confcontact.com/20111019/3_bink.pkr>. 2. Hruzintsev, Hr. *Ocherki po teoirii nauki (vidbytok iz zapisok Dnipropetrovskoho narodnoi osvity, Vol. II, 1928)*. Dnipropetrovsk : Druko-litigrafija Kateryninskoi zalaznytsi. 271. 1928. Print. 3. Poliakov, M. V., ed. *Istoriia Dnipropetrovskoho Natsionalnoho universitetu imeni Olesia Honchara* 4h ed. Dnipropetrovsk: vidavnistvo Dnipropetrovckoho natsionalnoho universitetu. 71. Web. 30 November 2014 <www.dnu.dp.ua/docs/dnu/historydnu.pdf>. 4. Kashkarov, D. N. *Osnovy ekolohii zhivotnykh*. 2nd ed., Leningrad: Hos. uch.-ped. Izd. narcomprosa RSFSR Leningr. otd., 1945. Print. 5. Kozhova, O. M., et al. *Prohnozirovanie eko-*

lohicheskich protsessov. Novosibirsk : Nauka, sibirskoe otdelenie, 1986. 90–98. Print. **6.** Nidelman, Ya. *Sertse filisofii.* Lviv : Litopis, Tsentr humanitarnykh doslidzhen, 2000. Print. **7.** Baranets, N. G., and E. V. Kudrjashova, ed. *Ocherki po istorii nauki v Rossii v nachale XX veka.* Ulianovsk : Kachalin Alecsandr Vasilievich. 2014. Print. **8.** Popper, K. *Znanie i psixo fizicheskaja problema.* Moscow : Izdatelstvo LKI, 2008. Print. **9.** Tereshin, E. M., and V. M Volodin. "Sistemno-sinergeticheskii podchod k analizu klasternykh obrazovaniy." *Ekonomicheskie nauki* 4.65 (2010): 170–173. Print.

Поступила (received) 02.12.2014.

УДК 16 (075.8)

О. В. СТРИЧИНЕЦЬ, асистент, НАКУ ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», Харків

КАТЕГОРИЧНИЙ СИЛОГІЗМ

У статті розглядається категоричний силігізм, який розуміється родо-видовим способом, що є вдосконаленням його традиційного розуміння. Дано визначення родо-видового способу розуміння категоричного силігізму, визначення категоричного силігізму, дано його формулу, аксіому, правила категоричного силігізму, розглянуто його фігури і модули.

Ключові слова: категоричний силігізм, родо-видовий спосіб розуміння категоричного силігізму, формула категоричного силігізму, аксіома категоричного силігізму, правила категоричного силігізму, фігури і модули категоричного силігізму.

Актуальність звернення до проблеми категоричного силігізму пов'язана із пропозицією в умовивід щодо розуміння його проблематики у родо-видовий спосіб. Проблема дослідження полягає у відповіді на запитання, чи існує категоричний силігізм, що розуміється у родо-видовий спосіб. Наша гіпотеза міститься у тому, що такий силігізм існує.

Метою дослідження є знаходження категоричного силігізму, що розуміється у родо-видовий спосіб. Для досягнення мети дослідження необхідно опрацювати відповідний досвід мислення. Категоричний силігізм відкрив Аристотель [1, с. 120]. Дана проблема розглянута також іншими авторами.

Основні результати дослідження. Категоричний силігізм. Категоричний силігізм ми розуміємо у родо-видовий спосіб. Родо-видовий спосіб розуміння категоричного силігізму є способом, що полягає у його виразі через надрид, вид, рід і видову відмінність. Категоричний силігізм – силігізм, в якому із істинності двох засновків (більшого і меншого),

© О. В. Стричинець, 2014

представлених категоричними судженнями виду ASp_1P , ESp_1P , ISp_1P , OSp_1P , слідує істинність висновку.

Категоричний силлогізм складається із трьох суджень: двох засновків і висновку. Засновки і висновки складаються із понять – термінів силлогізму. У категоричному силлогізмі містяться три терміни: менший, більший і середній.

Менший термін є терміном, який займає місце суб'єкта у висновку. Він позначається літерою S . Більший термін – термін, що займає місце предиката у висновку. Позначається він літерами p_1P . Ці терміни називаються крайніми термінами. Середнім же терміном є термін, який входить до обох засновків і не входить до висновку. Позначається середній термін літерами m_1M .

Формула категоричного силлогізму (перша фігура) (1).

$$\frac{M - p_1P}{\frac{S - m_1M}{S - p_1P}} \quad (1)$$

Більший засновок є засновком, до якого входить більший термін. Меншим же засновком є засновок, до якого входить менший термін. Висновком є судження, до якого входять менший і більший терміни, і не входить середній термін. Висновок є новим знанням.

Аксіома категоричного силлогізму. Аксіома силлогізму – це положення, яке обґрунтовує правомірність висновку у категоричному силлогізмі.

Аксіома. p_1 належить, не належить класу, належить, не належить індивіду, P належить класу, належить індивіду. p_1 належить, не належить M , належить, не належить S , P належить M , належить S .

Правила категоричного силлогізму.

1. Категоричний силлогізм має три терміна. Категоричний силлогізм містить три терміни, не більше і не менше. Ні придвох, ні при чотирьох термінах висновок зробити неможливо.

2. Більший засновок підкоряє менший через середній термін. Дане положення означає, що більший засновок включає менший засновок, висновок робиться із засновків, один з яких підкоряє інший.

3. Якщо родова частина середнього терміну в більшому засновку розподілена, то в меншому засновку вона мислиться повністю. Термін, розподілений у засновку, розподілений і у висновку.

Положення, згідно якого, якщо родова частина середнього терміну в більшому засновку розподілена, то в меншому засновку вона мислиться повністю означає, що якщо родова частина середнього терміну в більшому

засновку розподілена (M), то в меншому засновку вона береться повністю (M), якщо ж родова частина середнього терміну в більшому засновку не розподілена (M'), то в меншому засновку вона мислиться частково (M'). Положення, згідно якого – термін, розподілений у засновку, розподілений і у висновку означає, що якщо менший термін розподілений у засновку, то він розподілений і у висновку, якщо ж менший термін у засновку не розподілений, то і у висновку він не буде розподілений, більший же термін складається із p_1 і P , якщо p_1 розподілений у засновку, то і у висновку він розподілений, якщо ж не розподілений, то і у висновку він не розподілений, P – не розподілений ні у засновку, ні у висновку.

4. Якщо більший засновок ствердний, то і висновок ствердний. Якість більшого засновку обумовлює якість висновку. Якщо більший засновок є ствердним, то і висновок буде ствердним.

5. Якщо більший засновок заперечний, то і висновок заперечний. Якість більшого засновку обумовлює якість висновку. Якщо більший засновок є заперечним, то і висновок буде заперечним.

6. Якщо менший засновок загальний, то і висновок загальний (з огляду на відповідний модус першої фігури). Кількість меншого засновку обумовлює кількість висновку (з огляду на першу фігуру). Якщо менший засновок загальний, то і висновок загальний (з огляду на відповідний модус першої фігури).

7. Якщо менший засновок частковий, то і висновок частковий (з огляду на відповідний модус першої фігури).

Кількість меншого засновку обумовлює кількість висновку (з огляду на першу фігуру). Якщо менший засновок частковий, то і висновок частковий (з огляду на відповідний модус першої фігури).

Фігури і модуси категоричного силогізму. Фігури категоричного силогізму. Фігура – різновид категоричного силогізму, що визначається положенням середнього терміна.

Існує чотири фігури категоричного силогізму.

Перша фігура. Перша фігура – фігура, в якій родова частина середнього терміну (M) є суб'єктом більшого засновку, а середній термін (m_1M) є предикатом меншого засновку.

Формула першої фігури (2).

$$\frac{M - p_1P}{S - m_1M} \quad (2)$$

$$S - p_1P$$

Перша фігура є основною, друга, третя і четверта фігури – її різновидами.

Друга фігура. Друга фігура – фігура, в якій родова частина середнього терміну (M) займає місце p_1 у більшому засновку, а середній термін (m_1M) є предикатом меншого засновку.

Формула другої фігури (3).

$$\frac{p_1 - MP}{\frac{S - m_1M}{S - p_1P}} \quad (3)$$

Третя фігура. Третя фігура – фігура, в якій родова частина середнього терміну (M) є суб'єктом більшого засновку, а m_1 займає місце суб'єкту меншого засновку.

Формула третьої фігури (4).

$$\frac{M - p_1P}{\frac{m_1 - SM}{S - p_1P}} \quad (4)$$

Четверта фігура. Четверта фігура – фігура, в якій родова частина середнього терміну (M) займає місце p_1 у більшому засновку, а m_1 займає місце суб'єкту меншого засновку.

Формула четвертої фігури (5).

$$\frac{p_1 - MP}{\frac{m_1 - SM}{S - p_1P}} \quad (5)$$

Фігури силлогізму містять наступні схеми (рис. 1).

$$\begin{array}{c} M \begin{array}{l} \diagdown \\ \diagup \end{array} \begin{array}{l} p_1P \\ m_1M \end{array} \\ S \text{ — } p_1P \end{array} \quad \begin{array}{c} p_1 \begin{array}{l} \diagdown \\ \diagup \end{array} \begin{array}{l} MP \\ m_1M \end{array} \\ S \text{ — } p_1P \end{array} \quad \begin{array}{c} M \begin{array}{l} \diagdown \\ \diagup \end{array} \begin{array}{l} p_1P \\ SM \end{array} \\ S \text{ — } p_1P \end{array} \quad \begin{array}{c} p_1 \begin{array}{l} \diagdown \\ \diagup \end{array} \begin{array}{l} MP \\ SM \end{array} \\ S \text{ — } p_1P \end{array}$$

Рис. 1. Фігури силлогізму

Модуси категоричного силлогізму. Модус – різновид фігури, що визначається кількістю і якістю засновків і висновку.

Модуси першої фігури (AAA, AEA, AII, AOI, EAE, EEE, EIO, EOO, IAA, IEA, III, IOI, OAE, OEE, OIO, OOO). Модуси другої фігури (IAA, IEA, III, IOI, EAE, EEE, EIO, EOO, IAA, IEA, III, IOI, EAE, EEE, EIO, EOO).

Модуси третьої фігури (AIA, AEA, AII, AEI, EIE, EEE, EIO, EEO, ПА, IEА, III, IЕI, OIE, OEE, OIO, OEO). Модуси четвертої фігури (IIA, IEA, III, IЕI, EIE, EEE, EIO, EEO, ПА, IEА, III, IЕI, EIE, EEE, EIO, EEO).

Приклад модусу першої фігури.

Модус ААА (формула (6) і схема (рис. 2)). ∈

$$\frac{\begin{array}{l} \text{Всі } M \in p_1, \text{ всі } M \in P \\ \text{Всі } S \in m_1, \text{ всі } S \in M \end{array}}{\text{Всі } S \in p_1, \text{ всі } S \in P} \quad (6)$$

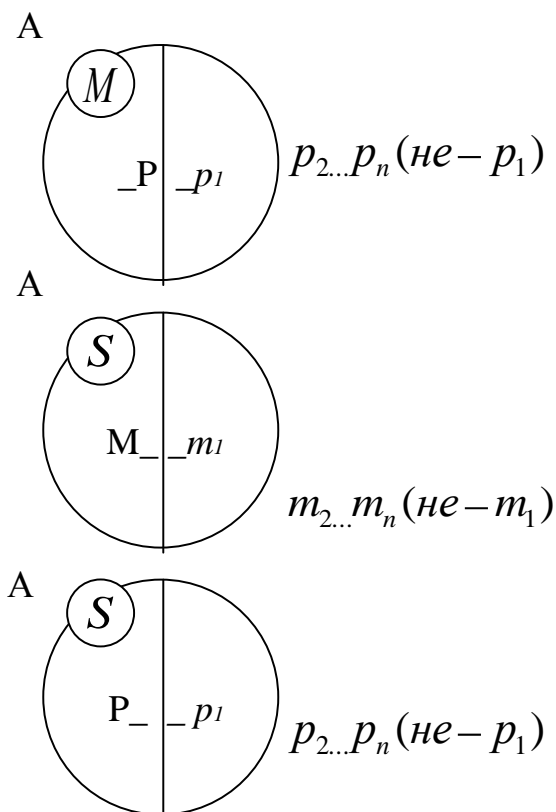


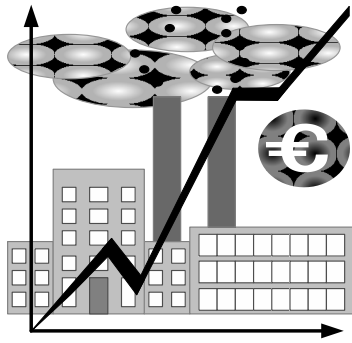
Рис.2. Модус першої фігури категоричного силлогізму

Висновки. Отже, існує категоричний силлогізм, що розуміється у родо-видовий спосіб.

Список літератури: 1. *Аристотель.* Собр. соч.: В 4т. / АН СССР Ин-т филос. – Т. 2. – М. : Мысль, 1978. – 487 с.

Bibliography (transliterated): 1. Aristotle. *Collected edition.* 4 vols. Vol. 2. Moscow: The Thought, 1978. Print.

Поступила (received) 15.07.2014.



ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

УДК: 339.341

А. В. ШКУМАТ, студент, НТУ «ХПІ»

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті проаналізовано правові аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Розглянуто основні органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх вплив на регулювання ЗЕД. Досліджено значення розвитку правової основи державного регулювання ЗЕД. Систематизовано функції державного регулювання ЗЕД і їх розподіл між органами влади.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, правове регулювання, правове забезпечення, митний тариф.

Вступ та постановка проблеми. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється для забезпечення збалансованості економіки і рівноваги внутрішнього ринку України, стимулювання прогресивних структурних змін в економіці і створення найбільш вигідних умов для залучення економіки нашої держави до системи світового розподілу праці і наближення її до ринкових структур розвинених країн світу [8].

Особливого значення розвиток правової основи державного регулювання ЗЕД набуває, враховуючи основні напрями в зовнішньоекономічній і політичній стратегії України, які передбачають інтеграцію в ЄС і ЄСП. Це обумовлюється, по-перше, необхідністю змін в принципах функціонування системи державного регулювання ЗЕД в Україні, а по-друге, – вимогою узгодження вітчизняної законодавчої бази ЗЕД з відповідними нормами законодавств інших країн. До проблем, які можна визначити у зв'язку з цим, слід також віднести відсутність в країні

© А. В. Шкумат, 2014

належного нормативного підґрунття для здійснення деяких видів ЗЕД, зокрема у сфері руху капіталів, торгівлі об'єктами інтелектуальної власності та ін. [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правовим питанням регулювання ЗЕД в Україні присвячено досить багато досліджень. Інтерес представляють практичні посібники з організації і здійснення ЗЕД, в яких систематизовані наочні аспекти її регулювання і особливості залучення суб'єктів підприємництва до відповідальності за порушення ними певних норм законодавства [5]. Разом з тим, питання структури системи державного регулювання ЗЕД не знайшло гідного відображення в науковій літературі.

Аналіз літературних джерел показав, що більшістю авторів проблема правового забезпечення функціонування системи державного регулювання ЗЕД або не розглядається, або її аналіз носить поверхневий характер, унаслідок чого, питання про підстави діяльності, компетенції, повноваження органів державного регулювання ЗЕД залишається невиясненим.

Тому **метою статті** є детально розглянути проблему правового забезпечення функціонування системи державного регулювання ЗЕД та систематизувати функції державного регулювання ЗЕД і їх розподіл між органами влади.

Матеріали та результати дослідження. Регулювання ЗЕД України здійснюється:

- державою, в особі її органів в межах їх компетенції;
- недержавними органами управління економікою;
- самими суб'єктами ЗЕД [10].

Суверенну державну політику проводять органи державної влади і органи місцевого самоврядування, які утворюють складну систему регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Остання, як суб'єкти регулювання, включає: Верховну Раду України; Президента України і його Адміністрацію; Кабінет Міністрів України; Національний банк України; Міністерство економіки по питаннях європейської інтеграції України; Міністерство закордонних справ України; Державну митну службу України; Державну податкову адміністрацію України, Антимонопольний комітет України; Міжвідомчу комісію з міжнародної торгівлі; Державну службу експортного контролю України; місцеві ради і їх виконавські і розпорядливі органи; місцеві державні адміністрації; територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України [3].

В межах компетенції центральних органів влади вирішуються питання загального забезпечення ЗЕД, визначення інструментів державного регулювання і порядку їх застосування, формування фондів фінансових ресурсів для розвитку ЗЕД і інші засоби, які визначають

найбільш важливі моменти здійснення ЗЕД.

На рівні регіонів України соціально-економічне управління у сфері ЗЕД здійснюють обласні державні адміністрації (уряд Автономної Республіки Крим, міські адміністрації міст Києва і Севастополя). Так, згідно статті 13 Закону України «Про місцеві державні адміністрації», у веденні останніх, в межах і формах, визначених Конституцією України і законами України, відноситься вирішення питань по регулюванню зовнішньоекономічної діяльності.

Держава застосовує правові, адміністративні і економічні методи регулювання ЗЕД.

Правове регулювання ЗЕД включає:

- розробку і ухвалення нормативної бази в Україні і виконання норм міжнародного права;
- приєднання України до міжнародних організацій і конвенцій;
- складання міждержавних угод; (договори про торгівлю і угоди про ліквідацію подвійного оподаткування) [4].

Адміністративне регулювання зовнішніх зв'язків здійснюється за допомогою таких важелів, як:

- реєстрація суб'єктів зовнішньоекономічних відносин;
- реєстрація зовнішньоекономічних контрактів;
- розробка системи нетарифного регулювання ЗЕД;
- митне регулювання;
- оперативне регулювання ЗЕД.

З метою збалансованого розвитку ЗЕД і удосконалення інструментів реалізації зовнішньоекономічної політики країни, в особливих випадках, застосовують заходи оперативного регулювання ЗЕД, а саме: тимчасове припинення ЗЕД і застосування індивідуального ліцензування за порушення чинного законодавства України у сфері зовнішньоекономічних відносин [6].

До економічних регуляторів відноситься:

- розробка і встановлення податків у сфері зовнішнього відношення;
- затверджений порядок накопичення і використання валютних засобів суб'єктів ЗЕД;
- встановлення системи розрахунків і кредитування експортно-імпорتنних операцій [7].

Мета державного регулювання ЗЕД – ухвалення системи норм і заходів, направлених на захист національного товаровиробника на внутрішньому і зовнішньому ринку.

Одним з найбільш поширених регуляторів ЗЕД є митний тариф. Практично всі країни світу з його допомогою вирішують найрізноманітніші завдання (від захисту вітчизняного виробника до поповнення державного бюджету за рахунок засобів, вилучених на межі)

Спеціально уповноваженим органом державного управління в області митної справи є Державний митний комітет України [9].

Митне регулювання ЗЕД України здійснюється відповідно до Митного кодексу, Законів України і міжнародних договорів. Митні тарифи будь-якої країни є переліком товарів, які оподатковуються митом. Ці товари об'єднані в групи по ознаках походження (рослинні, тваринні, промислові і тому подібне) і по ступеню обробки товару. Мито – це податок, який стягується у зв'язку з ввезенням іноземного товару в країну [1].

Кожна країна має свою національну структуру тарифу. Впродовж багатьох років, багато держав прагнули уніфікувати митні бар'єри. До певної уніфікації тарифів спонукали численні угоди, заключні після II світової війни (ГАТТ – Генеральна Асамблея по торгівлі і тарифам, ЄЕС – Європейська економічна співдружність, НАФТА (Північно-американська угода про вільну торгівлю), які вимагали зіставлення тарифів різних країн. У 1950 р. в Брюсселі була підписана конвенція про уніфікацію номенклатури митних тарифів і створення, так званої брюссельської схеми митного тарифу. У основу цієї схеми покладений розподіл товарів за виробничим принципом [3].

У табл. 1 приведені загальні функції державного регулювання, які логічно витікають з системи принципів ЗЕД, і їх розподілу між органами державного регулювання.

Таблиця 1 – Загальні функції державного регулювання ЗЕД і їх розподіл між органами влади

Принцип і його зміст	Основні нормативно-правові акти, що закріплюють механізм його реалізації	Функції регулювання ЗЕД	Органи державного регулювання ЗЕД
1	2	3	4
Суверенітету народу України в здійсненні ЗЕД – Україна має суверенітет у встановленні законодавства про ЗЕД на власній території. Виключення представляють: – пріоритетність норм міжнародних правових актів, ратифікованих Україною;	Закон «Про економічну самостійність Української РСР», Конституція України, закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», Закон «Про місцеві Ради народних депутатів і місцеве і регіональне самоврядування», положення «Про управління зовнішньоекономічними зв'язками»	Створення нормативно-правової бази ЗЕД	Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, органи місцевого самоврядування
		Організація і забезпечення її дотримання по всій території України	Кабінет Міністрів України, міністерства і відомства,

Продовження табл. 1

1	2	3	4
– автономність волі сторін зовнішньо-економічних контрактів у виборі має рацію, застосовного до контракту			Національний банк України, відповідні підрозділи регіональних і місцевих органів державної влади
Свободи зовнішньо-економічного підприємництва – суб'єкти ЗЕД мають право вибору виду ЗЕД і розпорядження її результатами	Конституція України, Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, закон «Про зовнішньо-економічну діяльність», закон «Про митний тариф України», закон «Про податок на додану вартість», закон «Про оподаткування прибутку підприємств», ухвала Кабінету Міністрів «Про ставки митного збору», закон «Про податок на доходи фізичних осіб», наказ Державної митної служби «Про затвердження Порядку стягнення митних зборів»	Створення системи важелів для узгодження інтересів суб'єктів ЗЕД і держави, суспільства в цілому	Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України
		Визначення переліку обмежень видів ЗЕД і зовнішньо-економічній правосуб'єктності, створення механізмів їх реалізації	Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки, НБУ, Державна митна служба України, ГНА України, регіональні і місцеві підрозділи центральних органів влади
		Забезпечення рівних прав для суб'єктів ЗЕД, постійність нормативно-правової бази, дотримання принципу безповоротності дії закону, визначення підстав і наслідків відповідальності за порушення зобов'язань, системи моніторингу виконання зобов'язань	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки і питань європейської інтеграції, ГНА України, Державна митна служба України, комерційні банки як уповноважені агенти валютного контролю

Закінчення табл. 1

1	2	3	4
Юридичної рівності і недискримінації – всі суб'єкти ЗЕД в Україні є рівними перед законом щодо об'єму має рацію і обов'язків. Разом з тим законодавство передбачає диференціацію режимів господарювання, між якими існують відмінності в характері оподаткування і ін.	Конституція України, закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», Кримінальний кодекс, Кодекс про адміністративні правопорушення, Митний кодекс, законі «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»		
Захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності – будь-який суб'єкт ЗЕД в Україні має право на захист власних інтересів, зачеплених в результаті недружніх, дискримінаційних дій з боку інших держав	Закон «Про зовнішньоекономічну діяльність», Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс, закон «Про міжнародний комерційний арбітраж»	Створення системи захисту прав суб'єктів ЗЕД України	Верховна рада України, суди України, Міністерство закордонних справ, Міністерство економіки і по питаннях європейської інтеграції
Еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні і вивозі товарів - незаконність недобросовісної конкуренції, необхідність дотримання вартісного балансу зовнішньоекономічних операцій	Закон "Про застосування спеціальних заходів щодо імпорту в Україні", закон "Про захист економічної конкуренції", закон "Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту", закон "Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у сфері зовнішньоекономічної діяльності"	Визначення підстав, організація процедури розслідувань, визначення покарань за порушення правил конкуренції	Міністерство економіки і питань європейської інтеграції, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, Державна митна служба

Аналіз функцій державного регулювання ЗЕД, які делеговані регіональним і місцевим органам влади і самоврядування, дозволяє стверджувати, що регулятивні важелі зміщені у бік ланки центральних органів влади. Це значно звужує можливості впливу нижчих рівнів

державного управління на розвиток ЗЕД, особливо на тлі централізації бюджетного процесу і недоліком власних засобів для здійснення регулятивних заходів. Такий стан справ суперечить європейській регіональній політиці.

Політика створення нормативно-правового поля ЗЕД повинна враховувати прагнення нашої країни інтегруватися в світовий соціально-економічний простір і необхідність підвищення стабільності і сприятливості вітчизняного законодавства для розвитку відповідних зв'язків. Проте, досвід показує, що окремі дії уряду прямо суперечать вищевикладеним міркуванням, наприклад, порушення державних гарантій щодо незмінності законодавства у сфері загального підприємництва, іноземного інвестування; нераціональність податкової політики у сфері міжнародних фінансових операцій (лізингу, факторингу) і ін. Подібна нестабільність в нормативній базі регулювання ЗЕД свідчить, швидше, про непродуманість дій держави і їх ситуативну спрямованість.

Висновки. У результаті проведеного аналізу, можна зробити висновки про те, що: в умовах, коли першочерговими завданнями України у сфері ЗЕД виступають вступ до СОТ, адаптація національного законодавства до норм і стандартів Європейського Союзу, подальше відкриття ринків і зняття штучних обмежень щодо продукції українських товаровиробників в ЄС, Росії і США; забезпечення якнайкращих умов для залучення іноземних інвестицій, дотримання інтересів України при визначенні нових маршрутів транспортування енергоносіїв з Росії, створення максимально сприятливих умов для діяльності українських товаровиробників на ринках Азії, Африки і Латинської Америки, – проблема удосконалення нормативно-правового забезпечення ЗЕД і її регулювання набуває особливої гостроти. У цьому аспекті логіка розгляду особливостей державного регулювання ЗЕД шляхом конкретизації принципів ЗЕД і нормативно-організаційного механізму їх реалізації, дозволяє проявити і зняти внутрішні суперечності в існуючій системі законодавства ще на рівні основоположних основ.

Список літератури: 1. *Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О. О.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підручник для вузів / За ред. д-ра екон. наук, проф. І. В. Багрової. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 580 с. 2. *Вишняков А. К.* Регулирование внешнеэкономической деятельности в Украине. - Харьков : ООО "Одиссей", 2005. – 256 с. 3. *Гребельник О. П.* Основи зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – Київ : Центр навчальної літератури, 2004. – 384 с. 4. *Дегтярева О. И., Полянова Т. Н., Саркисов С. В.* Внешнеэкономическая деятельность: Учеб. пособие. – 2-е изд. – М. : Дело, 2000. – 320 с. 5. *Жеманюк О. М.* Зовнішньоекономічні стратегії розвитку підприємства: Автореф. дис.канд. екон. наук: 08.06.01 / О.М. Жеманюк; Харк. нац. екон. ун-т. – Х., 2006. – 20 с. 6. *Багрова І. В., Редіна Н. І., Власюк В. Є., Гетьман О. О.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. екон. спец. / І. В. Багрова, Дніпропетр. держ. фін.-екон. ін-т. – Д., 2002. – 584 с. 7. *Дідківський М. І.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: Навч. посіб. / М. І. Дідківський. – К. : Знан-

ня, 2006. – 463 с. **8.** Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посібник. – 3-є вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2002. – 384 с. **9.** Міжнародна економіка. Підручник / за ред Румянцева А. П. – К. : Знання-Прес. – 2003. – 447с. **10.** Пирожкова Ю. В. Методи державного регулювання в галузі автомобілебудування в Україні: сучасний правовий аналіз // Митна справа. – 2006. – № 4. – С. 73–78.

Bibliography (transliterated): **1.** Bahrova, I. V., et al. *Zovnishn'oekonomichna diyal'nist' pidpryyemstv: Pidruchnyk dlya vuziv.* Kyiv: Tsentr navchal'noyi literatury, 2004. Print. **2.** Vyshnyakov, A. K. *Rehulirovanie vneshneekonomicheskoy deyatel'nosti v Ukraine.* Kharkiv: ООО "Odyssey", 2005. Print. **3.** Hrebel'nyk, O. P. *Osnovy zovnishn'oekonomichnoi diyal'nosti: Pidruchnyk.* Kyiv: Tsentr navchal'noi literatury, 2004. Print. **4.** Dehtyareva, O. I., T. N. Polyanova, and S. V. Sarkisov *Vneshneekonomicheskaya deyatel'nost': Ucheb. posobyе.* 2nd ed. Moscow : Delo, 2000. Print. **5.** Zhemanyuk, O.M. *Zovnishn'oekonomichni stratehii rozvytku pidpryyemstva: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk: 08.06.01.* Kharkiv, 2006. Print. **6.** Bahrova, I. V., et al. *Zovnishn'oekonomichna diyal'nist' pidpryyemstv: Pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakl. ekon. spets.* Dnipropetrovsk, 2002. Print. **7.** Didkivs'kyi, M. I. *Zovnishn'oekonomichna diyal'nist' pidpryyemstva: Navch. posib.* Kyiv: Znannya, 2006. Print. **8.** *Menedzhment zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti: Navch. posibnyk.* 3-rd ed. Kyiv : Znannya, 2002. Print. **9.** Rumyantseva, A. P. *Mizhnarodna ekonomika.* Kyiv : Znannya-Pris, 2003. Print. **10.** Pirozhkova, Y.V. "Metody derzhavnoho rehulyuvannya v haluzi avtomobilebuduvannya v Ukraini: suchasnyi pravovyi analiz." *Mytna sprava* No. 4 (2006.): 73–78. Print.

*Робота рекомендована до друку доц., канд техн. наук Чекмасовою І. А.
Надійшла (received) 10.12.2014.*

УДК 658:330.322

М. П. ГОРБУНОВ, канд. екон. наук, доц., НТУ «ХПІ»;
О. Ю. РЕНКАС, студент, НТУ «ХПІ»

ШЛЯХИ ІНВЕСТИВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ОПК ТА ПІДПРИЄМСТВ З КАПІТАЛЬНОГО РЕМОНТУ МО

У статті проаналізовано стан підприємств оборонно-промислового комплексу та підприємств міністерства оборони України. На прикладі держав з розвиненою економікою Європи та Сходу розглянути та запропоновані можливі шляхи інвестування підприємств ОПК та МО що забезпечить їх науково-технічний прогрес, у тому числі в суміжних галузях промисловості; створення науково-промислової бази для забезпечення оборони та безпеки держави, оснащення ЗСУ сучасними ОВТ; забезпечення створення на сучасній технологічній основі складної наукоємної техніки.

Ключові слова: інвестиції, офсет, лізинг, оборонно-промисловий комплекс, озброєння та військова техніка.

Вступ. Як відомо, ступінь зносу основних фондів оборонних підприємств сьогодні перевищує 50 %. Більшість з них (70-75 %) морально заста-

© М. П. Горбунов, О. Ю. Ренкас, 2014

рлі, експлуатуються понад 15 років і не здатні задовольнити сучасні потреби оборонних виробництв.

Намагання підприємств ОПК замінити зношене та морально застаріле обладнання, впровадити новітні оборонні технології не призводять до позитивних результатів через високу вартість устаткування та нестачу коштів, які щорічно виділяються для ОПК із оборонного бюджету. Пошук шляхів залучення інвестицій у вітчизняний оборонно-промисловий комплекс (ОПК) та нарощування обсягів виробництва озброєння та військової техніки (ОВТ) стає важливим та актуальним завданням. А в умовах фінансової кризи та фактичного ведення бойових дій, ситуація стала просто критичною [1, 4].

Метою даної статті є пошук самостійних напрямів, орієнтованих на формування політики з визначення шляхів залучення інвестицій у вітчизняний оборонно-промисловий комплекс (ОПК), підприємства з капітального ремонту МО та нарощування обсягів виробництва озброєння та військової техніки (ОВТ).

Основні результати дослідження. Метою державної політики у сфері залучення іноземних інвестицій в оборонну промисловість є отримання додаткових ресурсів для прискорення структурних перетворень у промисловості, розвитку її експортного потенціалу, підвищення технічного та якісного рівня оборонних виробництв, спільного створення наукоємних сучасних озброєнь і військової техніки тощо. Цілеспрямованість та масштабність такої політики залежать від воєнно-політичного статусу країни, рівня технологічного розвитку її оборонної промисловості, економічної спроможності держави виробляти сучасні види ОВТ, визначених цілей, завдань та програм реформування збройних сил.

Наприклад, Швеція, яка донедавна оберігала свою оборонну промисловість і намагалася оснащувати національні збройні сили високоякісною зброєю власного виробництва, відмовилась від такої політики, після чого значна частина шведської оборонної промисловості перейшла до рук іноземного капіталу. Так, фірма «Bofors» стала власністю американської компанії «United Defense Industries», кораблебудівну фірму «Kockums» (підводні човни, надводні кораблі за технологіями «Stealth») придбала німецька компанія «HDW AG», виробник бронетанкової техніки «Hegglunds» став власністю британської «Alvis PLC», а група «SAAB» на 35 % стала британською (власник «BAE Systems»).

Британія також заохочує англійські оборонно-промислові структури до конкуренції з іноземними компаніями на національному ринку озброєнь. Прикладом може слугувати французька корпорація «Thales», яка придбала декілька великих британських військово-промислових фірм, внаслідок чого стала другим за обсягами закупівель (після «BAE Systems») поставальником міністерства оборони Британії.

Німеччина, як і Британія, також зацікавлена у залученні іноземних інвестицій до оборонної промисловості, але, обмежує участь іноземних компаній 25 відсотками пакету акцій оборонного підприємства.

Китай ще у 2003 році став лідером у залученні іноземних інвестицій. Він постійно удосконалює свою законодавчу базу у цій сфері, приймаючи нові, все лояльніші, закони. Китай з успіхом обходить певні ембарго, прагнучи співпрацювати з Європою і Росією, які можуть надати значні інвестиції для розвитку китайської оборонної промисловості. На сьогодні іноземні інвестори в цій країні мають більше пільг, ніж суб'єкти вітчизняного капіталу. Одночасно китайське законодавство передбачає контроль держави над оборонними підприємствами, що здійснюють розробку і виробництво наукоємних стратегічних систем зброї з використанням іноземних інвестицій.

Для досвіду країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) найбільш характерним є застосування офсетних схем, які дають можливість вирішити дві ключові проблеми, – це придбання нових ОВТ та отримання солідних інвестицій в економіку. За різними підрахунками офсетне законодавство вже дало змогу Польщі, Чехії, Угорщині та Болгарії отримати понад \$ 11 млрд. інвестицій. Для нинішніх умов України офсетне залучення інвестицій є практично єдиною можливістю розпочати реальне співробітництво з країнами НАТО. Опираючись на досвід країн ЦСЄ слід зауважити, що статус регулюючої норми в цій сфері не обов'язково мусить мати рівень закону. Це може бути як урядова постанова (Чехія), так і повноцінний закон (Польща). Суті справи це не міняє. Так в Чехії урядовими постановами запуснено 14 офсетних програм, для виконання яких залучено 18 чеських підприємств.

На жаль, потенціал української фінансово-кредитної системи є досить обмеженим і його не вистачає для забезпечення нормального функціонування економіки України. Оскільки розробка і виробництво сучасних видів ОВТ вимагає великих коштів, а рівні ризиків в умовах української економіки досить високі, то сподіватися на широкомасштабне кредитування комерційними банками та іншими фінансово-кредитними установами оборонної промисловості без державного сприяння в ближчій перспективі не доводиться.

Державна підтримка повинна передбачати заходи економічного стимулювання фінансово-кредитних установ щодо довготривалого співробітництва з вітчизняною оборонною промисловістю. Наприклад, це може бути звільнення від оподаткування частини прибутків фінансово-кредитних установ, які інвестують в підприємства, що виробляють високотехнологічну продукцію; створення системи пільгового рефінансування комерційних банків у разі надання ними пільгових кредитів для реалізації пріоритетних інвестиційних проектів в ОПК тощо.

Збільшенню інвестицій сприяло б поширення практики кредитування оборонно-промислових проектів під гарантію державних банківських установ: наприклад, Банку розвитку і реконструкції оборонної промисловості (у разі створення) або спеціально уповноваженого існуючого державного банку.

Державної підтримки вимагає розширення інвестиційної інфраструктури страхових товариств, пенсійних фондів, інвестиційних фондів, фондів ризикового капіталу.

Для досвіду країн ЦСЄ найбільш характерним є застосування офсетних схем, які дають можливість вирішити дві ключові проблеми, – це придбання нових ОВТ та отримання солідних інвестицій в економіку.

Офсет – це компенсація з боку постачальника замовнику продукції у вигляді субпідрядів, зустрічних торговельних або інвестиційних зобов'язань. Офсети як такі суперечать ідеології вільного ринку і зазвичай не заохочуються, або навіть забороняються на національному та міжнародному ринку. Виключення робляться тільки для обмежених категорій товарів, що мають особливе значення для безпеки та оборони.

Юридичною основою застосування офсетів у міжнародній торгівлі озброєннями та військовою технікою служать два положення, які містяться в регуляціях Світової організації торгівлі (СОТ) та Європейського союзу.

Стаття XXI «Безпекові виключення» Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) встановлює, що «ніщо у цій угоді не може тлумачитись ... як заборона будь-якій торгуючій стороні застосовувати будь-які заходи, які вона вважає за потрібне для захисту важливих інтересів своєї безпеки ... у зв'язку з виробництвом або торгівлею зброєю, боєприпасами й військовими матеріалами і такого трафіку інших товарів та матеріалів, який здійснюється прямо чи опосередковано в цілях забезпечення військового відомства».

Стаття 296 Договору про заснування Європейського співтовариства зазначає, що «будь-яка держава-член може застосовувати такі заходи, які вона вважає необхідними для захисту важливих інтересів своєї безпеки і які пов'язані з виробництвом або торгівлею зброєю та військовими матеріалами». Дане положення є частиною консолідованих договорів ЄС і не знає змін у разі введення в дію Лісабонського договору.

На відміну від правил СОТ, які дозволяють доволі широкі інтерпретації «важливих інтересів безпеки» і «забезпечення військового відомства», консолідовані договори ЄС містять таємний додаток, в якому визначається вичерпний перелік категорій товарів, до яких можуть застосовуватись положення статті 296 Договору про заснування Європейського співтовариства.

Зазначені правила дозволяють національним урядам встановлювати особливі умови і не пояснювати мотивів вибору постачальників військової

продукції на національному та міжнародному рівні. Головною особливістю умовою міжнародної торгівлі озброєннями та військовою технікою є офсети. У більшості випадків замовник продукції вимагає від постачальника надання офсету, тобто певної компенсаційної програми.

На рівні СОТ та ЄС робляться спроби обмежити застосування такої практики. Зокрема в «Зеленій книзі з оборонних закупівель» Європейського Союзу пропонується зменшити використання офсетів. Інший важливий документ ЄС – «Кодекс поведінки щодо оборонних закупівель» – пропонує переглянути офсетну практику в напрямку її обмеження.

Однак повну заборону офсетів на сьогодні не підтримує жодна країна світу. Справа у тому, що військову продукцію в значних обсягах імпортує практично всі розвинені країни, окрім США та Росії, і всі вони зацікавлені в отриманні відповідних компенсацій. З іншого боку, для провідних експортерів надання офсетів є важливим засобом підвищення конкурентоспроможності їх продукції. [2]

Виходячи з цього більшість країн, активно залучених до міжнародного військово-технічного співробітництва, мають у своєму законодавстві спеціальні регуляції щодо офсетних (компенсаційних) програм. Треба зазначити, що основне призначення офсетного законодавства – забезпечення власного технологічного та економічного розвитку в разі відкриття внутрішнього ринку оборонної продукції для міжнародних учасників. Офсетне законодавство регулює, у першу чергу, випадки постачання військової продукції, коли замовником виступає уряд, а постачальником – іноземний господарюючий суб'єкт. Якщо передача товарів здійснюється на рівні господарюючих суб'єктів або у рамках міжнародних угод, офсетне законодавство не має великого значення, оскільки сторони вільні встановлювати будь-які вигідні їм додаткові умови.

Офсети мають багато форм. За класифікацією, прийнятою у США, існують прямі, непрямі й непов'язані офсети. Прямими вважаються офсети, які передбачають залучення оборонної промисловості країни-імпортера до виробництва імпортованої продукції (субпідряди, прямі інвестиції). Непрямі офсети не мають безпосереднього відношення до виробництва імпортованої продукції, проте реалізуються у сфері оборонного виробництва. Непов'язані офсети зазвичай стосуються цивільного виробництва і набувають форм зустрічної торгівлі (зустрічні та зворотні закупівлі, бартер, клірингові операції).

У країнах ЄС використовується більш проста класифікація. Розрізняються прямі (що стосуються імпортованої продукції) та непрямі (всі інші) офсети. Офсети відіграють значну роль у технологічному й економічному розвитку країн-імпортерів військової продукції. Відомо, що саме ефективне використання офсетів при імпорті американських озброєнь допомогло Японії здійснити технологічних прорив після другої світової війни. Після заве-

ршення «холодної війни» японський досвід був ефективно використаний країнами ЦСЄ при здійсненні власної офсетної політики. З появою суттєвих коштів на закупівлі та модернізацію в оборонному бюджеті України з'являється можливість використання офсетних (компенсаційних) програм для технологічного оновлення національного оборонно-промислового комплексу й інших важливих галузей виробництва.

Відповідно до світового досвіду можна запропонувати дві схеми запровадження офсетного (компенсаційного) законодавства:

Перша схема передбачає чітке визначення офсетної політики України на рівні закону.

Друга схема передбачає визначення порядку реалізації офсетних угод нормативним актом, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Розробка і прийняття такого положення можлива у рамках діючого закону «Про державне оборонне замовлення». Цей шлях потребуватиме менше часу, створюватиме більш гнучку нормативно-правову базу (внесення змін до постанов уряду потребує менше зусиль, ніж до законів України) і вимагатиме мінімальних змін законодавства.

Також світовий досвід з залучення інвестицій в ОПК використовує такий фінансовий інструмент, як лізинг.

За рахунок застосування лізингових схем підприємство-лізингодержувач здобуває наступні переваги:

– лізинг дає змогу на 100 % фінансувати придбання основних фондів на відміну від банківського кредиту, де фінансовими ресурсами забезпечується тільки 60-70 % їхньої вартості;

– підприємству простіше отримати майно в лізинг, ніж позику на його придбання;

– лізинг дає підприємству більше можливостей для маневрування під час виплати лізингових платежів;

– зменшується ризик морального старіння обладнання, тому що підприємство бере його не у власність, а в оренду: відтак розширюються можливості оперативного оновлення застарілої техніки без залучення власного капіталу на його фінансування;

– лізингове майно не зараховується на баланс підприємства, що підвищує ліквідність суб'єкта господарювання та його можливість отримати банківський кредит;

– лізингові платежі включають до складу валових витрат, що зменшує оподатковуваний прибуток підприємства-лізингоотримувача;

– зменшується ризик при виробництві нової продукції, оскільки за недостатнього попиту на неї підприємство може повернути об'єкт лізингу безпосередньо лізингодавцю.

Поряд з перевагами лізинг має певні недоліки:

- вартість лізингу для лізингоодержувача вища на суму лізингової маржі, ніж вартість звичайної позики;
- укладання лізингової угоди потребує тривалого часу та є організаційно складнішим, ніж угоди про звичайну банківську позику;
- лізингодавець бере на себе ризик можливого морального старіння основних фондів та неповного і несвоєчасного отримання лізингових платежів. [3]

Взагалі, державна інвестиційна політика – це система заходів, які органи державної влади виробляють і використовують у процесі управління інвестиційною діяльністю господарського комплексу, що включає підприємства й організації всіх форм власності. Вона реалізує економічну, науково-технічну й соціальну політику держави за рішенням стратегічних і тактичних завдань у сфері державних перетворень.

Об'єктом інвестиційної політики виступає господарський комплекс країни, суб'єкти інвестиційної політики – центральні органи державної влади, органи регіонального й галузевого управління, керівники підприємств й організацій.

У світовій практиці вироблений ряд шляхів, використовуваних для стимулювання інвестиційної діяльності, які можна розділити на дві групи: фіскальні й фінансові. Найважливіші з них такі:

1) Фіскальні шляхи:

- зниження податку на доходи корпорацій;
- податкові канікули;
- зменшення податкових платежів залежно від кількості працюючих або інших витрат, пов'язаних із працею;
- скорочення податку на доходи корпорацій залежно від обсягів витрат на маркетинг і підвищення дієздатності підприємств;
- заходи, спрямовані на збільшення доданої вартості;
- стимулювання імпорту (звільнення від імпортного мита на інвестиційні товари, устаткування, запчастини і сировина, пов'язані з виробничим процесом, відстрочка сплати мита на імпортні матеріали);
- стимулювання експорту (звільнення від експортного мита, зм'якшення оподаткування доходів від експорту, зменшення податку на прибуток для діяльності, що приносить валюту, повернення мита).

2) Фінансові шляхи:

- прямі субсидії на повне або часткове покриття капітальних вкладень, витрат виробництва або вартості маркетингу інвестиційного проекту;
- субсидована позичка;
- гарантування позички;
- поручництво експортного кредитування;

- покриття розрахунків венчурного капіталу за рахунок коштів державного бюджету;
- державне страхування за пільговими ставками;
- покриття від коливань валютного курсу, знецінення валюти, некомерційних ризиків.

3) Інші шляхи:

- субсидування послуг (включаючи допомогу на пошук ресурсів на фінансування проектів, а також на управління ними);
- надання інформації про ринки й наявність сировини;
- допомога в навчанні й перепідготовці кадрів;
- технічне сприяння «ноу-хау»;
- висновок преференційних урядових контрактів;
- захист від імпоротної конкуренції;
- спеціальний режим відносно курсу національної валюти;
- спеціальні знижки при перекладі прибутку й капіталу;
- інші методи. [1]

У процесі залучення інвестицій економічно розвинуті країни віддають перевагу фінансовим шляхам перед фіскальними, тому що фіскальні шляхи безадресні, тоді як фінансове стимулювання дає державі можливість сконцентрувати зусилля на досягненні конкретних цілей. Країни, що розвиваються, надають перевагу податковими заходам через недовік фінансових ресурсів.

Узагальнюючи світовий досвід залучення інвестицій в ОПК слід відзначати наступні характерні напрями державної політики у цій сфері:

- створення сприятливих умов через надання пільг та преференцій шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів;
- підтримка співробітництва з іноземними підприємствами, в тому числі шляхом створення спільних компаній;
- збереження державного контролю за стратегічними підприємствами (продаж не більше 25-49% акцій) [4].

Інвестиційна діяльність в ОПК та підприємства з капітального ремонту МО є не тільки способом покращання забезпечення ЗСУ сучасним ОВТ і збереження високотехнологічних виробництв, але є стратегічним засобом (макроекономічним важелем) впливу на розвиток економіки України.

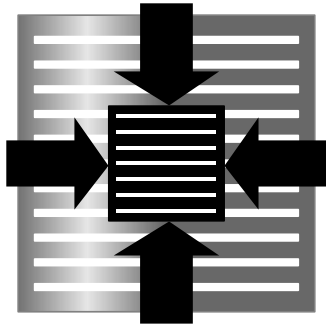
Висновки. Проблемними питаннями інвестиційної діяльності в ОПК є нестабільність внутрішніх державних закупівель ОВТ, невеликий обсяг асигнувань на ці цілі; поширена практика невиконання державою своїх фінансових і інвестиційних зобов'язань перед оборонними підприємствами і організаціями; незадовільний фінансовий стан підприємств і організацій ОПК. Все це є передумовою для пошуку нових шляхів залу-

чення інвестицій, в тому числі і іноземних, що забезпечить науково-технічний прогрес ОПК, у тому числі в суміжних галузях промисловості; створення науково-промислової бази для забезпечення оборони та безпеки держави. оснащення ЗСУ сучасними ОВТ; забезпечення створення на сучасній технологічній основі складної наукоємної техніки у таких галузях як енергетика, сільського господарства, зв'язок, охорона здоров'я тощо; розширення експортних можливостей держави.

Список літератури: 1. Шеховцов В. С., Боднарчук Р. В., Головка В. В. Інвестиції в ОПК України: стан, проблеми, перспективи. Науково-технічний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/11.htm>. 2. Іжак О., Гриненко О. Обґрунтування механізмів застосування офсетних (компенсаційних) програм при здійсненні імпорту товарів військового призначення та подвійного використання для потреб національної безпеки та оборони. Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/13.htm>. 3. Шевцов А., Гриненко О. Шляхи забезпечення сприятливих умов для залучення у вітчизняний ОПК іноземних інвестицій та надання гарантій щодо їх захисту. Можливість застосування механізму поставок озброєння та військової техніки у лізинг, кредит, у залік державного боргу, на безоплатній основі/ Регіональний філіал НІСД у м. Дніпропетровську [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cacds.org.ua/ru/research/91>. 4. ОПК України – локомотив національної економіки / под ред. В. Бадрака, С. Згурца [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cacds.org.ua/ru/research/91>.

Bibliography: 1. Shehovzov, V. S., R.V. Bondarchuk, and V.V. Golovko "Investitsii v OPK Ukrainy: stan, problemy, perspektivy Naukovo-Technichnyj zvit." Web. 30 November 2014 <<http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/11.htm>>. 2. Izhak O., and O. Grinenko "Obgruntuvannya mehanizmiv zastosuvannya ofsetnyh (kompensatsijnyh) program pry zdijsnenni importu tovariv vijskovogo pryznachennya ta podvijnoho vykorystannya dlya potreb natsionalnoi bezpeky ta oborony." *Regionalnyj filial NISD u m. Dnipropetrovsku*. Web. 30 November 2014 <<http://old.niss.gov.ua/Monitor/october09/13.htm>>. 3. Shevtsov A., and O. Grinenko "Shlyahy zabezpechennya spryiatlyvyh umov dlya zaluchennya u vitchiznyanyi OPK inozemnyh investyziy ta nadannya garantij schodo ih zahystu. Mozhlyvist zastosuvannya mehanizmu postavok ozbroennya ta vijskovoï tehniky u lizyng, kredyt, u zalik derzhavnogo borghu, na bezoplatnij osnovi." *Regionalnyj filial NISD u m. Dnipropetrovsku*. Web. 30 November 2014 <<http://www.cacds.org.ua/ru/research/91>>. 4. Badraka, V., and S. Zgurtsa, ed. *OPK Ukrainy – lokomotiv natsionalnoj ekonomiki*. Kyiv, 2010. 58. Web. 30 November 2014 <<http://www.cacds.org.ua/ru/research/91>>.

Надійшла (received) 16.12.2014.



РЕФЕРАТИ

РЕФЕРАТИ

УДК 37.015

Зарубіжна методика формування громадянських вмінь / О. В. Кузьменко, Н. Б. Решетняк // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 22–29. – Бібліогр. : 7 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті викладено методику формування громадських вмінь у старших класах середніх шкіл США. Обґрунтовується доцільність її використання в школах і вищих навчальних закладах України. Аналізуються дидактичні та методичні аспекти формування в учнів двадцяти чотирьох вмінь свідомого компетентного громадянина, що поділяються на три види: суто громадянські, дослідницькі та навички критичного мислення. Кожна група вмінь містить вісім узагальнених дій, якими суб'єкти навчально-пізнавальної діяльності повинні усвідомлено володіти. Зазначена методика формування громадянських вмінь описана в американському підручнику з громадянознавства, що застосовується у старших класах сучасних американських середніх шкіл.

Ключові слова: методика формування, громадянські вміння, зарубіжна педагогіка, навички критичного мислення, дослідницькі вміння, свідомий громадянин.

УДК.340.115.4

Про ресурс розвитку в Україні / А. В. Гасвая, І. Г. Дегтярьова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 30–35. – Бібліогр. : 4 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті досліджуються причини, підстави та умови виникнення громадянського суспільства. На основі аналізу сутності, змісту і правової форми громадянського суспільства розглядаються його розвиток і становлення. Увага приділяється проблемам самоорганізації громадянського суспільства, його незалежності від держави і взаємодії з державою. Розглядається ідея, заснована на необхідності ефективного регулювання взаємовідносин людини з політичною владою, суспільства з державою.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, правова держава, політична влада, самоорганізація, незалежність, інститут, взаємодія, право.

УДК 338.486.1:339.187.44

Франчайзінг / Г. М. Гаряєва, А. М. Хільченко, О. Я. Поліщук // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 36–40. – Бібліогр. : 2 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті надано аналіз державного регулювання франчайзингових відносин, розглядаються невідповідності між правовим регулюванням франчайзингу та фактичною стадією розвитку комерційних відносин, проблеми реєстрації договорів франчайзингу у Цивільному та Торговельному Кодексі України, законодавстві щодо захисту прав інтелектуальної власності, економічної конкуренції та прав споживачів та інших нормативних документах, та пропоновані заходи щодо їх вирішення.

Ключові слова: франчайзинг, франчайзер, франшиза, франчайзинг угоди, кодекс.

УДК 339.543.2

Торгові бар'єри / Г. М. Гаряєва, А. М. Хільченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 40–45. – Бібліогр. : 2 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розглядаються торгові бар'єри, зокрема проблеми спрощеного порядку митного оформлення, митного оформлення товарів, вироблених у Європейському Союзі, мита на товари тимчасового ввезення, декларування товарів поза місцем знаходження суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, експорту товарів для ремонту. Пропонується низка заходів щодо вирішення означених проблем в умовах постійного зростання обсягів та розширення масштабів міжнародної торгівлі.

Ключові слова: торговий бар'єр, мито, тимчасове ввезення, Митний кодекс, Кіотська конвенція, Український Комерційний Кодекс.

УДК 341.328(430)

Правові відносини Німеччини та України в контексті подій 2014 року / Г. М. Гаряєва, О. Я. Поліщук, А. М. Хільченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 45–50. – Бібліогр. : 5 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті аналізується проблема важливості міждержавних відносин України і Німеччини. Розглядаються різні аспекти взаємин двох європейських держав. Особливу увагу приділено договірно-правовій базі відносин. Німеччина підтримує зусилля України, спрямовані на побудову міцної і стабільної держави, заснованої на пануванні закону за європейським взірцем. Наприкінці зроблено висновок про раціональність продовження і зміцнення багатоаспектних взаємозв'язків між Німеччиною та Україною.

Ключові слова: угода, міждержавні відносини, взаємовідносини, законодавство, економіка, регулювання.

УДК 340.116

Проблеми реалізації принципів правової держави та громадянського суспільства в Україні / Л. В. Первалова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 50–60. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті надається визначення правової держави, громадянського суспільства, розкривається їх сутність. Автор характеризує принципи правової держави та їх втілення у реальній практиці. Особлива увага приділяється економічним проблемам, що призвели до масового скорочення виробництва, закриття підприємств, зростанню безробіття в Україні. Аналіз світової практики, сучасних наукових досліджень дозволив автору всебічно розкрити принцип народного суверенітету, право Українського народу на управління державою

тощо. На підставі принципів правової держави аналізуються проблеми, які необхідно вирішити державі для подолання кризи в Україні, що охопила усі сфери життєдіяльності суспільства. Тільки вирішення цих суттєвих завдань дозволить Україні побудувати громадянське суспільство і правову державу.

Ключові слова: правова держава, громадянське суспільство, принципи правової держави, народний суверенітет, референдум, законодавча ініціатива, легітимність влади, пріоритет прав людини, рівноправ'я держави і особистості, верховенство права, принцип розподілу влади, політичне рівноправ'я громадян, заборона дискримінації.

УДК 340.111(09)

Проблеми взаємної відповідальності держави та особистості в історії політичних вчень Нового часу / М. Ш. Киян, М. Г. Окладна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 61–66. – Бібліогр. : 11 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті аналізуються погляди таких видатних філософів Нового часу як Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель, І. Бентам, Дж. Міль, які обґрунтовували ідею створення суспільства, заснованого на принципах свободи та рівності усіх громадян, вирішували проблему взаємовідносин між особистістю, державою та суспільством. На підставі цих теорій виникає формування принципів правової держави, що знайшли своє відображення у конституціях усіх розвинутих країнах світу, і перш за все це стосується принципу взаємної відповідальності держави та особистості.

Ключові слова: правова держава, відповідальність, суспільний договір, розподіл влади, лібералізм, природні права, типи правління, громадянське суспільство, верховенство права, народне представництво, народний суверенітет.

УДК 340.15(477):324

Сутність типології держави / О. Л. Муренко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 66–72. – Бібліогр. : 9 назв. – ISSN 2227-6809.

У даній науковій статті висвітлюються актуальні питання щодо типології держави. У результаті ретельного аналізу наукової літератури визначено значення «держави» і його типи – формаційний і цивілізаційний, проведена класифікація типології держави за різноманітними ознаками. Стаття повною мірою розкриває, а також підкреслює важливість подальшого вивчення даного питання, так як від ступеня пізнання зазначеної теми залежить ефективність функціонування цілих міст, регіонів, областей і всієї держави.

Ключові слова: держава, цивілізація, форма правління, монархія, республіка.

УДК 28.39 159.923.2

Концепція «українського православ'я» М. Сумцова як ціннісний фактор української ідентичності / Н. В. Фрадкіна // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 73–79. – Бібліогр. : 8 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті досліджуються особливості українського християнства висвітлені у працях М. Ф. Сумцова. Розглянуто своєрідний концепт «українського православ'я» на сторінках робіт вченого, що особливо актуалізується у наш час. Виділяються визначальні характери-

стики українського православ'я, які мають вплив на формування національної ідентичності. Наголошується на важливості вивчення наукових ідей М. Сумцова для розуміння світоглядного осердя українського православного життя, православної церкви, для визначення української національної ідентичності.

Ключові слова: українська ідентичність, релігійність, християнство, моральність, демократичність.

УДК 746.3:004.738.5(477.54)

Значення Інтернет-технологій для мистецтва вишивки в сучасному Харкові / В. В. Маліков // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 79–85. – Бібліогр. : 12 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті досліджується роль служб і ресурсів мережі Інтернет у творчій діяльності сучасних вишивальниць Харкова. Інтернет-сайти, електронна пошта, блоги, форуми, групи в соціальних мережах, файлові сховища є потужними інструментами обміну знаннями про техніку й прийоми вишивання, властивості і якість матеріалів для нього, проведення конкурсів і виставок. Вони сприяють презентації власних досягнень, творенню індивідуального іміджу і колективної ідентичності вишивальниці. Дослідження показує, що ресурси Інтернет є важливим самостійним джерелом для дослідника сучасного декоративно-ужиткового мистецтва.

Ключові слова: Інтернет-технології, вишивка, вишивальниця, «форумовка», мережеві служби.

УДК 241(477)

На шляху національного відродження: релігійна складова духовного світу України кінця ХХ – початку ХХІ століть / М. М. Міщенко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 86–92. – Бібліогр. : 8 назв. – ISSN 2227-6809.

В статті пропонується аналіз релігійної складової суспільного життя українців на рубежі ХХ–ХХІ ст. Акцентується увага на процесах секуляризації та їх негативних наслідках, особливо в сфері духовності та моралі. На зміну християнським нормам, які співзвучні з загальнолюдськими цінностями, приходять категорії користі, практицизму та індивідуалізації. Актуалізація дослідження даних питань пов'язана з потребою національного духовного відродження України та залученням тих духовних засад, що тисячоліття слугували фундаментом української духовності та культури. Національне відродження передбачає звернення до кращих зразків духовності і моральності, традицій і обрядів, витоки яких сягають християнської історії Київської Русі.

Ключові слова: релігія, церква, секуляризація, духовність, культура, етика, національне відродження.

УДК 001:1

Сучасні технології: виклики та ризики / І. В. Владленова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 93–99. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті аналізуються ризики, до яких приводять технології, розглядається феномен технізації людської природи, що провокує трансформовану самосвідомість, тра-

нформацію етичних цінностей. Можливо також використання біологічних компонентів для оптимізації технічних процесів (виділення з біологічного середовища і переведення в технічну систему). У такому разі кардинально зміняться існуючі уявлення про природу тілесності. Проблема трансформації соціальної природи людини актуалізується у зв'язку з необмеженими можливостями маніпуляції при широкому використанні високих технологій в суспільстві.

Ключові слова: високі технології, ідентичність, природа людини, етичні цінності.

УДК 163.14.68

Проблеми сучасної епістемології у світлі кантівської етичної концепції / М. В. Смоляга, Г. Г. Старікова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 100–105. – Бібліогр. : 4 назв. – ISSN 2227-6809.

Статтю присвячено аксіологічному аспекту сучасної епістемології. Розгляд ціннісних компонентів наукового пізнання є одним з найважливіших умов подальшого розвитку сучасної науки. Одним з перших звернув увагу на морально-ціннісну сторону людського пізнання І. Кант у своїх працях щодо проблем «практичного розуму». Пізнавальна здібність досліджується ним у єдності з оцінювальною і вольовою здібностями людини. Принципова новітність кантівського підходу складає те, що практичному розуму, тобто моральній свідомості, відводиться особлива, провідна роль у людській діяльності. При цьому по-новому визначені місце і роль теоретичного розуму, з'ясовані та доведені його межі і можливості. У фундаменті пізнавальної діяльності лежить співвідношення теоретичного і практичного розуму, або, у сучасній інтерпретації, – діалектика когнітивного і ціннісного, їх взаємопроникнення і взаємодоповнення.

Ключові слова: епістемологія, цінності, мораль, «практичний розум», когнітивне.

УДК 1: [504: 001.18]

Проблеми наукового формулювання у сприйнятті екології як цілісного системного утворення з позиції філософії науки / Н. Б. Годзь // Вісник НТУ «ХП». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 106–113. – Бібліогр. : 9 назв. – ISSN 2227-6809.

У межах статті подовжується розкриватися тематика питання функціонування у науковій спільноті понять, їх трансформація, розширення та модифікація. Проаналізовано ряд положень стосовно існування певної низки уявлень стосовно задач та функцій сучасної екології. Підкреслюється важливість комунікації у сучасній науці та важливість ретельного пошуку перегляду попередніх праць з метою уточнення та поновлення втраченого, та «забутого» знання. Означається велика роль бібліотечної та архівної системи у цій роботі з позиції філософії науки. Екологію слід вважати як науку, яка максимально відтворює ознаку поєднання у собі наукових інтересів, скерованих як у дослідження минулого, так й майбутнього. Нам важлива концепція Гр. Грузинцева про здвиг у науці (системність, релятивізм та екзактність) та його визначення екзактності як нового рівня вимог до вирішення задач, які наука не може вирішити за допомогою старих логічних схем.

Ключові слова: метод, наука, наукове знання, наукова спільнота, пізнання, система, екзактність, екологія.

УДК 16 (075.8)

Категоричний силогізм / О. В. Стричинець // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 113–117. – Бібліогр. : 1 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розглядається категоричний силогізм, який розуміється родо-видовим способом, що є вдосконаленням його традиційного розуміння. Категоричний силогізм складається із трьох суджень: двох засновків і висновку. Автор формулює визначення родо-видового способу розуміння категоричного силогізму. Дослідження дозволяє дати визначення категоричного силогізму, а також обґрунтувати його формулу й аксіому. У підсумку формулюються правила категоричного силогізму, розглянуто його фігури і модуси.

Ключові слова: категоричний силогізм, родо-видовий спосіб розуміння категоричного силогізму, формула, аксіома, правила, фігури і модуси категоричного силогізму.

УДК: 339.341

Правові аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства / А. В. Шкумат // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 118–125. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті проаналізовано правові аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Розглянуто основні органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх вплив на регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Досліджено значення розвитку правової основи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Систематизовано функції державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також їх розподіл між органами влади.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, правове регулювання, правове забезпечення.

УДК 658:330.322

Шляхи інвестування підприємств ОПК та підприємств з капітального ремонту МО / М. П. Горбунов, О. Ю. Ренкас // Вісник НТУ «ХПІ». Серія : Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 125–133. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті проаналізовано стан підприємств оборонно-промислового комплексу та підприємств міністерства оборони України. На прикладі держав з розвинутою економікою Європи та Сходу розглянути та запропоновані можливі шляхи інвестування підприємств ОПК та МО що забезпечить їх науково-технічний прогрес, у тому числі в суміжних галузях промисловості; створення науково-промислової бази для забезпечення оборони та безпеки держави, оснащення ЗСУ сучасними ОБТ; забезпечення створення на сучасній технологічній основі складної наукоємної техніки.

Ключові слова: інвестиції, офсет, лізинг, оборонно-промисловий комплекс, озброєння та військова техніка.

РЕФЕРАТЫ

УДК 37.015

Зарубежная методика формирования гражданских умений / А. В. Кузьменко, Н. Б. Решетняк // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 22–29. – Бібліогр. : 7 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье изложена методика формирования гражданских умений в старших классах средних школ США. Обосновуется целесообразность ее использования в школах и высших учебных заведениях Украины. Анализируются дидактические и методические аспекты формирования у учащихся двадцати четырех умений сознательного гражданина, которые делятся на три вида: собственно гражданские, исследовательские и навыки критического мышления. Каждая группа умений включает восемь обобщенных действий, которыми субъекты учебно-познавательной деятельности должны осознанно владеть. Указанная методика формирования гражданских умений описана в американском учебнике по граждановедению, который применяется в старших классах современных американских средних школ.

Ключевые слова: методика формирования, зарубежная педагогика, навыки критического мышления, гражданские и исследовательские умения, сознательный гражданин.

УДК.340.115.4

О ресурсе развития в Украине / А. В. Гаевая, И. Г. Дегтярёва // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 30–35. – Бібліогр. : 4 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье исследуются причины, основания и условия возникновения гражданского общества. На основе анализа сущности, содержания и правовой формы гражданского общества рассматриваются его развитие и становление. Внимание уделено проблемам самоорганизации гражданского общества, его независимости от государства и взаимодействия с государством. Рассматривается идея, основанная на необходимости эффективного регулирования взаимоотношений человека с политической властью, общества с государством.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, правовое государство, политическая власть, самоорганизация, независимость, институт, взаимодействие, право.

УДК 338.486.1: 339.187.44

Франчайзинг / А. М. Гаряева, А. М. Хильченко, О. Я. Полищук // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 36–40. – Бібліогр. : 2 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье представлен анализ государственного регулирования франчайзинговых отношений, рассматриваются несоответствия между правовым регулированием франчайзинга и фактической стадией развития коммерческих отношений, проблемы регистрации договоров франчайзинга в Гражданском и Торговом Кодексе Украины, Законодательстве по защите прав интеллектуальной собственности, экономической конкуренции и прав потребителей и других нормативных документах, и предлагаемые меры по их решению.

Ключевые слова: франчайзинг, франчайзер, франшиза, соглашения, кодекс.

УДК 339.543.2

Торговые барьеры / А. М. Гаряева, А. М. Хильченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 40–45. – Бібліогр. : 2 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье рассматривается функционирование торговых барьеров, в частности проблемы упрощенного порядка таможенного оформления, таможенного оформления товаров, произведенных в Европейском Союзе, пошлины на товары временного ввоза, декларирования товаров вне места нахождения субъекта внешнеэкономической деятельности, экспорта товаров для ремонта. Предлагаются меры по решению этих проблем в условиях постоянного роста объемов и расширение масштабов международной торговли.

Ключевые слова: торговый барьер, пошлина, временный ввоз, Таможенный кодекс, Киотская конвенция, Украинский Коммерческий Кодекс.

УДК 341.328(430)

Правовые отношения Германии и Украины в свете событий 2014 года / А. М. Гаряева, О. Я. Полищук, А. М. Хильченко // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 45–50. – Бібліогр. : 5 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье анализируется проблема важности межгосударственных отношений Украины и Германии. Рассматриваются различные аспекты взаимоотношений двух европейских государств. Особое внимание уделено договорно-правовой базе отношений. Германия поддерживает усилия Украины, направленные на построение прочного и стабильного государства, основанного на верховенстве закона по европейскому образцу. В конце сделано вывод о рациональности продолжения и укрепления взаимосвязи между Германией и Украиной.

Ключевые слова: соглашение, межгосударственные отношения, взаимоотношения, законодательство, экономика, регулирование.

УДК 340.116

Проблемы реализации принципов правового государства и гражданского общества в Украине / Л. В. Перевалова // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 50–60. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье дается определение правовому государству, гражданскому обществу, раскрывается их сущность. Автор характеризует принципы правового государства и их реальное проявление на практике. Особое внимание уделяется экономическим проблемам, повлекшим за собой массовое сокращение производства, закрытие предприятий, рост безработицы в Украине. Анализ международной практики, современных научных исследований позволил автору всесторонне раскрыть принцип народного суверенитета, право Украинского народа на управление государством и т.д. На основе принципов правового государства анализируются проблемы, которые необходимо решить государству для преодоления кризиса, охватившего все сферы общественной жизни в Украине. Только решение этих насущных задач позволит построить гражданское общество и правовое государство.

Ключевые слова: правовое государство, гражданское общество, принципы правового государства, народный суверенитет, референдум, законодательная инициатива, легитимность власти, приоритет прав человека, равноправие государства и личности, верхо-

венство права, принцип разделения властей, политическое равноправие граждан, запрет дискриминации.

УДК 340.111(09)

Проблемы взаимной ответственности государства и личности в истории политических учений Нового времени / М. Ш. Киян, М. Г. Окладная // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 61–66. – Бібліогр. : 11 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье анализируются взгляды таких выдающихся философов Нового времени как Г. Гроций, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Монтескье, Ж.-Ж. Руссо, И. Кант, Г. Гегель, И. Бентам, Дж. Миль, которые обосновали идею создания общества, основанного на принципах свободы и равенства всех граждан, решали проблему взаимоотношений между личностью, государством и обществом. На основании этих теорий сформированы принципы правового государства, нашедшие свое отражение в конституциях всех развитых стран мира, и прежде всего это касается принципа взаимной ответственности государства и личности.

Ключевые слова: правовое государство, ответственность, общественный договор, разделение властей, либерализм, естественные права, типы правления, гражданское общество, верховенство права, народное представительство, народный суверенитет.

УДК 340.15(477):324

Сущность типологии государства / Е. Л. Муренко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 66–72. – Бібліогр.: 9 назв. – ISSN 2227-6809.

В данной научной статье освещаются вопросы типологии государства. В результате комплексного анализа научной литературы определено значение «государства» и его типы – формационный и цивилизационный, проведена классификация типологии государства по различным признакам. Статья раскрывает и подчеркивает важность дальнейшего изучения данного вопроса, так как от степени познания указанной темы зависит эффективность функционирования городов, регионов, областей и всего государства.

Ключевые слова: государство, типология государства, цивилизация, форма правления, монархия, республика.

УДК 28.39 159.923.2

Концепция «украинского православия» Н. Сумцова как ценностный фактор украинской идентичности / Н. В. Фрадкина // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 73–79. – Бібліогр. : 8 назв. – ISSN 2227-6809

В статье исследуются особенности украинского христианства освещенные в работах М.Ф.Сумцова. Рассмотрена своеобразная концепция «украинского православия» на страницах работ ученого, которая особенно актуализируется в наше время. Выделяются определяющие характеристики украинского православия, которые имеют влияние на формирование национальной идентичности. Отмечается важность изучения научных идей М. Сумцова для понимания мировоззренческой основы украинской православной жизни, православной церкви, для определения украинской национальной идентичности.

Ключевые слова: украинская идентичность, религиозность, христианство, нравственность, демократичность.

УДК 746.3:004.738.5(477.54)

Значение Интернет-технологий для искусства вышивки в современном Харькове / В. В. Маликов // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С.79–85. – Бібліогр. : 12 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье исследуется роль служб и ресурсов сети Интернет в творческой деятельности современных вышивальщиц Харькова. Интернет-сайты, электронная почта, блоги, форумы, группы в социальных сетях, файловые хранилища являются мощными инструментами обмена знаниями о техниках и приемах вышивания, свойствах и качествах материалов для него, проведения конкурсов и выставок. Они способствуют презентации собственных достижений, созданию индивидуального имиджа и коллективной идентичности вышивальщицы. Исследование показывает, что ресурсы сети Интернет являются важным источником для исследователя современного декоративно-прикладного искусства.

Ключевые слова: Интернет-технологии, вышивка, вышивальщица, «форумовка», сетевые службы.

УДК 241(477)

На пути к национальному возрождению: религиозная составляющая духовного мира Украины конца XX – начала XXI веков / М.Н. Мищенко // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С.86–92. – Бібліогр. : 8 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье предлагается анализ религиозной составляющей общественной жизни украинцев на рубеже XX–XXI вв. Акцентируется внимание на процессах секуляризации и их негативных последствиях, особенно в сфере духовности и морали. На смену христианским нормам, которые созвучны с общечеловеческими ценностями, приходят категории выгоды, практицизма и индивидуализации. Актуализация исследования связана с потребностью национального возрождения Украины и привлечением тех духовных основ, которые тысячелетие служили фундаментом украинской духовности и культуры. Национальное возрождение предполагает обращение к лучшим образцам духовности и моральности, традиций и обрядов, истоки которых находятся еще в христианской истории Киевской Руси.

Ключевые слова: религия, церковь, секуляризация, духовность, культура, этика, национальное возрождение.

УДК 001:1

Современные технологии: вызовы и риски / И. В. Владленова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 93–99. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье анализируются риски, к которым приводят технологии, рассматривается феномен технизации человеческой природы, которая провоцирует трансформированное самосознание, трансформацию этических ценностей. Возможно также использование биологических компонентов для оптимизации технических процессов (выделение из биологической среды и перевод в техническую систему). В таком случае кардинально изменятся представления о природе телесности. Проблема трансформации социальной природы человека актуализируется в связи с неограниченными возможностями манипуляции при широком использовании высоких технологий в обществе.

Ключевые слова: высокие технологии, идентичность, природа человека, этические ценности.

УДК 163.14.68

Проблемы современной эпистемологии в свете кантовской этической концепции / М. В. Смоляга, Г. Г. Старикова // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 100–105. – Бібліогр. : 4 назв. – ISSN 2227-6809.

Статья посвящена аксиологическому аспекту современной эпистемологии. Рассмотрение ценностных компонентов научного познания является одним из важнейших условий дальнейшего развития современной науки. Одним из первых обратил внимание на морально-ценностную сторону человеческого познания И. Кант в своих работах о проблемах «практического разума». Познавательная способность исследуется им в единстве с оценочной и волевой способностями человека. Принципиальная новизна кантовского подхода состоит в том, что практическому разуму, т.е. моральному сознанию, отводится особая, ведущая роль в человеческой деятельности. При этом по-новому определены место и роль теоретического разума, выяснены и обоснованы его пределы и возможности. В фундаменте познавательной деятельности лежит соотношение теоретического и практического разума, или, в современной интерпретации, — диалектика когнитивного и ценностного, их взаимопроникновение и взаимодополнение.

Ключевые слова: эпистемология, ценности, мораль, «практический разум», когнитивное.

УДК 1: [504: 001.18]

Проблемы научной формулировки в восприятии экологии как целостного системного образования с позиции философии науки / Н. Б. Годзь // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С.106–113. – Бібліогр. 9 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье продолжена работа над раскрытием тематики функционирования в научном сообществе понятий, их трансформации, расширения и модификации. Проанализировано ряд положений по эволюцию предмета экология. Подчеркивается важность коммуникации в науке и важность тщательного анализа возврата и перепроверки при поднятии реликтовых теорий, которые в силу специфики истории и глобальных проблем разного характера остаются на периферии научного знания, и, следовательно – забытыми. Это приводит к отсеканию ряда исследований. Экологию следует связывать с такой ее уникальной чертой, как максимальной характеристикой в единении научных интересов в изучении прошлого и будущего. Подчеркивается роль библиотек. Нам важна точка зрения Гр. Грузинцева про сдвиг науки (системность, релятивизм, экзактность) и определение экзактности как более высоких требований к своим методам при разрешении задач, которые наука не может решить при помощи старых логических средств.

Ключевые слова: метод, наука, научное знание, научное сообщество, познание, система, экзактность, экология.

УДК 16 (075.8)

Категорический силлогизм / О. В. Стричинец // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХП», 2014. – № 63 (1105). – С. 113–117. – Бібліогр. 1 назв. – ISSN 2227-6809.

Предлагается категорический силлогизм, который понимается родо-видовым

способом, что есть усовершенствованием его традиционного понимания. Автор предоставляет определение родо-видового способа понимания категорического силлогизма, в исследовании формулируется определение категорического силлогизма, дана его формула, аксиома, даны правила категорического силлогизма, рассмотрены его фигуры и модусы. Сделан вывод о том, что существует категорический силлогизм, который понимается родо-видовым способом.

Ключевые слова: категорический силлогизм, родо-видовой способ понимания категорического силлогизма, формула, аксиома и правила категорического силлогизма, фигуры и модусы категорического силлогизма.

УДК: 339.341

Правовые аспекты регулирования внешнеэкономической деятельности предприятия / А. В. Шкумат // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 118-125. – Бібліогр. : 10 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье проанализированы правовые аспекты регулирования внешнеэкономической деятельности предприятий. Рассмотрены основные органы государственной власти и органы местного самоуправления, их влияние на регулирование внешнеэкономической деятельности. Изучено значение развития правовой основы государственного регулирования внешнеэкономической деятельности. Систематизированы функции государственного регулирования внешнеэкономической деятельности и их распределение между органами власти.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, правовое регулирование, правовое обеспечение.

УДК 658:330.322

Пути инвестирования предприятий ВПК и предприятий по капитальному ремонту МО / Н. П. Горбунов, А. Ю. Ренкас // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 63 (1105). – С. 125–133. – Бібліогр. : 4 назв. – ISSN 2227-6809.

В статье проанализировано состояние предприятий оборонно-промышленного комплекса и предприятий по капитальному ремонту министерства обороны Украины. На примере государств с развитой экономикой Европы и Востока рассмотрены и предложены возможные пути инвестирования предприятий ОПК и МО, что обеспечит их научно-технический прогресс, в том числе в смежных отраслях промышленности; создание научно-технической базы для обеспечения обороноспособности и безопасности государства, оснащение ВСУ современными вооружением и техникой; обеспечение создания на современной технологической основе сложной наукоемкой техники.

Ключевые слова: инвестиции, офсет, лизинг, оборонно-промышленный комплекс, вооружение и военная техника.

ABSTRACTS

Foreign technique of civil skill's forming / A. B. Kuzmenko, N. B. Reshetnyak // Bulletin of NTU "KHPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 22–29. – Bibliogr. : 7. – ISSN 2227-6809.

The article describes methods of forming civic skills in the upper grades of secondary schools in the United States of America. The authors prove the feasibility of using this technique at secondary schools and higher educational institutions of Ukraine. The authors also analyze the didactic and methodological aspects of the process of teaching the skills of conscious competent citizen. These skills are divided into three types: civic skills, research skills and the ability of critical thinking. Each group of these skills includes eight generalized actions which learners must consciously use. The authors analyze the learning technique described in the American textbook on civic education. The American teachers use this textbook at the senior grades of high school. The authors formulate the conditions of successful using of the technique. Conditions of such effective work: the accounting of age and specific features of pupils, their effective business communication, positive motivation of educational activity and creation of problem situations on the lessons.

Key words: the method of formation, civic skills, foreign education, critical thinking skills, research skills, conscientious citizen.

On the resource of the development in Ukraine / A. B. Gaevaya, I. G. Degtyaryova // Bulletin of NTU "KHPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 30–35. – Bibliogr. : 4. – ISSN 2227-6809.

In the article the reasons, grounds and conditions of civil society appearance have been investigated. On the base of the analysis of the nature, content and legal form of civil society its development and formation have been considered. Special attention is given to issues of self-organization of civil society and its independence from the state and the interaction with the state. The idea, based on the need for effective regulation of man's relationship with the political power, society and the state has been also considered. Reflections on the means of the confrontation by the humanity to the state tyranny. The connection of the political power and state by law; subordination of the state power to the law has been given argumentation. Declared that the basis of the arbitrary limits of the state is a constitutional declaration of rights and freedoms. Proved the dependence of the citizen from the state, which sets an arbitrary social and economic experiments and is not responsible for their harmful effects.

Key words: civil society, government, rule of law, political power, self-organization, independence, college, interaction, right.

Franchise / G. M. Gariaieva, A. M. Khilchenko, O. Ya. Polishchuk // Bulletin of NTU "KHPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 36–40. – Bibliogr. : 2. – ISSN 2227-6809.

The article analyzes the state regulation of franchise relations, is considered discrepancy between the legal regulation of franchising and the actual stage of commercial relations, problems of registration of franchising agreements in Civil and Commercial Code of Ukraine, Legislation on the protection of intellectual property rights, economic competition and consumer rights and other legal documents and other regulations. Are proposed measures to solve these issues (problems) that acquire special

importance (weight) in a new round of global economic crisis in 2014, which encourages the development of franchise systems and their active involvement and increase of funding in the public sector of the economy as the main tools to attract foreign investment in the development of the national economy, which includes a variety of market segments.

Key words: franchising, franchisor, franchise, franchise agreements, codes.

Trade barriers / G. M. Gariaieva, A. M. Khilchenko // Bulletin of NTU "KHPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 40–45. – Bibliogr. : 2. – ISSN 2227-6809.

The article deals with trade barriers, in particular the problem of simplified customs procedures, customs clearance of goods produced in the European Union, taxes on the goods of temporary import, declaration of goods outside the location of the subject of foreign economic activity, exports of goods for repair, opportunities to increase the efficiency of the national customs policy response to external threats and quick counter possible negative consequences of such threats towards strengthening the provision of economic interests and maximum consideration in national customs system of international rules and requirements. Trade barriers can either make trade more difficult and expensive or prevent trade completely. Measures are proposed to solve these problems under conditions of constant growth and expansion of international trade.

Key words: trade barriers, tax, temporary import, Customs Code, Kyoto convection, Ukrainian Commercial Code.

Legal relations between Germany and Ukraine in the light of the events of 2014 / G. M. Gariaieva, O. Ya. Polishchuk, A. M. Khilchenko // Bulletin of NTU "KHPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 45–50. – Bibliogr. : 5. – ISSN 2227-6809.

The article contains analysis of the problem of the importance of bilateral relations between Ukraine and Germany. In the article different aspects of relations between the two European nations are viewed. Particular attention is paid to the legal basis of relations. Are considered various aspects of cooperation between Germany and Ukraine in the field of political relations, economic relations, cultural exchanges, scientific cooperation, judicial cooperation and human rights, military-political and military cooperation, cooperation in the field of education. Are analyzed documents of international legal character, on which is based cooperation between Ukraine and Germany. Finally, conclusions about the rationality of continuing and strengthening the relationship between Germany and Ukraine are made.

Key words: agreement, bilateral relations, interaction, law sphere, economics, regulation.

Problems of realization of principles of the legal state and civil society in Ukraine / L. V. Perevalova // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 50–60. – Bibliogr. : 10. – ISSN 2227-6809.

In the article determination is given to the legal state, civil society, their essence opens up. An author characterizes principles of the legal state and their real display in practice. The special attention is spared to the economic problems, entailing a mass decline in a production, putting up the shutters, height of unemployment in Ukraine. Analysis of international practice, modern scientific researches allowed to the author all-round to expose principle of folk sovereignty, right for the Ukrainian people on a management

by the state. Such important forms of direct democracy as elections and referendums are considered in the article. On the basis of analysis of international practice an author suggests to fasten in Constitution of Ukraine a right for people on legislative initiative. On the basis of principles of the legal state problems, that must be decided to the state for overcoming of crisis overcoming all spheres of public life in Ukraine, are analysed. Only the decision of these vital tasks will allow to Ukraine to build civil society and legal state.

Key words: the legal state, civil society, principles of the legal state, folk sovereignty, referendum, legislative initiative, legitimacy of power, priority of human rights, equality of rights of the state and personality, supremacy of right, principle of division of authorities, political equality of rights of citizens, prohibition of discrimination.

Problems of mutual responsibility of the state and the individual in the history of political doctrines of modern times / M. Sh. Kiyani, M. G. Okladnaya // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 61–66. – Bibliogr. : 11. – ISSN 2227-6809.

The article analyzes the views of prominent philosophers of modern times as Hugo Grotius, Hobbes, Locke, Montesquieu, J.-J. Rousseau, Kant, Hegel, J. Bentham, John. Miles, who substantiated the idea of creating a society based on the principles of freedom and equality of all citizens, solved the problem of the relationship between the individual, the state and society. The emergence of new theoretical concepts of the people, which is the only source of supreme power, popular sovereignty, the right of people to determine polity, was caused by the bourgeois-democratic revolutions in Europe. On the basis of these theories formed the principles of the rule of law, as reflected in the constitutions of all the developed countries of the world, and above all, it concerns the principle of mutual responsibility of the state and the individual.

Key words: rule of law, accountability, social contract, separation of powers, liberalism, natural law, types of government, civil society, rule of law, representation of the people, the people's sovereignty.

The essence of the typology of state / O. L. Murenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 66–72. – Bibliogr.: 9. – ISSN 2227-6809.

This scientific article highlights the questions of typology of the state. The world today is comprised of many types of states. The contemporary security environment features many more state actors than it did a century ago. Not only are there more states, but there are also many more types of states, many of which can be classified. An analysis of the scientific literature value defined "state" and its types - formation and civilization, the classification of the typology of the state on various grounds. Governments can be classified into several types. The author considers some of the more common types of governments in this paper. The article reveals and emphasizes the importance of further study of this issue because the degree of cognition the specified theme depends on efficiency of functioning of cities, regions, provinces and the entire state.

Key words: state, typology of state, civilization, form of government, monarchy, republic.

The concept of "Ukrainian Orthodox Church" M. Sumtsova as value factor Ukrainian identity / N. V. Fradkina // Bulletin of NTU "KhPI". Series : Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 73–79. – Bibliogr. : 8. – ISSN 2227-6809.

The article deals with the peculiarities of Ukrainian Christianity highlighted in the works of M.F.Sumtsov. Considered an original concept of "Ukrainian Orthodox Church" on pages scientist works, especially actualized today. There are the defining characteristics of Ukrainian Orthodoxy, namely cordocentrism, democracy, harmony (uzhodzhuvanist) public and church life. morality, focus on active moral and practical activities that have an impact on the formation of national identity. Stresses the importance of studying how changes in Ukrainian Orthodox world society interpenetration Orthodox Christian and democratic values and application of scientific ideas of Sumtsova to understand the philosophical core of Ukrainian Orthodox life, the Orthodox Church, to determine the Ukrainian national identity.

Key words: Ukrainian identity, religion, Christianity, morality, democracy.

The significance of Internet technologies for embroidery in contemporary Kharkiv / V. V. Malikov // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 79–85. – Bibliogr. : 12. – ISSN 2227-6809.

This study aims to highlight the use of Internet services by contemporary masters of embroidery in Kharkiv, and reveal their actual and potential value for them. The analysis of the Internet resources shows that they serve as means of virtual and real communication for embroideresses. Personal Web pages, e-mail, blogs, forums, groups in social networks, file storages are powerful tools for sharing knowledge about techniques, quality materials of embroidery, competitions and exhibitions. Network services facilitate the presentation of achievements, the creation of both individual image and collective identity of embroideresses. Online services expand organizational capabilities for embroidery associations and popularize their achievements. The survey shows that the Internet resources are important sufficient source for a researcher of contemporary arts and crafts.

Key words: Internet technologies, embroidery, embroideress, "forumovka" (forum members' meeting), network services.

Towards national revival: religious constituent of the spiritual world of Ukraine in the late 20th and early 21st centuries / M. M. Mishchenko // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 86–92. – Bibliogr. : 12. – ISSN 2227-6809.

This paper presents the analysis of the religious component of Ukrainian social life at the turn of the XXI century. The author focuses her attention on the processes of eularization and its negative consequences, especially in the field of spirituality and morality. The consequences of this situation are examined with a particular focus on the fact that the categories of benefit, practicality and individualization replace the Christian norms that are consonant with human values. Actualization of the study of risen questions is connected with the needs of national spiritual revival of Ukraine and the involvement of the spiritual principles that served as the foundation of the Ukrainian spirituality and culture in the course of millennium. National revival provides for an appeal to the best examples of spirituality and morality, traditions and rituals, the origins of which date back to the Christian history of Kievan Rus.

Key words: religion, church, secularization, spirituality, culture, ethics, national revival.

Modern technologies: challenges and risks / I. V. Vladlenova // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU

"KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 93–99. – Bibliogr. : 10. – ISSN 2227-6809.

A number of driving forces have been identified that are shaping our modern world and have a strong influence on the risks we face. The article analyzes the risks to which leading technology, mechanization. The benefits of modern technology often involve health, safety and environmental risks that produce public suspicion of technologies and aversion to certain products and substances. The phenomenon of human nature that provokes a transformed consciousness, transformation ethical values. You may also use biological components for optimization of technical processes (separation of the biological environment and transfer to the technical system). If so radically changed ideas about the nature of physicality. The problem of transforming social nature of man is updated due to the unlimited possibilities of manipulation with extensive use of high technology in society.

Key words: high technology, identity, human nature, moral values.

The problems of modern epistemology in Kant's ethic conception / M. V. Smolyaga, G. G. Starikova // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 100–105. – Bibliogr. – 4. – ISSN 2227-6809.

The article is devoted to axiological aspect of modern epistemology. Analyze of treasure components of sciences knowledge is one of the most impotent condition for further indeveloping of modern science. I. Kant was the first who keep attention to the moral aspect of the human's intellect possibility in his works about the problems of "practice intellect". The knowledge possibility is researching him in commons with appreciated "and willed possibilities of human. The principal innovation of Kant's conception include the point that the practice minding (moral consciousness) has the special role in human activity. The point and role of theoretical minding had differently defined and also had basis it's limits and possibilities. The correlation between theoretical and practice intellect, in modern interpretation – dialectic of cognitive and value, it's interrelation and interaction is lying in the base of human's cognition activity.

Key words: epistemology, values, moral, "practice intellect", cognitive.

The problems of science's formulating in perception the ecology as integrity the system's formation with position the philosophy of science. / N. B. Godz // Bulletin of NTU "KhPI" Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU "KhPI", 2014. – № 63 (1105). – P. 106–113. – Bibliogr.: 9. – ISSN 2227-6809.

In this article, we continue to consider the operation of the scientific community concepts, their transformation, expansion and modification. Have been analyzed a series of proposition about the evolution of the subject ecology. Accentuate the importance of communication in science and the importance of carefulness analysis do return, do re-check, with take up relict theories, which in his to the they specific a history and the global problems of different nature remain for a variable character has been in the outlying science knowledge, and, certainly is – forgotten. This has brought to elimination the lines investigations. The ecology should be associated with its unique feature that it shows how science is the most characteristic unity her research both in the past and future. We have very important the role of the libraries. We important point of view Gr. Gruzintsev about progress of the science (the system, relativity and «ekzactnost») and the definition «ekzactnost» as higher requirements for its method in the resolution of problems than science can not be solved by means of the old logic.

Key words: method, science, science knowledge, science society, the cognition, the system, ekzactnost, the ecology.

Categorical syllogism / O. V. Strychenets. // Bulletin of NTU “KhPI” Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU “KhPI”, 2014. – № 63 (1105). – P. 113–117. – Bibliogr.: 1. – ISSN 2227-6809.

Categorical syllogism is provided herein which is understood in a subsumption way, which is the improvement of its traditional understanding. A syllogism that involves the use of use of statements about categories is called a categorical syllogism. Herein was made the definition of subsumption way of understanding of categorical syllogism, definition of categorical syllogism, was given its formula, axiom, were given the rules of categorical syllogism, its figures and moods were considered. Categorical syllogisms are a special type of argument which has been studied for more than two thousand years. Once a categorical syllogism is in standard form, we can then determine its mood and figure. The form of the syllogism is named by listing the mood first, then the figure. There was made the conclusion that there is a categorical syllogism, which is understood in a subsumption way.

Key words: categorical syllogism, subsumption way of understanding of categorical syllogism, formula, axiom, rules, figures and moods of categorical syllogism.

Legal aspects of regulation of foreign economic activity of the enterprise / A. V. Shkumat // Bulletin of NTU “KhPI” Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU “KhPI”, 2014. – № 63 (1105). – P. 118–125. – Bibliogr.: 10. – ISSN 2227-6809.

International economic law regulates the international economic order or economic relations among nations. The legal aspects of the regulation of foreign economic activity are analysed in the article. The main public authorities and local governments, their influence on regulation of foreign trade activities are considered. The value of the legal basis for state regulation of foreign trade is studied. The problem of the functioning of the legal system of state regulation of foreign trade activities is examined and the functions of state regulation of foreign trade activities and their distribution between authorities are organized. Functions of state regulation of foreign trade activities and their distribution between authorities are systematized. There also is researched the conception of non-governmental bodies of economy regulation.

Keywords: foreign economic activity, legal regulation, legal support.

Investment ways of the military industrial sector enterprises and the overhaul repair enterprises of the Ministry of Defense / N. P. Gorbunov, A. Renkas // Bulletin of NTU “KhPI”. Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv : NTU “KhPI”, 2014. – № 63 (1105). – P. 125–133. – Bibliogr.: 4.– ISSN 2227-6809.

In the article the condition of the industrial sector enterprises and the overhaul repair enterprises of the Ministry of Defense of Ukraine is analyzed. On the basis of the States with the developed economics of Europe and East the possible ways of the industrial sector enterprises and overhaul repair enterprises of the Ministry of Defense are considered and suggested which will provide their scientific and technological progress including related industries; development of the scientific and technological grounds to provide defense capacity and safety of the State, equipage of the Military forces of Ukraine with the modern weapons and equipment; providing of the complicated scientific equipment manufactured on the basis of modern technology. It will provide on the enterprises of the Ministry of Defense recuperation and modernization of the existing equipment up to the indexes of actual time.

Key words: investments, offset, leasing, military industrial sector, weapons and military equipment.



НАШІ ВІТАННЯ



БАРДИН АЛЕКСАНДР НИКОЛАЕВИЧ

5 августа 2014 г. исполнилось 55 лет доценту кафедры философии НТУ «ХПИ», кандидату философских наук, полковнику запаса Вооруженных Сил, академику Академии военно-исторических наук и казачества Александру Николаевичу Бардину.

Александр Николаевич родился в г. Дессау (Германия) в семье военнослужащего. Среднее образование получил в Минске. В 1977 году он поступает в Харьковское высшее военное авиационное командное училище связи, по завершении которого получает квалификацию инженера по эксплуатации средств радиосвязи и звание лейтенанта.

С 1981 года после окончания военного училища А.Н. Бардин служил в Среднеазиатском военном округе, где закалил свой дух, научиться работать и побеждать, сформировал не только необходимые интеллектуальные, но и волевые качества. В 1991 году он поступает на философское отделение

ние педагогического факультета Гуманитарной Академии Вооруженных Сил (г. Москва), которое успешно заканчивает в 1994 году.

С 1994 года А.Н. Бардин продолжил службу в Харьковском военном университете. Здесь он преподавал и занимался научной деятельностью. Итогом этой деятельности стала кандидатская диссертация на тему «Природа интуитивного синтетического суждения и его функции в научном и художественном творчестве», защищенная в 1998 году. В настоящее время Александр Николаевич работает над диссертационным исследованием на соискание ученой степени доктора философских наук на тему: «Терроризм как деструктивный фактор цивилизации (социально-философский анализ)».

Стремление к духовному поиску сохраняется у Александра Николаевича, когда он возглавлял кафедру социальных и гуманитарных дисциплин в Академии гражданской защиты (2004-2006 г.г.).

С 2006 года А.Н. Бардин преподает на кафедре философии НТУ «ХПИ» и заведует этой кафедрой до 2014 года. Он концентрирует свои усилия и усилия педагогического коллектива кафедры на поиски таких форм взаимодействия с обучаемыми, которые инициируют у студентов творческую активность, духовную деятельность, стремление к развитию. Это стало возможным в ходе умело поставленной работы, поддержки педагогов-новаторов и пропаганды передового опыта. Визитной карточкой кафедры стало проведение круглых столов со студентами и аспирантами, в работе которых принимают участие представители ведущих вузов города. На новый, достаточно высокий организационный и методический уровень вышла научно-исследовательская деятельность кафедры с участием студентов и аспирантов.

По результатам своих исследований А.Н. Бардин опубликовал более 80 учебных, учебно-методических и научных работ.

За время службы в Вооруженных Силах Александр Николаевич был награжден шестью медалями. В 2003 году он стал Дипломантом V областного конкурса «Высшая школа Харьковщины – лучшие имена» в номинации «Преподаватель гуманитарных дисциплин». В 2012 году А.Н. Бардин был награжден Почетным знаком Областного управления по борьбе с организованной преступностью и медалью «Александра Невского – за заслуги» от имени Международного Союза Дворян. В 2014 году Александр Николаевич был избран вице-президентом Академии военно-исторических наук и казачества, награжден медалями «За збереження історії» и «За службу Державі» от Союза ветеранов и работников силовых структур Украины «ЗВИТЯГА».

Редакционная коллегия сборника «Актуальные проблемы развития украинского общества» и коллектив факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ» от всей души поздравляют Александра Николаевича с юбилеем, желают ему крепкого здоровья, творческих успехов и благополучия.



ПЕРЕВАЛОВА ЛЮДМИЛА ВИКТОРОВНА

28 декабря отметила свой юбилей заведующая кафедрой права НТУ «ХПИ», кандидат философских наук, профессор, академик Академии военно-исторических наук и казачества Людмила Викторовна Перевалова.

Людмила Викторовна родилась в г. Ялта в семье служащих. После окончания в 1972 году ялтинской средней школы она поступает на исторический факультет Харьковского государственного университета им. А.М. Горького. Получив высшее образование, преподавала историю и обществоведение. В 1981 году пришла в университет, тогда еще Харьковский политехнический институт, где работала сначала в должности старшего лаборанта, а затем – ассистента кафедры научного коммунизма.

В 1986 году Л.В. Перевалова поступает в аспирантуру Московского государственного университета им. М.В. Ломоносова. Успешно защитив в 1990 году диссертацию на соискание ученой степени кандидата философских наук, она возвращается в уже ставший родным ХПИ. Занимала должности старшего преподавателя, доцента кафедры социологии и политологии. Создание секции правовых дисциплин на кафедре вызвало необходимость во втором высшем образовании, и Людмила Викторовна поступила в Национальную юридическую академию им. Я. Мудрого.

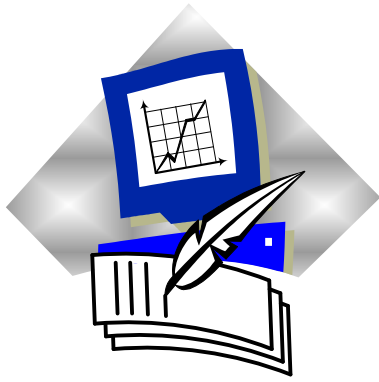
Провозглашение независимости Украины, необходимость всестороннего реформирования государства поставили перед системой высшего образования задачу формирования национальной гуманитарно-технической элиты. Возникла необходимость в повышении уровня правовой куль-

туры, правосознания студенческой молодежи. Понимая важность и актуальность поставленных задач, ректорат университета в 1998 году принимает решение о создании специальной кафедры права. Заведующей кафедрой права была назначена Л.В. Перевалова. Под ее руководством был сформирован коллектив преподавателей и сотрудников кафедры, подготовлены новые учебные программы и планы, создан фонд учебной, методической и научной литературы.

Л.В. Перевалова активно занимается научными исследованиями, ее статьи и доклады по проблемам правового воспитания студенческой молодежи публикуются в научных журналах как Украины, так и России (всего более 119 публикаций). Под руководством Людмилы Викторовны и при ее активном участии изданы учебно-методические пособия: «Правознавство», «Господарське законодавство», «Право інтелектуальної власності», «Трудове право» и др. Она является одним из соавторов учебника с грифом МОН «Управление инновационной деятельностью: магистерский курс», подготовленного коллективом кафедры организации производства и управления персоналом.

За весомый личный вклад в развитие образования и науки эффективное руководство коллективом кафедры, высокий профессионализм в деле юридической подготовки интеллектуальной отечественной элиты Л.В. Перевалова награждена грамотами, медалью Ф.М. Достоевского от имени Международного Союза Дворян и медалью «За збереження історії» от Союза ветеранов и работников силовых структур Украины «ЗВИТЯГА».

Редакционная коллегия сборника «Актуальные проблемы развития украинского общества» и коллектив факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ» от всего сердца поздравляют Людмилу Викторовну с юбилеем, желают ей счастья, крепкого здоровья, творческих успехов и семейного благополучия.



ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ

Статьи и материалы в сборник научных трудов серии «**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА**», который выпускается как Вестник НТУ «ХПИ», принимаются по следующим рубрикам:

- Летопись: даты, события, личности;
- Право. Государство. Гражданское общество;
- Социально-политические грани украинского общества;
- Духовная культура украинского общества;
- Проблемы воспитания и образования молодежи;
- Философские проблемы науки и техники;
- Интеграция филологии и технических наук;
- Научно-технический прогресс: история и современность;
- Экономические аспекты развития предприятий.

В сборнике также могут быть опубликованы **открытые письма**, адресованные широкому кругу читателей, авторам опубликованных и будущих статей, редакционной коллегии или ее отдельным членам. Кроме того, редакционной коллегией сборника предусмотрена рубрика «**Дискуссия**» для обсуждения наиболее острых вопросов развития украинского общества. На страницах сборника могут быть опубликованы **поздравления** с юбилеями и другими значительными событиями.

Для опубликования статьи в сборнике необходимо подать в редколлегию следующие документы:

1 заявку на публикацию статьи (см. образец), подписанную всеми авторами, с указанием количества страниц, сведений об авторах, контактного телефона, адреса электронной почты;

2 текст статьи на листах белой бумаги формата А4 плотностью 80-90 г/м², напечатанный на лазерном принтере в 1 экземпляре и подписанный всеми авторами;

3 рецензию на статью, подписанную доктором или кандидатом наук (не ниже ученой степени авторов статьи);

4 статья в электронном виде, записанная на CD-R диске или направленная по электронной почте ip_dekanat@ukr.net.

Адрес редколлегии: 61024, г. Харьков, ул. Пушкинская, 79/2, учебный корпус № 5, Факультет интегральной подготовки, к. 409 в, тел. (057)7076396, 7076296.

Статьи должны быть выполнены с использованием редактора Word шрифтом Times New Roman 14 пт. без нумерации страниц. Переносы допускаются лишь автоматические или «мягкие» (клавиша Ctrl+ «-»). Размер бумаги: А4; ориентация – книжная; все поля по 2,5 см; по 1 странице на листе. Межстрочный интервал по всей статье – одинарный. Желательно, чтобы последняя страница была заполнена не менее чем на 80 %.

Заголовок статьи содержит:

1. Код УДК. Печатается без отступа, выравнивание по левому краю.
2. Инициалы и фамилии авторов. Печатается через одну пустую строку после УДК. Выравнивание по левому краю, отступ 1,25 см. Инициалы и фамилии пишутся строчными буквами; шрифт курсив полужирный. Вслед за фамилией через запятую указывается ученая степень (докт. физ.-мат. наук; канд. техн. наук), ученое звание или должность (проф.; доц.; асп.; студент); название организации, в которой работает автор, город; шрифт обычный (НТУ «ХПИ», Харьков; ИПМаш, Харьков; БелГТАСМ, Белгород).
3. Название статьи печатается строчными буквами через одну пустую строку после информации об авторах. Шрифт – прямой, полужирный; отступ 1,25 см; выравнивание по левому краю.

После названия статьи, через одну пустую строку, печатается аннотация (*не менее 6 полных строк*) и список ключевых слов, написанная на языке статьи (русском или украинском). Шрифт аннотации – обычный 12 пт., без абзаца; выравнивание по ширине. После аннотации с абзаца (1,25 см) жирным шрифтом 12 пт. печатается текст – **Ключевые слова:** и далее обычным шрифтом – 5–10 ключевых слов.

Основной текст статьи начинается через одну пустую строку после ключевых слов. Выравнивание по ширине, отступ 1,25 см.

Статья излагается в следующем порядке: постановка проблемы в общем виде и ее связь с научными или практическими задачами; анализ последних исследований и публикаций и определение нерешенных ранее частей общей проблемы; формулировка цели статьи; изложение основного материала с обоснованием полученных научных результатов; выводы и перспективы дальнейших исследований. Текст статьи структурируется в виде разделов, которые обязательно должны содержать заголовки типа:

Введение. ...

Анализ последних исследований и литературы. ...

Цель исследования, постановка задач. ...

Материалы и результаты исследования. ...

Выводы. ...

Ссылки в тексте на рисунки, таблицы, формулы, литературу имеют вид: см. рис. 1; в табл. 2; в уравнении (2); в (3); см. формулы (5-7); в [11, с. 5]; [14, с. 12-15; 16, с. 23-25].

Определения, понятия, термины могут быть выделены жирным курсивом.

Формулы создаются в виде объектов редактором формул Equation, центрируются. После формулы, если это не было сделано ранее в тексте, печатается расшифровка всех величин, содержащихся в формуле. Нумерация, если она необходима, ставится справа в скобках, выравнивается по правому краю, например:

$$u(t) = U_m \sin(\omega t - \varphi), \quad (1)$$

где U_m – амплитуда напряжения питающей сети;

ω – угловая частота

Небольшие формулы можно размещать не в отдельной строке, а прямо в тексте. После формул нужно ставить знаки препинания, если этого требует орфография. Друг от друга формулы отделяются точкой с запятой. Простые формулы можно набирать в Word без использования редактора формул, например: $R = \beta \cdot a^2 + b_1/c$. Греческие буквы рекомендуется помещать в редактор формул. Размеры шрифта в Equation следует установить следующие: обычный – 14 пт, крупный индекс – 10 пт, мелкий – 8 пт, крупный символ – 18 пт, мелкий – 14 пт. Шрифты: Times New Roman и Symbol.

Рисунок оформляется как отдельный объект в тексте статьи, расположение поверх текста не допускается; рисунок отделяется от текста сверху и снизу пустой строкой. Рекомендуется использовать черно-белую палитру. Рисунок сопровождается подрисуночной надписью, при необходимости она может содержать пояснения (названия отдельных позиций). Рисунки нумеруются в подрисуночных подписях: Рис. 1, Рис. 2, название ставится после номера и отделяется от него знаком тире « – ». Подпись центрируется, шрифт – 12 пт. Для растровых рисунков шириной на всю страницу, рекомендуемое число пикселей по горизонтали от 500 до 2000. Символы на рисунке должны быть близки по размеру к основному тексту.

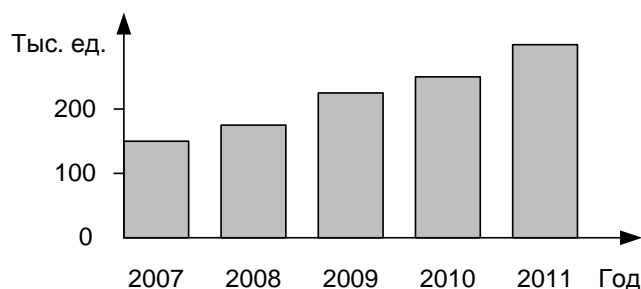


Рис. 1 – Динамика роста производительности предприятия

Таблица отделяется от текста сверху и снизу пустой строкой. В таблице используется обычный шрифт – 12 пт. Таблицы нумеруются. Заголовок содержит номер таблицы и название (если оно необходимо) и центрируется. Номер таблицы имеет вид: Таблица 1; Таблица 2. Название таблицы отделяется от номера знаком тире « – ».

Таблица 1 – Динамика роста показателей предприятия

№	Показатели	2007	2008	2009	2010	2011
1	Производительность, тыс. ед.	150	175	225	250	300
2	...					
3	...					

Список литературы печатается через одну пустую строку после основного текста статьи. Размер шрифта – 12 пт; без отступа; выравнивание по ширине. Список литературы начинается с набранных жирным шрифтом слов **Список литературы:**, вслед за которыми ставится двоеточие. Сам список литературы набирается сплошным текстом с выделением *фамилий и инициалов авторов курсивом*, номер позиции выделяется **жирным шрифтом**. Не допускать отрыв номера позиции в списке литературы и инициалов от фамилии автора. Разделительные знаки в списке – в соответствии с требованиями ВАК Украины.

Непосредственно после списка литературы печатается его транслитерация латиницей. Для этого можно использовать автоматические конверторы <http://translit.kh.ua/> (украинский язык), <http://translit.ru/> (русский язык) с обязательным последующим редактированием – проверкой на соответствие специальных знаков (№, % и т.п.) и указанием полного названия города, где находится издательство (К. – Kyiv, L. – Lviv и т.д.).

Статьи, оформленные без соблюдения правил, рассматриваться редакционной коллегией не будут!

ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ ЗАЯВКИ

Заявка на публикацию в вестнике НТУ «ХПИ»

серия «Актуальные проблемы развития украинского общества»

Название статьи
(материалов) _____

ФИО авторов _____

Название рубрики
(по перечню) _____

Контакты
(телефон. email) _____

Дата сдачи материалов _____

Подпись _____

ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЬИ

УДК 572.925(477)«18/19»-057.16:340.141

В. В. МАЛІКОВ, канд. іст. наук, старш. викл., НТУ «ХПІ»

НАЙМИТУВАННЯ ЯК ЯВИЩЕ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

У статті розкривається роль наймитування у економічній діяльності і соціокультурному бутті українських селян другої половини ХІХ – початку ХХ століть. Проаналізовано основні світоглядні та звичаєво-правові уявлення, пов'язані з ...

Ключові слова: наймит, наймитування, господарсько-побутовий комплекс, українська етнокультура, звичаєве право.

Вступ. Актуальність дослідження обумовлена тим, що наймитування являло собою невід'ємну частину життя українського селянства ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У радянських та деяких сучасних історичних працях [7; 8; 9; 12; 13] наймитування в Україні ...

Про поширеність наймитства в українській культурі ХVІІІ століття свідчить дослідження Ф. Білоконя на основі Генерального опису Лівобережної України 1765-1769 рр. [2, с. 40–55]. ...

Метою даної статті є виявлення ролі наймитування як соціально-економічного і соціокультурного явища в звичаєво-правовій культурі українських ...

Основні результати дослідження. Наймитування в українському селі другої половини ХІХ – початку ХХ століть було нерозривно пов'язано із патронатними відносинами...

Висновки. Наймитування в українській народній культурі проявило себе як доволі гнучкий соціально-економічний та звичаєво-правовий ...

Список літератури: 1. *Балушок В.* Молодіжна громади та обряди ініціацій в традиційному селі / *Василь Балушок* // Народна культура українців: життєвий цикл людини : історико-етнологічне дослідження у 5 т. / [наук. ред. М. Гримич]. – Т. 2 : Молодь. Молодість. Молодіжна субкультура. – К. : Дуліби, 2010. – С. 56–96. 2. *Білокінь Ф.* Села Полтавщини за Генеральним описом Лівобережної України 1765-1769 рр. / *Ф. Білокінь* // Сіверянський Літопис. – 2003. – № 1. – С. 40–55. ... 21. Труды комиссии по преобразованию волостных судов. – Т. 5 : Киевская и Екатеринославская губернии. – СПб. : Тип. Второго Отделения Е. И. В. Канцелярии, 1874. – 568 с. ...

Bibliography (transliterated): 1. Balushok, V. "Molodizhna hromady ta obryady initsiatsiy v tradytsiynomu seli." *Narodna kul'tura ukrayintsiv: zhyttyevyy tsykl lyudyny: istoryko-etnolohichne doslidzhennya*. 5 vols. M. Hrymch, ed. Vol. 2: Molod'. Molodist'. Molodizhna subkul'tura. Kyiv : Duliby, 2010. 56–96. Print. 2. Bilokin', F. Sela Poltavshchyny za Heneral'nym opysom Livoberezhnoyi Ukrayiny 1765–1769 rr." *Siveryans'kyu Litopys* No. 1 (2003): 40–55. Print. ... 21. *Trudy komissii po preobrazovaniju volostnyh sudov*. Vol. 5: Kievskaja,

© В. В. Маліков, 2013

НА ОТДЕЛЬНОЙ СТРАНИЦЕ

На отдельной странице предоставляются рефераты статьи с ее библиографическим описанием. Шрифт – 12 пт. **Первый реферат** делается на украинском языке, **второй реферат** – на русском языке, **третий** – на английском языке. Первый и второй рефераты должны содержать код УДК, название статьи, с инициалами и фамилиями авторов. Далее на **украинском языке** указываются сведения об издании, начиная с названия сборника. Место издания (Харків: НТУ «ХПІ») указывается полностью. Затем указывается год издания, номер сборника, номера страниц, где размещена статья, количество источников информации в списке литературы и номер ISSN. Далее на языке реферата приводятся аннотация и ключевые слова. Объем аннотации на русском и украинском языках – не менее 6 полных строк.

В третьем реферате на английском языке код УДК не указывается. Объем аннотации – не менее 10 полных строк.

Рефераты следует разделить пустыми строками.

ПРИМЕР ОФОРМЛЕНИЯ РЕФЕРАТОВ

УДК 572.925(477)«18/19»-057.16:340.141

Наймитування як явище соціально-економічного життя і духовної культури українців другої половини ХІХ – початку ХХ століть / В. В. Маліков // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 00 (000). – С. 00–00. – Бібліогр. : 22 назв. – ISSN 2227-6809.

У статті розкривається роль наймитування у економічній діяльності і соціокультурному бутті українських селян ...

Ключові слова: наймит, ...

УДК 572.925(477)«18/19»-057.16:340.141

Батрачество как явление социально-экономической жизни и духовной культуры украинцев второй половины ХІХ – начала ХХ веков / В. В. Маликов // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків : НТУ «ХПІ», 2014. – № 00 (000). – С. 00–00. – Бібліогр. : 22 назв. – ISSN 2227-6809.

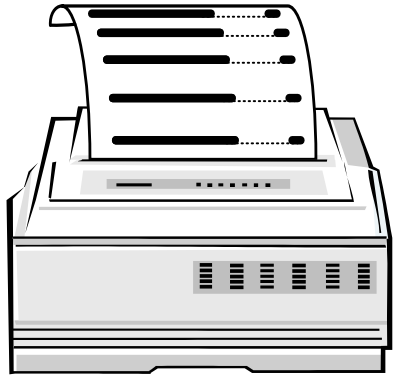
В статье раскрывается роль батрачества в экономической деятельности и социокультурном бытии украинских крестьян ...

Ключевые слова: батрак, ...

Hiring labourers as a phenomenon of Ukrainians' social, economic life and spiritual culture of the late 19th – early 20th centuries / V. V. Malikov // Bulletin of NTU "KhPI". Series: Actual problems of Ukrainian society development. – Kharkiv: NTU "KhPI", 2014. – №. 00 (000). – P. 00–00. – Bibliogr. : 22. – ISSN 2227-6809.

The objectives of the paper are Ukrainian peasantry economic activities, world-view and customary law conceptions ...

Key words: wage labourer, ...



ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЛІТОПИС	4
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ	22
<i>Кузьменко О. В., Решетняк Н. Б.,</i> Зарубіжна методика формування громадянських вмінь	22
ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	30
<i>Гаєвая А. В., Дегтярєва И. Г.,</i> О ресурсе развития в Украине	30
<i>Гаряєва Г.М., Хільченко А.М., Полищук О. Я.,</i> Франчайзинг	36
<i>Гаряєва Г.М., Хільченко А.М.</i> Торгові бар'єри	40
<i>Гаряєва А. М., Полищук О. Я., Хильченко А. М.,</i> Правовые отношения Германии и Украины в свете событий 2014 года	45
<i>Перевалова Л. В.,</i> Проблеми реалізації принципів правової держави та громадянського суспільства в Україні	50
<i>Киян М. Ш., Окладна М. Г.,</i> Проблеми взаємної відповідальності держави та особистості в історії політичних вчень Нового часу	61
<i>Муренко Е. Л.</i> Сущность типологии государства	66
ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	73
<i>Фрадкіна Н. В.,</i> Концепція «українського православ'я» М. Сумцова як ціннісний фактор української ідентичності	73
<i>Маліков В. В.,</i> Значення Інтернет-технологій для мистецтва вишивки в сучасному Харкові	79
<i>Мищенко М. М.,</i> На шляху національного відродження: релігійна складова духовного світу України кінця ХХ – початку ХХІ століть	86

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ	93
<i>Владленова І. В.</i> , Сучасні технології: виклики та ризики	93
<i>Смоляга М. В., Старикова Г. Г.</i> , Проблеми сучасної епістемології в світлі кантової етичної концепції.....	100
<i>Годзь Н. Б.</i> , Проблеми наукової формулювання в сприйнятті екології як цілісного системного формування з позиції філософії науки	106
<i>Стричинець О. В.</i> , Категоричний силізм	113
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	118
<i>Шкумат А. В.</i> , Правові аспекти регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства	118
<i>Горбунов М. П., Ренкас О. Ю.</i> , Шляхи інвестування підприємств ОПК та підприємств з капітального ремонту МО.....	125
РЕФЕРАТИ	134
РЕФЕРАТЫ	140
ABSTRACTS	146
НАШІ ВІТАННЯ	152
ПАМ'ЯТКА АВТОРАМ	156

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ХПІ»**

Збірник наукових праць

**Серія
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»**

№ 63(1105)

Науковий редактор д-р. техн. наук, проф. А. В. Кіпенський
Технічний редактор А. І. Пухаренко
Підготовка оригінал-макету В. В. Маліков

Відповідальний за випуск канд. техн. наук Г. Б. Обухова

АДРЕСА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: 61024, Харків, вул. Пушкінська, 79/2,
НТУ «ХПІ», факультет інтегральної підготовки
Тел.: (057) 7076481, 7076396, E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Обл. вид. № 102-14

Підп. до друку 29.12.2014 р. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 8,5.
Наклад 300 прим. Зам. № 03/15. Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХПІ». Свідоцтво про державну реєстрацію
суб'єкта видавничої справи ДК № 3657 від 24.12.2009 р.
61002, Харків, вил Фрунзе, 21

Центр оперативної поліграфії ТОВ «Тім Пабліш Груп»
Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
ДК № 4252 від 29.12.2011 р.
61035, Харків, пр-т Гагаріна, 129